

T.C.
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI
ÇALIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ
ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

(Uzmanlık Tezi)

Elif BOR

Çalışma Uzman Yardımcısı

Tez Danışmanı

Sadettin AKYIL

Genel Müdür Yardımcısı

Ankara 2014

ÖZET

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

Çocuk işçiliği, gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun olmakla birlikte gelişmiş ülkelerin de hala tam anlamıyla çözüme kavuşturamadığı bir sorundur. Her ne kadar çocukları çalışma hayatından uzak tutacak düzenlemeler yapılmakta ve politikalar uygulanmakta olsa da ülkemizde de çocuk işgücü kullanımının devam etmekte olduğu görülmektedir. Çocuk işçiliğinin önüne geçmek ve mücadele etmek ancak bu sorunun belirleyicilerinin saptanması ve sosyo-ekonomik politikalar üretilmesi ile mümkün olacaktır.

Bu çalışmada, çalışan çocukların istatistiksel durumları ele alınarak, Türkiye’de çocuk istihdamının belirleyicilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle, çocuk işçiliğinin kavramsal, kuramsal ve tarihsel boyutu tartışılmıştır. Daha sonra çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin hukuksal düzenlemeler incelenmiştir. Bu bilgiler ışığında Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) tarafından gerçekleştirilen Çocuk İşgücü Anketi(ÇİA) mikro verileri IBM SPSS 20 kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, tahmin edilen model özetlenerek, Türkiye’de çocuk istihdamının belirleyicilerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

CHILD LABOUR IN TURKEY: ECONOMETRIC ANALYSIS ON THE DETERMINANTS OF CHILD LABOUR

Child labor is more intense in developing countries by developed countries, although still unable to resolve the problem. Eventhough the legal regulations made and policies being implemented to keep children away from working life, the use of child labor in our country seems to be in progress. To combat and avoid the problem of child labor will be able to possible with the detection of the determinants and establishment of socio-economic policies.

In this study, the statistical situation of working children by discussing the determinants of child labor in Turkey is intended to reveal. In the present study, first of all, conceptual, theoretical and historical dimensions of child labor are discussed. Then the legal regulations concerning the prevention of child labor are examined. In the consideration of this information, the micro data of Child Labour Survey which is conducted by Turkey Statistical Institute were analyzed bu using IBM SPSS 20. As a result, the findings on the determinants of child labor in Turkey is evaluated by the summerization of the estimated model.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1.1. Çocuk İşçiliğinin Tanımı ve Kapsamı.....	3
1.1.2. Çocuk İşçi ve Çalışan Çocuk Ayrımı	3
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.2.1. Teorik Literatür	7
1.2.2. Ampirik Literatür	10
1.3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN TEMEL NEDENLERİ	11
1.3.1. Yoksulluk	11
1.3.2. Ailenin Eğitim Durumu.....	14
1.3.3. Göç.....	15
1.3.4. Geleneksel Bakış Açısı	16
1.3.5. Çocuk İşgücüne Olan Talep	17
1.3.6. Yetersiz Mevzuat ve Denetim Eksikliği.....	17
1.4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	18
1.4.1. Çocuk İşçiliğinin Dünya'daki Tarihsel Gelişimi	18
1.4.2. Çocuk İşçiliğinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN MEVCUT DURUMU	29
2.1. DÜNYADA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL DURUMU	29
2.2. TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL DURUMU	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ HUKUKSAL DÜZENLEMELER	52
3.1. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	52
3.1.1. Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri.....	52
3.1.2. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri.....	58
3.1.3. Avrupa Birliği Düzenlemeleri.....	61

3.1.4. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Düzenlemeleri	66
3.2. ULUSAL DÜZENLEMELER	71
3.2.1. Anayasa	71
3.2.2. 4857 sayılı İş Kanunu.....	73
3.2.2.1. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik	77
3.2.3. Borçlar Kanunu	82
3.2.4. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu.....	83
3.2.5. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu.....	85
3.2.6. İlköğretim ve Eğitim Kanunu (4+4+4 düzenlemesi ışığında).....	85
3.2.7. Mesleki Eğitim Kanunu	87
3.2.8. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu.....	88
3.3 TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ÇALIŞMALAR	90
3.3.1. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC).....	90
3.3.2. Zamana Bağlı Politika Program Çerçevesi (ZBPPÇ).....	92
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	94
TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ VE DEĞERLENDİRME	94
4.1. GİRİŞ	94
4.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	94
4.2.1. Lojistik Regresyon	95
4.3. ARAŞTIRMA GRUBU	96
4.4. UYGULAMA	97
4.5. MODELİN OLUŞTURULMASI.....	97
4.6. BULGULAR.....	98
4.7. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	106
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	114

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 : ILO’ya Göre Çalışma Biçimleri	5
Tablo 2 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları	12
Tablo 3 : Hanehalkı Fertlerinin Yoksulluk Oranları.....	14
Tablo 4 : Dünyada Çocuk Nüfusunun Yaş, Cinsiyet ve Çalışma Durumu Dağılımı	29
Tablo 5 : Dünyada Çalışan Çocukların Çalışma Biçimlerine Göre Dağılımı.....	30

Tablo 6 : Dünyada Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı.....	31
Tablo 7 : Dünyada Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı.....	32
Tablo 8 : Dünyada Çalışan Çocukların Yaş Grubuna Göre Dağılımı	33
Tablo 9 : Dünyada 5-17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımı ..	35
Tablo 10 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı	36
Tablo 11 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Milli Gelir Düzeyine Göre Dağılımı	38
Tablo 12 : Dünyada Yaşa Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve İstihdam Durumu	39
Tablo 13 : Türkiye’de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre İstihdam Durumu.....	41
Tablo 14 : Türkiye’de Çalışan Çocuklar/Kır- Kent Ayrımı ve Yaşa Göre Dağılımı	42
Tablo 15 : Türkiye’de Çalışan Çocuklar/Kır-Kent Ayrımı ve Cinsiyete Göre Dağılımı	43
Tablo 16 : Türkiye’de Çalışan Çocuklar/Sektörel Dağılımı	44
Tablo 17 : Türkiye’de Çalışan Çocukların İşteki Durumuna ve Yaşa Göre Dağılımı ...	45
Tablo 18 : Türkiye’de Çalışan Çocuklar/İşteki Durumuna ve Cinsiyete Göre Dağılımı	46
Tablo 19 : Türkiye’de Çocuklar/Eğitime Katılım ve Çalışma Durumu Dağılımı	47
Tablo 20 : Türkiye’de Okula Devam Etmeyen Çocukların, Yaş, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı	49
Tablo 21 : Türkiye’de Çalışan Çocuklar/Yaş ve Çalışma Nedenine Göre Dağılımı	50
Tablo 22 : Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Sınıflandırma Tablos ..	99
Tablo 23 : Başlangıç Modelinde Yer Alan Değişkenler	99
Tablo 24 : Başlangıç Modelinde Yer Almayan Değişkenler	100
Tablo 25 : Model Katsayılarına İlişkin Omnibüs Testi	101
Tablo 26 : Hoshmer ve Lemeshow Testi	101
Tablo 27 : Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Sınıflandırma Tablos	102
Tablo 28 : Model Değişkenlerinin Katsayı Tahminleri	103
Tablo 29 : Okuryazarlık Durumu.....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	34
Şekil 2 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı.....	36
Şekil 3 : Dünyada 5-17 Yaş Grubundaki Çocuk İşçilerin İşteki Durumu.....	37
Şekil 4 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Milli Gelir Düzeyine Göre Dağılımı.....	38

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ASŞ: Avrupa Sosyal Şartı

BM: Birleşmiş Milletler

ÇİA: Çocuk İşgücü Anketi

GGASŞ: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

IPEC: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNICEF: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu

ZBPPÇ: Zamana Bağlı Politika Program Çerçevesi

GİRİŞ

Çocukların çalışma hayatı içinde yer almaları insanlık tarihinin hemen hemen tüm dönemlerinde karşımıza çıkan bir olgu olmakla beraber, günümüzde de ulusal ve uluslararası anlamda öncelik verilmesi gereken çözüm bekleyen bir sorundur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamında yaşanmakta olan bu sorun, ülkemiz açısından da oldukça önem taşımaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 2012 yılı verilerine göre, dünya üzerinde 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan aktif yaklaşık 264 milyon çocuk bulunmaktadır. Ekonomik açıdan aktif olan bu çocuklardan yaklaşık 168 milyonu çocuk işçi olarak çalışmakta ve çocuk işçi olarak nitelendirilen çocukların 85 milyonu da tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Ülkemizde ise, 2012 verilerine göre, 6-17 yaş grubunda ekonomik olarak faaliyet gösteren 893 bin çocuk bulunmaktadır.

Bu derece önemli bir sorun olan çocuk işçiliği ile ilgili Türkiye'de oldukça önemli yasal düzenlemeler yapılmış, önlemler alınmıştır. Ancak yasal düzenlemelerin uygulanması ve hayata geçirilmesi noktasında yaşanan sıkıntılar, bugün çocuk işçiliğinin ülkemizde varlığını sürdürmesinin temel nedenlerinden biridir.

Çocuğun eğitim olanaklarından, sağlık hizmetlerinden ve temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılarak yaşaması, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimini tamamlamasına engel olmaktadır. Çalışan çocuklar bir yandan fiziksel açıdan zorlanmakta, diğer yandan yaşamları boyunca deformasyona uğramakta ve psikolojileri de olumsuz yönde etkilenmektedir. Çocuk çalıştırılması sonucunda çocukların salt bugünkü değil, aynı zamanda gelecekteki sağlıkları da etkilenmektedir. Bunun sonucunda çocukların refahı ve beşeri sermaye birikimi olumsuz bir hal almaktadır. Bu durum da uzun vadede niteliksiz bireyler yetişmesine ve dolayısıyla yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasına sebep olmaktadır.

Nitekim çocuk işçiliği küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmakta, birçok çalışma ve araştırmaya konu olmaktadır.

Bu çalışmada ise TÜİK 2012 yılı ÇİA mikro verileri kullanılarak Türkiye'de çocuk işgücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümde çocuk işçiliğine ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmiş ve bu konuyla ilgili bazı

kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasına ve günümüzde de varlığını sürdürmesine yol açan nedenlere yer verilmiş, Dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliğinin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, TÜİK ÇİA ve ILO verileri kullanılarak Dünya ve Türkiye’deki mevcut durum tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız açısından ülkemizde çocuk işçiliği ve çocuğun korunmasına ilişkin var olan yasal mevzuatın incelenmesi de oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın üçüncü bölümünde, hem ulusal hem de uluslararası mevzuatta konuyla ilgili yer alan düzenlemeler incelenmiştir.

Son olarak, çalışmanın ampirik kısmını oluşturan olan dördüncü bölümde, öncelikle çalışmada kullanılan yöntemin teorisi kısaca anlatılmış, ardından veri seti ve değişkenler açıklanmıştır. Daha sonra analiz sonuçları ile elde edilen bulgular ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra, çocuk işgücü sorununa yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE GENEL BAKIŞ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Çocuk İşçiliğinin Tanımı ve Kapsamı

Çocuk işçiliği, küresel ölçekte oldukça yaygın bir kavramdır. Ancak, her ülkenin tarihi ve sosyal yapısının farklı olması, çocuk işçiliği olgusuna ortak bir tanımlama yapılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, uluslararası düzeyde kabul görmüş belgelerde yer alan tanımlar oldukça yol gösterici olmakta ve kabul görmektedir.

Türkiye'nin onayladığı Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi, 18 yaşından küçük herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır. ILO'ya göre çocuk işçiliği, çocukları çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakıcı ve onların fiziksel, zihinsel ve mental gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak ifade edilmektedir.¹

Mevzuatımızda ise çocuk işçiliğinin tanımı, 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 4. maddesinde yapılmıştır. Bu maddeye göre; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi de 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi olarak tanımlanmaktadır.²

1.1.2. Çocuk İşçi ve Çalışan Çocuk Ayrımı

Çocuk işçi (child-labour) kavramı ile çalışan çocuk (child-work) kavramı birbiri ile çok karıştırılan iki kavram olmakla birlikte anlamsal olarak farklılıklar içermektedir. Çocuk işçi kavramı ile, çocuğun eğitimini engelleyen, çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen işlerde çalışan çocuklar, çalışan çocuk kavramı ile ise, çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun fiziksel, zihinsel,

¹BLUME, Jonas; BREYER Julika; “ Microfinance and Child Labour, Employment Sector”, Employment Working Paper No. 89, Social Finance Programme, ILO, Geneva, 2011.

²Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG: 06.04.2004, No: 25425.

duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen işlerde çalışan çocuklar kastedilmektedir.³

Çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalar ve yazılan yazıların çoğunda çalışan çocuk ve çocuk işçi ayrımı yapılmıştır. Ancak yapılan bu ayrımlarda temel olarak alınan kriter, çocukların bir işveren nezdinde bir ücret karşılığı bağımlı ya da tamamen bağımsız olarak çalışmasından ziyade çocukların yerine getirmekte olduğu işlerin, onların hayatları üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisidir.⁴ ILO'nun da çocuk işçiliğine bakış açısı bu doğrultudadır. Yani, ILO çalışmakta olan çocuğun iş ilişkisinin bağımlı ya da bağımsız olmasına değil, çocukların yapmakta olduğu faaliyetin niteliğine göre bir ayırım yapmaktadır.

ILO'nun 138⁵ sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi hükümlerine bakıldığında farklı çalışma biçimlerine göre farklı asgari yaş uygulamalarının yer aldığı açıkça görülmektedir. Bu düzenlemelere göre; sıradan işlerde 15 yaş, hafif işlerde 13 yaş, tehlikeli işlerde 18 yaş altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak ekonomik ve eğitim olanakları gelişmemiş üye ülkelere bu maddede yer alan yaş sınırlarını bir yaş geriye çekme seçeneği tanınmıştır.

Bu bağlamda ILO, uluslararası hukukta “çocuk işçiliğini” 5-17 yaş grubunda yer alan çocukların, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak tanımlanan işler, kabul edilen uluslararası mevzuatlara göre ulusal mevzuatlarda belirlenen asgari yaşın altında ve tehlikeli işler kategorilerinden biri veya birkaçında faaliyet göstermeleri olarak tanımlanmaktadır.⁶

³KAHRAMANOĞLU, Ertan; Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Nauman-Vakfı Yayını, Ankara,1996, s.11.

⁴ŞAHİN, Barış; Çocuk İşçilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

⁵ C138, Minimum Age Convention, 1973,

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C138

⁶Extract of the Report of the 18th International Conference of Labour Statisticians, Geneva, 2008, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/stat/documents/meetingdocument/wcms_101467.pdf

Bununla beraber BM Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliği “çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş” olarak tanımlamıştır.⁷

ILO’nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi ve 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmelerinde yer alan düzenlemelerin ve tanımların daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla aşağıda yer alan tablo oluşturulmuştur:

Tablo 1 : ILO’ya Göre Çalışma Biçimleri

Yaş Grubu	Çalışma Biçimleri			
	Tehlikeli Olmayan İşler (Tehlikeli olmayan sektörlerde ve Haftada 43 saatten az)		Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri	
	Hafif İşler (Haftada 14 saatten az)	Sıradan İşler (Haftada 14 ile 43 saat arası)	Tehlikeli İşler (Tehlikeli sektörlerde veya sıradan işlerde haftada 43 saatten fazla)	En Kötü Biçimleri (Kaçırılma, zorla çalıştırma, çocuk askerler, fuhuş, pornografi ve yasadışı işler)
5-11 yaş				
12-14 yaş				
15-17 yaş				

Kaynak: HAGEMAN, Frank ve diğerleri; Global Child Labour Trends 2000 to 2004; ILO, Geneva, 2006

Not: Boyalı alanlar ILO’nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerinde belirtilen çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması gereken biçimleridir.

⁷ UNICEF, “Child Protection from Violence, Exploitation and Abuse”, 2010, http://www.unicef.org/protection/index_childlabour.html, 17.02.2014.

Tablo 1’de yer aldığı üzere, ILO, çocukların yaş aralıklarına göre yaptıkları işleri tehlikeli olmayan ve tehlikeli işler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Çocuklar için tehlikeli sayılmayan işler, haftada kırk üç çalışma saatini geçmeyen işlerdir. Eğer çalışma süresi haftada on dört saati geçmiyor ise, yapılan iş hafif iş olarak tanımlanmaktadır. Ancak yaşları 5 ile 11 arasında değişen çocuklar için hafif işler söz konusu olsa dahi çalıştırılmaması gerektiği kabul edilmektedir. 12 ile 14 yaşları arasında bulunan çocuklar, haftada en fazla on dört saat olmak koşulu ile tehlikeli olmadığı bilinen işlerde çalıştırılabilir.

Dolayısıyla çocukların eğitimlerinden mahrum bırakılmadıkça ve ruhsal ve fiziksel açıdan gelişimleri ve sağlıkları etkilenmedikçe ekonomik faaliyette bulunmalarına izin verilmektedir.⁸

ILO’ya göre çocukların yaptıkları işlerin tanımları şu şekildedir;

Hafif İşler; çocuğun eğitimine engel teşkil etmeyen ve onun fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimi üzerinde olumsuz etki yaratmayan ve haftada on dört saatten az olan işlerdir.

Sıradan işler, haftada en az on dört en fazla kırk üç saat arası çalışma süresini kapsayan işlerdir. Çalışma koşulları ne olursa olsun, 5 ile 14 yaşları arasında olan çocukların sıradan işlerde çalışmaları önlenmelidir. 15 ile 17 yaşlarında olan çocukların ise, haftada kırk üç saati geçmemek koşuluyla çalıştırılmasına izin verilmektedir.

Tehlikeli İşler; yapılış şekli, doğası ve türü gereği çocukların güvenliği, fiziksel ve zihinsel sağlığı ve ahlaki gelişimleri üzerinde olumsuz etki yaratan veya bunlara neden olan herhangi bir aktivite veya iştir. Bununla birlikte yapılan iş nitelik bakımından tehlikeli olmasa bile çalışma süresi haftada kırk üç saati geçiyor ise tehlikeli işler arasına girmektedir.

Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri ise; çocukların zorla çalıştırılması, her türlü kölelik, çocukların kaçırılması, satılması, çocukların zorla çalıştırılması, silahlandırılması, savaştırılması, fuhuş ve benzeri faaliyetlere sokulması ve uyuşturucu gibi yasa dışı faaliyetlere sokulmasıdır. Yaşı 15’ten büyük olsa dahi, çocuk işçiliğinin en kötü

⁸HAGEMANN Frank ve diğerleri.; Global Child Labour Trends 2000 to 2004; ILO, Geneva, 2006

biçimleri olarak belirlenmiş olan işlerde çocuk çalıştırılması kesinlikle kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir.⁹

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çocuk işçiliğinin varlığını açıklamak konusunda en çok kullanılan kavramın “yoksulluk” kavramı olması nedeniyle, çalışmamızın bu bölümünde, bugüne kadar yapılmış olan hem teorik hem de ampirik çalışmalar ışığında, yoksulluk kavramı üzerinden çocuk işçiliğinin kuramsal boyutunu ele alacağız.

1.2.1. Teorik Literatür

Kuramsal olarak çocuk işçiliğini açıklamak üzere kullanılan temel modellerde önemle üzerinde durulan ve geniş bir yelpazede kullanılan iki önemli varsayım vardır: Bunlardan ilki ‘Konfor Aksiyomu’ (Luxury Axiom) diğeri ise ‘İkame Aksiyomu’ (Substitution Axiom)dur.¹⁰

Konfor Aksiyomuna göre, hane halkları çocuklarını ancak yoksulluk nedeniyle, mecbur kaldıkları için çalıştırır. Çocukların çalışmıyor olması ya da okula gidiyor olması aileler için lüks bir maldır.¹¹ Bir başka deyişle, hane halkı geliri çok düşük olan ailelerin, çocuklarını çalıştırmamak gibi bir lüksleri yoktur. Ebeveynler, gelirleri belirli bir oranda artmaya başladıktan sonra çocuklarını çalışmaktan alıkoyarlar. Burada üzerinde durulması gereken varsayım ailelerin çocuklarını zorunda kaldıkları için çalıştırıyor olduklarıdır.

Çocuk işçiliğini kuramsal açıdan modellerken kullanılan diğeri bir varsayım ise ‘İkame Aksiyomu’ dur. Buna göre, çocuk emeği ve erişkin emeği ikame edilebilir niteliktedir. Bir başka ifadeyle bu varsayım, bazı işlerin (örneğin halı dokuma) sadece çocuklar tarafından yapılabileceği görüşüne karşı çıkmakta ve çocuk emeği kullanılan her işte yetişkin emeği de kullanılabileceğini kabul etmektedir.¹² Levison ve diğeri tarafından yapılan ve çocukları da kapsayan üretim teknolojisi çalışması da ‘İkame Aksiyomu’na güçlü bir destek vermektedir. Bu çalışma ile Hindistan’da el dokuması halıların

⁹HAGEMANN ve diğeri, 2006.

¹⁰SUNAL Onur, “Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17229.pdf>, 2012, 14.02.2014.

¹¹KAUSHIK Basu, “Child Labor: Cause, Consequence, and Cure, with Remarks on International Labor Standards”, Journal of Economic Literature, Sayı:37, 1999, ss.1083–1119

¹²SUNAL Onur, 2012, s.119-120.

üretiminde yetişkinlerin de en az çocuklar kadar iyi olduğunu göstermişlerdir.¹³ Yani tamamen teknik bir açıdan bakıldığında çocuk emeğinin yetişkin emeği ile ikame edilmesi mümkündür. Burada çocuk emeğinin, yetişkin emeğinden daha ucuza mal olduğu gerçeği elbette göz ardı edilmemelidir. Bu varsayımlardan hareketle Basu ve Tzannatos, geliştirdikleri modelde, hane halklarının, kendileri için yetecek kadar bir tüketimi karşılayacak kadar gelir (sadece yetişkinlerin çalışması sonucu) elde ettiği durumlarda çocuklarını çalıştırmayacaklarını, aksi takdirde bu açığı kapatacak kadar çocuk emeğini piyasaya arz edeceklerini kabul etmektedirler.¹⁴

Bu varsayımlardan hareketle Basu ve Van'ın¹⁵ kuramsal bir yaklaşımla geliştirdikleri özgün modelinde üç farklı noktada denge görülebilir: Bunlardan ilkinde, çocuk işçiliğinin olmadığı veya yasaklandığı ve bu nedenle işgücü arzında yaşanan düşme nedeniyle yetişkin ücretlerinin yüksek olduğu durumdur. Bu durumda denge yetişkin ücret seviyesi, hane halkının tüketim gereksinimlerini karşılayacak düzeyin üzerindedir ve bu nedenle aileler çocuklarını çalıştırmaya gereksinim duymazlar. Diğerinde ise, çocuk işçiliğinin bulunduğu ve yetişkin ücretlerinin çocukların geçimini sağlayamayacak düzeyde düşük olduğu durumdur. Burada denge ücret seviyesi, hane halkının tüketim gereksinimlerini karşılayacak düzeyin çok altındadır ve bu nedenle aileler çocuklarını tam zamanlı çalıştırmaktadırlar. Burada yoksulluk tuzağı ve çocuk işçilik arasında çok önemli bir bağın olduğu varsayımı yapılmıştır. Bir diğer ve son denge durumunda ise aileler, çocuklarını ailenin ihtiyacı olan gelir açığını tamamlayacak kadar çalıştırırlar. Bu son denge durumunda çalışmaktan arta kalan zamanda çocukların okul yaşamlarını sürdürebilmeleri fırsatı vardır.

Sonuç olarak bu modelde, Basu ve Van, yoksulluk nedeniyle işgücü piyasasında çocuk emeğinin bulunmasının yetişkin ücretlerini aşağı çektiğini ve düşük gelire sahip olan yetişkinlerin de çocuklarının geçimini sağlayamayıp, isteyerek ya da istemeden de olsa çocuklarını çalıştırdıklarını ortaya koymuşlardır.

Yukarıda bahsi geçen modelde, ailelerin çocuklarını zorunda kaldıkları zaman çalıştırdıkları yani ailelerin fedakâr oldukları varsayımı yapılmıştır. Gupta , çoğu zaman

¹³LEVISON, Deborah ve diğerleri., 'Is Child Labor really necessary in India's Carpet Industry?', Economics of Child Labor in Hazardous Industries of India, New Delhi, 1998.

¹⁴BASU, Kaushik; TZANNATOS Zafiris ; "The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do?", The World Bank Economic Review, Sayı:17(2),2003, ss.147-173.

¹⁵BASU, Kaushik; VAN, Pham Hoang; "The Economics of Child Labor", The American Economic Review, Sayı:88(3), 1998, ss.412-427.

ailelerin çocuklarının içinde bulunduğu durumu çok önemsemediğini, çünkü işverenle bir pazarlık yaparak çocuğun emeği karşılığı olan parayı olduğu gibi aldıklarını ortaya koymuştur. Hatta Gupta, çocuk işçiler için belirlenecek bir asgari ücret uygulamasının çocukların aileleri tarafından sömürülmesini azaltacağını belirtmiştir.¹⁶

Moehling, kırsal kesimde yaşayan Amerikan hane halkı verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, çalışan çocukların çalışmayan çocuklara göre hane halkı kaynaklarından daha çok faydalandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu da bir bakıma aile içindeki pazarlık gücünün, eve gelir açısından yapılan katkı ölçüsünde arttığının bir göstergesidir.¹⁷

Hem Moehling hem de Gupta'nın çalışmaları, ailelerin her zaman fedakâr bir yaklaşım içerisinde bulunmayabileceklerini öne çıkartmıştır. Benzer bir şekilde, Parsons ve Goldin, 19.y.y.'da ABD'de yaşayan yoksul ebeveynlerin güçlü bir fedakâr tutuma sahip olmadığını göstermeye çalışmışlar ve çocukların çalışması sonucu elde edilen gelir fazlasının cari aile tüketimi için kullanıldığını belirtmişlerdir.¹⁸

Hazan ve Berdugo, 2002 yılında yaptıkları çalışmada çocuk işçiliği, doğurganlık ve beşeri sermayenin kalkınma dönemlerinde nasıl evirildiğini araştırmışlardır. Kalkınmanın ilk dönemlerinde çocuk işçiliği bol, doğurganlık yüksek ve kişi başına düşen çıktı miktarı da oldukça düşüktür. Ancak yaşanan teknolojik ilerlemeler yetişkinlerle çocuklar arasındaki ücret farklılığını artırmış, çocuk işçiliğinden elde edilen faydayı azaltmış ve sonuç olarak take-off'a izin vermiştir. Ebeveynler de çocuklarını okula göndermeyi onları çalıştırmaya tercih etmenin en uygun (optimal) olduğunu keşfetmişler ve doğurganlık seviyelerini düşürmeyi tercih etmişlerdir.¹⁹

¹⁶GUPTA, Manash Ranjan; "Wage Determination of a Child Worker: A Theoretical Analysis", Review Development Economics, Sayı: 4(2): , 2000, ss.219-228.

¹⁷MOEHLING, Carolyn M.; "The Intrahousehold Allocation of Resources and the Participation of Children in Household Decision-Making: Evidence from Early Twentieth Century America", Mimeo North Western University, 1995.

¹⁸PARSONS, Donald; GOLDIN Claudia; "Parental Altruism and Self-Interest: Child Labor Among Late Nineteenth Century American Families", Economic Inquiry, Sayı: 27,1989, ss. 637-659.

¹⁹HAZAN, Moshe; BERDUGO, Binyamin; "Child Labor, Fertility and Economic Growth", Economic Journal, Sayı:112, 2002, ss.810-828.

1.2.2. Ampirik Literatür

Çocuk işçiliğinin nedenlerinin ortaya konması sürecinde bir çok ampirik çalışma yapılmış ve çalışmanın bu bölümünde, yoksulluk bağlamında deneysel çalışmalar üzerinden çocuk işçiliği anlatılmaya çalışılmıştır.

Edmonds, 1993-1998 yılları arasında Vietnam'daki çocuk işçilik oranları, yoksulluk sınırı ve hane halkı yetişkin gelir verilerini kullanarak bir çalışma yapmış ve yoksulluktan kurtulan hane halklarındaki çocuk işçilik oranlarında yaşanan düşmenin % 80'inin, ailelerin ekonomik durumlarındaki iyileşme ile açıklanabileceğini ortaya koymuştur.²⁰

Kuramı destekler nitelikte, Wahba'nın Mısır'a ilişkin verileri kullanarak yaptığı çalışmada da, ücretlerde yaşanacak % 10'luk bir artışın erkek çocukların çalışma olasılıklarını % 22, kız çocukların çalışma olasılıklarını ise % 13 azaltacağı sonucuna varılmıştır.²¹

Claudia Goldin'in 19.yy Philadelphia nüfus sayımı verilerini analizi sonucunda; 'babanın ücreti ne kadar yüksek ise çocuğun işgücüne katılma olasılığının o kadar düşük olduğu' ve ayrıca 'babanın işsizliğinin kız ve erkek çocukların her ikisinin de çalışmaya gönderilmesinde güçlü etki yarattığı' bulgularına ulaşılmıştır.²²

Emerson ve Souza, 2002 yılında yaptıkları çalışmada, çocuk işçiliğinin kuşaklar arası kalıcılığını modellemiştir (overlapping generations model). Bu modeli Brezilya verileri ile test ederek yaptıkları ampirik çalışma sonucunda da ebeveynleri de çocuk işçi olan çocukların çocuk işçi olma olasılığının daha yüksek olduğunu, daha eğitimli ebeveyne sahip olan çocukların ise çocuk işçi olma olasılığının daha düşük olduğunu ortaya koymuşlar ve çocuk işçiliğinin varlığının kuşaklar arası bir 'yoksulluk tuzağı' şekline

²⁰EDMONDS, Eric V.; "Does Child Labor Decline with Improving Economic Status?", NBER Working Paper 10134, Cambridge, 2003.

²¹WAHBA, Jackline; "The Influence of Market Wages and Parental History on Child Labor and Schooling in Egypt", Working Paper University of Southampton, Department of Economics, 2002.

²²GOLDİN, Claudia; "Household and Market Production of Families in a Late Nineteenth Century American Town", Explorations in Economic History, Sayı:16(2), 1979, ss.111-131.

dönüşeceği ve bu nedenle orta ve uzun vadede yoksulluktan kurtulmanın çocuk işçiliğinin yok edilmesi açısından son derece önemli olduğunu ortaya koymuşlardır.²³

1.3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN TEMEL NEDENLERİ

Çocukların çalışma hayatında yer almalarına çok çeşitli faktörlerin neden olduğu görülmektedir ve bu faktörleri, tek tek değerlendirmek yerine bunların bir arada değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de çocuk işçiliğine neden olan faktörler, ulusal ve uluslararası çalışmalar, TÜİK tarafından gerçekleştirilen anket çalışmaları ve gerçekleştirilen projeler ışığında değerlendirilecek olup, mevcut durum, “yoksulluk”, “ailenin eğitim durumu”, “göç”, “geleneksel bakış açısı”, “çocuk işgücüne olan talep” ve “yetersiz mevzuat ve denetim eksikliği” temel başlıkları altında incelenecektir.

1.3.1. Yoksulluk

Çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalar ve yürütülen çalışmalar çocuk işçiliğinin temel nedeninin yoksulluk olduğunu göstermektedir. Bir ailenin çocuğunu okula göndermesine engel olacak düzeydeki mali yoksulluk, çocukların okula devamsızlığı ile sonuçlanmakta ve çocuk işçiliğinin artışına neden olmaktadır. Ebeveynlerin, ailenin geçimini sağlayacak veya çocuğun çalışma hayatından çekilmesinin yarattığı gelir kaybına tahammül gösterecek gelir düzeyine sahip olmaması çocukların çalışmasının veya çalışma yaşamında kalmasının en önemli nedenlerindedir.²⁴

Çocukların çalışma yaşamına kendi istekleri dışında girdikleri, hatta çocukların çalıştırılması kararının aileleri tarafından verildiği kabul edilmektedir. Bu nedenle de yoksul olan ailelerin, çocuklarının elde ettiği gelire ihtiyaç duyduğu değerlendirilmektedir.²⁵

Yoksulluk ve çocuk işçilik arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu da, yoksullaşmanın çocuk işgücüne neden olmasının yanında çocuk işçiliğinin de yoksullaşmanın sürmesine neden olmasıdır. Erken yaşta çalışma hayatına atılan çocukların en büyük kaybı

²³EMERSON, Patrick M., SOUZA, Andre Portela; “Is There a Child Labor Trap?: Intergenerational Persistence of Child Labor in Brazil”, Economic Development and Cultural Change, Sayı:51(2), 2003, ss.375-398.

²⁴DAYIOĞLU Meltem ve diğerleri., Türkiye’de Çocuk İşçiliğini Sona Erdirmeye Yönelik Analitik Çerçeve, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006

²⁵SUNAL Onur, 2012, s.119.

eğitimden yoksun kalmalarıdır. Ülkemizde, zorunlu eğitimi bile tamamlayamadan çalışmaya başlayan çocukların eğitimden kopuşu, onları gelecek yaşamlarında da yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır.²⁶

Gelir dağılımının adaletsiz olması olgusu da yoksulluğu artırmakta ve çocukların işgücü piyasasına girmesi için itici bir güç olmaktadır.

1.3.1.1.Yoksulluk Çalışması ve Çocuk İşgücü Anketi Sonuçlarının Eşleştirilmesi

TÜİK tarafından gerçekleştirilmiş olan 2012 yılı ÇİA sonuçlarına bakıldığında, somut olarak yoksulluğu ölçebilen bir soru ile karşılaşılmamıştır. Bu bağlamda, yoksulluk ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi anlayabilmek ve Türkiye özelinde bu ilişkiyi araştırabilmek amacıyla, TÜİK tarafından gerçekleştirilen “2009 yılı Yoksulluk Çalışması²⁷” ile “2012 yılı ÇİA²⁸” sonuçları arasında eşleştirme yapılarak analiz etme ihtiyacı duyulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu iki araştırma arasında eşleştirme yapılarak, bir tespit yapılmaya çalışılacaktır. Yoksulluğun analiz edilmesinde en önemli değişkenlerden biri olan ve söz konusu her iki çalışmada da yer alan “hanehalkı büyüklüğü” değişkeni referans kabul edilerek bazı çıkarımlar yapılmıştır.

Tablo 2 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları / TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)	Yoksul Fert Oranı (%)
TÜRKİYE	14,54	18,08
1-2	11,52	10,64
3-4	9,41	9,65
5-6	21,79	22,20
7+	38,50	40,05

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2009.

²⁶DAĞDEMİR, Nural; Türkiye’de Çocuk İşgücü Kullanımı Sonuçları ve Mücadele Yolları, Yüksek Lisans Tezi, T.C Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

²⁷TÜİK, Yoksulluk Çalışması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 2009.

²⁸ TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

2009 yılı yoksulluk çalışması verileri ışığında Türkiye'deki genel duruma bakıldığında, ülke genelinde yoksulluk oranının yüzde 14,54, yoksul fert oranının % 18,8 olduğu görülmektedir. Yoksulluğun hanehalkı büyüklüğüne göre dağılımına bakıldığında ise 7 ve daha fazla büyüklükteki ailelerde yoksulluk oranının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Buradan yola çıkılarak yoksulluk olgusunun, hanehalkı büyüklüğü fazla olan ailelerde daha belirgin olduğu görülebilmektedir (Tablo 2).

Aynı şekilde 2012 yılı ÇİA sonuçlarına bakıldığında da benzer sonuçlar görmek mümkündür. Okula devam etmeyen ve ekonomik işlerde çalışan çocukların hanehalkı büyüklüğü incelendiğinde göze çarpan bir sonuçla karşılaşılacaktır. Ekonomik işlerde çalışan ve okula devam etmeyen 448 bin çocuğun hanehalkı büyüklüğüne göre dağılımına göre, yaklaşık % 28'inin 3-4 kişilik, % 36,6'sının 5-6 kişilik ve % 35,4'ünün 7 ve üzeri kişilik ailelerde yaşadığı görülmektedir. Yani, hanehalkı büyüklüğü arttıkça çalışan çocuk sayısının da artış gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu durumu yoksulluk çalışması sonuçları ile birleştirerek yorumlarsak; hanehalkı büyüklüğü fazla olan hanelerde yoksulluk oranının da yüksek olduğu tespitinden hareketle, yoksulluğun çocukların çalıştırılmasına pozitif katkı sağladığı çıkarılabilir. Ayrıca, 2012 yılı verilerine göre, çalışmakta olan çocukların % 41,4'ünün çalışma nedeni olarak hanehalkı gelirine katkıda bulunmayı göstermiş olması da, yaptığımız bu tespiti doğrulayıcı niteliktedir.

Sonuç olarak, ülkemizde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk artmakta ve dolayısıyla çalışan çocuk sayısı da artış göstermektedir.

1.3.2. Ailenin Eğitim Durumu

Eğitim sorunu, çocuk işçiliğinin temel nedenlerinden biri olmakla birlikte aynı zamanda yoksulluğun da temel belirleyicilerindedir. Bu bakış açısıyla Türkiye'deki mevcut durumu inceleyecek olursak;

Tablo 3 : Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye, 2009

Eğitim Durumu	Yoksulluk Oranı(%)		
	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	18.08	17.10	19.03
6 yaşından küçük fertler	24.04	22.87	25.27
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	29.84	30.34	29.52
İlkokul	15.34	16.86	13.83
İlköğretim	17.77	17.19	18.39
Ortaokul ve orta dengi meslek	9.76	10.89	7.82
Lise ve lise dengi meslek	5.34	5.71	4.76
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0.71	0.92	0.40

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2009.

2009 yılında TÜİK tarafından yapılmış olan yoksulluk çalışmasına göre ülkemizdeki yoksulluk oranı % 18,8'dir. Yoksulluk oranının eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, Türkiye'de okuryazar olmayan nüfusun yoksulluk oranı % 29,8 iken, yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim düzeyine sahip bireylerin yoksulluk oranı % 0,71'e düşmektedir (Tablo 3).

Eğitim düzeyi düşük olan yetişkin bireyin yeterli bilgi ve beceri düzeyine sahip olmayışı çalışma hayatında zorlanmasına neden olmaktadır. Bu bireyler çoğunlukla işsiz kalmakta ve ya düşük ücret karşılığında çalışmakta olduğundan, bu durum ailenin yoksulluğu ve dolayısıyla çocuğun gelirine ihtiyaç duymasıyla sonuçlanmaktadır.

Yoksulluk nedeniyle ailelerin, çocuğun eğitim masraflarını karşılayamaması, çocuğun okula devamını engellemekte; yeterli eğitim alamaması aile bireyleri gibi çocuğun da gelecekteki vasıfsız işgücü olmasına neden olmakta ve bir yoksulluk kısır döngüsü meydana gelmektedir.²⁹

1.3.3. Göç

Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfus hareketlerinin hızlanması durumuyla karşılaşmıştır. Ülkemizde kırdan kente göç şeklinde gerçekleşen bu nüfus hareketliliği, özellikle 1940’ların sonlarından itibaren, kırdan kente göç eden kitlelerin artışıyla birlikte işportacılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık, seyyar satıcılık ve kapıcılık gibi örgütsüz, güvencesiz, düşük ücretli, emek yoğun, gelecek kaygısının yüksek olduğu iş kollarındaki nüfusun kentlerde birikmesi ve enformel/marjinal sektörde yoğunlaşması söz konusu olmuştur.³⁰

Kırsal bölgelerde tarım sektöründe çalışmakta olan göçmen bireyler, kentsel alanlara geldiğinde ya işsiz kalmakta ve ya da niteliksiz işgücü olarak düşük ücret karşılığında sanayi ve hizmet sektöründe kendilerine iş imkânı bulabilmektedirler. Bu durum ailelerin çocukların getireceği gelire ihtiyacını artırmakta ve küçük yaştaki bireylerin ucuz işgücü olarak kullanılmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Öyle ki, iş aramak/bulmak amacıyla kentsel alanlara göç etmekte olan bireyler ve onlara bağımlı olan aile fertlerinin yaşamakta olduğu yoksulluk çocukların çalışma hayatına itilmelerine neden olmaktadır.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen “2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması” sonuçlarına göre, Türkiye’de iller arasında göç eden 2 milyon 207 bin kişinin % 12,2’si iş aramak/bulmak nedeniyle, % 13,4’ü tayin/iş değişikliği nedeniyle göç ederken % 41,5’i hanedeki fertlerden birine bağımlı olarak göç etmektedir.³¹ Buradan da anlaşıldığı üzere, bağımlı nüfus olarak yaşayan ve kırdan kente göç eden fertler, kentsel alanlarda yaşam koşullarının oldukça zor olması nedeniyle, vasıfsız işgücü olarak çalışma hayatında yerini almaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde ücretsiz aile işçisi niteliğinde

²⁹TOR, Hacer; “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Journal of World of Turks, ZfWT Sayı: 2, 2010.

³⁰ŞEN, Bülent; KAHRAMAN, Fatih ; “ Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İç göç ve Çocuk Emeği”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:27, 2012,ss.167-189.

³¹TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067 , 2011.

çalışan özellikle kadın ve çocuklar, kentsel alanlarda iş güvencesi ve sosyal olanaklardan mahrum edilerek çalıştırılmaktadır.

Bu nedenle, çocuk işçiliğine karşı oluşturulacak olan politikalarda, köyden kente göç unsurunun engellenmesinin de göz önünde bulundurulması oldukça önem arz etmektedir. Yasalar ile sadece çocuk işçi çalıştırılmasının yasaklanması çok yalın kalacaktır. Bu nedenle çok boyutlu bir sorun olan çocuk işçiliğinin çözümünde; ailelerin, özellikle köyden kente göç etmelerine neden olan terör, yetersiz sağlık ve eğitim hizmetleri, göçün yapıldığı bölgedeki olumsuz ekonomik koşullar gibi sorunların çözülmesi zorunluluk arz etmektedir.

1.3.4. Geleneksel Bakış Açısı

Gelişmekte olan ülkelerde topluma egemen olan geleneksel anlayış çocuk istihdamını etkileyen faktörlerden bir diğerini oluşturmaktadır.

Sanayileşme döneminden önceki tarımsal yaşamın yaygın olduğu dönemlerde bir çok kültürde, çocukların aile ya da akraba işlerinde çalıştırılması oldukça doğal bir uygulamaydı. Söz konusu çocuklar, bir yandan akraba ya da tanıdıkların gözetimi altında çalıştırılırken, diğer yandan çocuk ve gençlere toplumsal kurallar ve kültür aktarımı yapıyordu.

Tarihsel süreçte böyle başlayan çocukların çalıştırılması serüveni, günümüze kadar devam etmiştir. Birçok kültürde çocuğun küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatında yer almasında genç yaşta sorumluluk bilinci kazandırma düşüncesi önemli rol oynamaktadır. Özellikle, tarım toplumlarındaki kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini normal karşılamakta veya bazen de gerekli görmektedir.³²

Çocuk işçiliği ile mücadelede, toplumsal ve geleneksel bakış açısının değiştirilmesi konusunun da gündeme alınması ve bu hususta çalışmalar yapılması büyük önem taşımaktadır.

³² Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, ÇSGB,2006.

1.3.5. Çocuk İşgücüne Olan Talep

İşverenlerin çocuk işgücünü talep ediyor olması da çocuk işçiliğinin önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan olarak haklarını savunma konusunda yetersiz ve bilgisiz olmalarının yanı sıra ucuz işgücü olmaları çocuk işçilerin talep edilmesinin en temel nedenleridir. İşverenler çocuk işçi çalıştırmayı maliyeti düşürücü unsur olarak görmekte ve bu nedenle de çocuk istihdam etmektedir.

Bir diğer bakış açısı da çocukların fiziksel özelliklerinin yapılan işe uygun olmasıdır. Yani, çocuğun doğası ve bedensel özellikleri gereği bir işi bir yetişkinden daha kolay ve kısa zamanda yapabiliyor olması onları işveren açısından oldukça cazip hale getirmektedir.

Çocuk işgücüne olan talebin ortadan kaldırılması, çocuk işçiliği ile mücadelenin önemli bir basamağıdır. Bu kapsamda, çocuk işçi çalıştırmanın yasal olarak yasaklanmasının yanı sıra işverenlerin bu konuda farkındalığının artırılması bu nedeni ortadan kaldırma noktasında oldukça önemli bir adım olacaktır.

1.3.6. Yetersiz Mevzuat ve Denetim Eksikliği

Çocuk işçiliği ile mücadele yollarından birisi de bu konuda hukuksal düzenlemeler yapmaktır. Ancak çocuk işçiliği sorunu çok boyutlu bir yapıya sahip olması nedeniyle, sadece yasal düzenlemeler yapılarak çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Bu soruna neden olan toplumsal ve sosyal nedenlerin de çözümlenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin olarak ulusal mevzuatta çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, uluslararası normlar ve küresel mücadele politikaları da dikkate alınarak yapılmış olan mevcut düzenlemelerin etkin bir biçimde uygulanması ve denetlenmesi hususunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle, çocukların yaygın olarak istihdam edildiği küçük işletmeler, tarım ve sokakta yürütülen işlerle, ev hizmetlerinin İş Kanununun kapsamı dışında olması ile kapsamda olan işyerlerinin de denetiminin etkin olarak yapılamaması bu alandaki en önemli sorunlardır.³³

³³Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, ÇSGB, 2006.

1.4.ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.4.1. Çocuk İşçiliğinin Dünya'daki Tarihsel Gelişimi

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşımıza çıkmaktadır ancak kavramsal olarak "çocuk işçiliği", sanayi devrimi ve kapitalizmin yükselişine dayanmaktadır. Shahrokhiye³⁴ göre, kayıtlar, çocukların çalıştırılması olgusunun tarım toplumlarından daha önceki aşamalarda ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak uygulama 18. yüzyılda İngiltere'de daha dikkat çekici hale gelmiş ve insanlar buna karşı çıkmaya başlamıştır.

Ortaçağ'da her çocuk 7 yaşına geldiğinde sadece kilise ve tören alaylarında değil, özellikle çalışma hayatında yetişkinlerle birlikte gruplanırdı. Çocukların üretime katılmaları, dönemin birçok resminde, kabartmasında, heykelinde görülebilmektedir. Çocukların zanaatkârların yanında çalıştırılması, patron ile aile arasında yapılan bir çiraklık sözleşmesi ile sağlanırken, bu sözleşme çocuğun meslekteki yetişmesini sağlarken beslenme ve giyimini de garanti etmekteydi.³⁵ Çocukların bir yakınının yanında çalışması, onların hem gözetim altında tutulmasını hem de mesleğe pratik adım atmasını sağlıyordu.³⁶ Bu yöntem ile aynı zamanda mesleğin(zanaatın) bir sonraki nesle aktarılması da sağlanıyordu. Mesela 1715'te, Ancient Regime öncesi Paris'te Louvre, Palais Royal ve Halles semtlerinde oturan 360 çocuktan 314'ü babasıyla aynı işi ve mesleği yapıyordu.³⁷

Sanayileşmenin başlangıcından önceki, tarıma dayalı yaşam ve geçim biçimlerinin baskın olduğu dönemlerde çocukların aile ya da akraba işlerinde çalıştırılmaları pek çok kültür için doğal ve yaygın bir uygulamaydı. Sözü edilen toplumlarda çocuklar, bir yandan akraba ya da tanıdıkların gözetimi altında "fazla yıpratılmadan" çalıştırılırken, bir yandan da toplumsal sistemin kuralları çocuk ve gençlere aktarılıyordu. Bu bir anlamda kültür aktarımı sürecinin vazgeçilmez bir parçasıydı. Ortaçağlar sonrası modern dönemlerde çocukların çalışmaları gerektiği düşüncesi birkaç yüzyıl daha devam etmiş ancak kapitalist üretim sisteminin gelişmesi ile birlikte bu görüşte

³⁴SHAHROKHI, Laila; "History of Child Labor" , 1996, 10.01.2014. <http://www.earlham.edu/~pols/globalprobs/cildren/Laila.html>.

³⁵BECCHI, E. ve JULIA, D.,1998, s.125. aktaran: İNAL, Kemal; Türkiye'de Çocuk Emegi, Ütopya Yayınevi, 2010, s.13.

³⁶ALEXANDRE-Bidon, D. ve Lett, D.,1997, s.134. aktaran İNAL, 2010, s.13.

³⁷LEBRUN, F.,VENARD, M. ve QUENIART, J., 1981, s.141. aktaran: İNAL, 2010, s.13.

değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Ne var ki, çocuğun yerinin işyeri değil okul; temel meşgalesinin çalışma değil, eğitim ve oyun olduğuna dair görüşler ortaya çıkmış, orta ve üst sınıflarda gitgide güçlenmiştir. “çocuk işçiliği” kavramının ortaya çıkışı da aynı dönemlere rastlamaktadır. Gerçekten de sanayileşmenin başlangıcına, yani 19.yüzyılın başlarına dek böyle bir kavramdan söz edilmemektedir.³⁸

Aslında 19. Yüzyıldaki tartışmalar, bir yandan sanayi kanalıyla kalkınma sürecinin desteklenmesini savunurken, öte yandan da bu sürecin insani yönlerinin de hesaba katılması gerektiği üzerine olmuştur. Bu bağlamda, çocuklar açısından “fabrika” ve “okul” tartışmasını Ertürk şöyle özetlemektedir:

“ Çocuk emeğine olan talep ve buna paralel çocuğun okula gitmesi gerekliliği konusundaki görüşler, Avrupa’da 19. Yüzyılın sonlarında yoğunluk kazanmıştır. Çocuğun zaman ve enerjisine aynı oranda talip olan bu iki faaliyet alanı arasındaki ayrışma evrensel doğurguları (implications) olan bir tartışma başlatmıştır. Bazı çevreler fabrikayı çocukları sokaktan kurtaran ve yetişkinliğe geçişlerini sağlayan önemli bir sosyalleşme süreci olarak romantize ederken, diğer bazıları, çocuğun fiziki ve entelektüel gelişimini olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle çalışmalarına karşı çıkarak çocukların yerlerinin okul olduğu görüşünü savunmuşlardır. Zaman içinde, ikinci görüş galip gelerek etik değerlere ve uluslararası antlaşmalara temel olmuştur”³⁹

19. yüzyıl, çocuk emeğinin sömürülmesi bakımından önceki yüzyıllardan çok radikal biçimde ayrılmaktadır. Cunningham ve Viazzo’ya⁴⁰ göre ise sanayileşme döneminde sanılanın aksine, çalışan çocuk sayısında ciddi derecede artış yaşanmamış olup bu dönem, çocuk emeği ve istismarının niteliğinde önemli değişikliklere yol açmış ve “emek yoğun” işler, yetişkin erkeklere özgü olmaktan çıkıp, makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından yapılabilir hale gelmiştir. Böylece, çocuklar geniş kitleler halinde işgücüne katılmış ve ardından “çocuk işçiliği” kavramı ortaya çıkmıştır.

Sanayi Devrimi’nin sürdüğü bu yıllarda, çocuklar başta İngiltere olmak üzere Belçika, Fransa gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde oldukça yoğun olarak ağır işlerde

³⁸DUYAR, İzzet; ÖZENER, Barış; Çocuk İşçiler: Çarpık Gelişen Bedenler, Ütopya Yayınevi, 2003, s.11.

³⁹ERTÜRK, Yakın; “Türkiye’de Çocuk Emeğinin Kullanım Biçimleri”, içinde, Çocuk Kültürü, 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi, ÇOKAUM Yayınları, 1997, s.332.

⁴⁰CUNNINGHAM, Hugh; VIAZZO, Pier Paolo; ”Some Issues in the Historical Study of Child Labour”, Child Labour in historical Perspective, 1800-1895: Case Studies from Europe, Japan and Columbia içinde. Sicille(Italy): UNICEF International Child Development Centre, Istituto degli Innocenti, 1996, s.11-22.

çalıştırılmaktaydı.⁴¹ O zamanlarda yapılan çalışmalara ve raporlara bakıldığında; 4 yaşından küçük çocukların bazılarının fabrikalarda tehlikeli ve ölümcül koşullarda çalışırken kiminin de yetişkinler için çok dar olan kömür madenlerinde, tünellerde sürünerek çalıştırıldığı ifade edilmektedir.⁴² Hatta, Pinchbeck ve Hewitt'in İngiliz Toplumunda Çocuk adlı kitabında, 3 ya da 4 yaşındaki çocukların, yetişkinlerin giremediği makinelerin altına girerek pamuk atıklarını topladıkları belirtilmektedir.⁴³ Benzer biçimde dokumacılık sektöründe 5 hatta 4 yaşındaki çocuklar çok kötü koşullarda çalıştırılmışlardır.⁴⁴

1846 yılında Belçika'nın Wallonia kömür ocaklarında yaklaşık on bin çocuğun çalıştığı ve günde otuz altı saate varan sürelerle yeraltında çalışan bu çocukların, yaz aylarında güneş ışığını nadiren gördükleri kış aylarında ise hiç görmedikleri ifade edilmektedir.⁴⁵ Çocuklar uzun saatlerce, sağlıksız ortam ve koşullarda çalıştırılarak istismar edilmiştir. 18 ve 19. yüzyılda özellikle İngiltere'de çocukların hem çalışma süresi hem de çalışma koşulları bakımından ne kadar istismar edildiği birçok rapor ve belgede dile getirilmiştir. Leonard Horner ve üç komisyon üyesi 1840 yılında İngiltere'de çalışma koşullarının iyileştirilmesine ciddi katkılar sağlayan bir rapor hazırlamışlardır. Bu raporda, sekiz hatta daha küçük yaşta çocukların madenlerde, karanlıkta, günde on iki saat çalıştırıldıkları anlatılmaktadır.⁴⁶ Engels'in, 1845 yılındaki "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu" başlıklı çalışmasında, genellikle 8-9, nadiren de 5-7 yaşlarında çocukların çalıştırıldığı imalathanelerden söz edilmiş ve yemekler ve aralar hariç ortalama ondört ile on altı saat çalıştıkları ifade edilmektedir.⁴⁷ Dönemin insanlık dışı koşullarını belgeleyen başta Engels'in bu yapıtı olmak üzere, o dönemde yapılmış pek çok inceleme ve rapor bulunmaktaydı. Özellikle hekimlerin hazırladığı raporlar, ağır ve sağlıksız çalışma koşullarının insan bedenini yıprattığını, çalışanların çabuk hastalandıklarını, çalışan çocukların hastalıklardan bir türlü kurtulamadıklarını, fiziksel

⁴¹THOMPSON, E.P; The Making of the English Working Class, New York: Vintage Boks., 1966, s.335.

⁴²MAKWİNJA, Simon Mathias; Child Labour and the Violation of Child Rights: A Case of Child Workers on Tea and Tobacco Plantations in Malawi, Tromso, 2010.

⁴³TANNER, James Mourilyan; A History of the Study of Human Growth, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s.147. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003, s.13.

⁴⁴MANTOUX, Paul; The Industrial Revolution in Eighteenth Century : An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England, New York, 1961, s.411. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003, s.13.

⁴⁵DE HERDT, Rene; Child Labour in Belgium:1800-1914, 1996. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003, s.13.

⁴⁶TANNER, James Mourilyan; A History of the Study of Human Growth, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s.169.

⁴⁷ENGELS, 1974, s. 246-247.

gelişimlerinin geri kaldığını, hemen hepsinin bedeninde kalıcı izler bıraktığını belgeliyordu.⁴⁸

Yukarıda yer alan örneklerden de anlaşıldığı üzere, sanayi devrimi ve beraberinde yaşananlar özellikle kadın ve çocukları “olumsuz” yönde etkilemiştir. Bu dönemde özellikle kadın ve çocuk işçilerin sayısında artış olmasının en temel nedeni işgücünün erkeklere kıyasla daha ucuz olmasıdır. Kadın ve çocukların tercih edilmesinde bu kesimlerin işveren karşısında hak aramada zayıf kalması ve daha çabuk yönlendirilebiliyor olmaları da önemli etkenlerdir.⁴⁹ Aynı zamanda çocuklar işveren kayıtlarında görünmeden, sigorta primleri ödenmeden istihdam edilmektedir. Dahası çalıştırılan çocuklar haksız işten çıkarma tazminatı, yan ödemelerden yararlanma, sendikalı olma gibi yetişkin işçilerin yararlandığı çalışma haklarından hiçbirine sahip olmadığından, işveren tarafından tercih edilmektedir.⁵⁰

19. yüzyıl her ne kadar çocuk emeğinin sömürülmesine sahne olsa da bir o kadar da yasal reformlara tanıklık etmiştir. Öyle ki, konuya ilişkin ilk düzenleme 1802’de İngiltere’de yapılmıştır. Ancak, çocukların resmi nüfus kaydı olmadığı için bu düzenleme hayata geçirilemeden kâğıt üzerinde kalmış olup 19. yüzyılın ortalarına doğru mücadele tekrar alevlenmiştir.

İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda’da 1840’lı yıllarda çalışma sürelerinin azaltılmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.⁵¹

İngiltere’de; çocuk işçiliğinin hükümet tarafından kontrol altına alınma girişimleri 1802 yılında başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan “Çocukların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa” kapsamında:

- Çocukların günlük çalışma süreleri on iki saatle sınırlandırılmış,
- Çocukların gece çalıştırılmaları yasaklanmış,
- Çıraklar geceli gündüzlü olarak işverenin yanında kalmakta iseler, işveren kız ve erkek çocuklar için ayrı yatakhaneler kurmakla yükümlü kılınmış,

⁴⁸DUYAR, İzzet; “Çalıştırılan çocuklarda bedensel yıpranmalar”, İnsanbilim Dergisi; Sayı:2, 2013, ss.1-14.

⁴⁹ENGELS, Friedrich; İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 1974.

⁵⁰MAC LENNAN, Emma; “Çalışma Hayatında Çocuk Hakları”, Ayrıntı Yayıncılık, 1993, s.162.

⁵¹KUCZYNSKI, Jürgen; İşçi Sınıfı tarihi, e-yayıncılık, İstanbul, 1968, s.93-94.

- Çocukların okuma yazma öğrenmek amacıyla okula devam etmeleri sağlanmış,
- Çocuklara yılda bir kat giysi verilmiştir.⁵²

Ve her geçen gün daha da etkin ve baskıcı bir şekilde devam eden mücadelenin oldukça kuvvetli bir yapıya dönüştüğü ve büyüdüğü görülmektedir. 1833 yılında çıkarılan Fabrika yasası, İngiliz tarihinde çocuk işçiliği ile mücadelenin merkezinde olan en önemli yasal düzenlemedir. Bu yasa ile İngiltere’de dokuma fabrikalarında 9 yaşından küçük çocukların çalışması yasaklanmıştır.⁵³

Fransa’da: 1841 yılında çıkarılan yasada ise, işe alınma yaşı 8 ve 8 ile 12 yaş arası çocukların çalışma süreleri günde sekiz saat olarak saptanmıştır. Aynı yasada, 12 yaşından küçük çocuklara haftalık dinlenme hakkı tanınmıştır. Nitekim denetim düzeninin yetersizliği nedeniyle bu yasa, etkili bir şekilde uygulanmamış ve 1874 yılında kabul edilen bir başka yasa ile 12 yaşından küçük çocukların sınai işlerde çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte çalışma süresi on iki saat olarak belirlenmiş, 16 yaşından küçük erkek ve 21 yaşından küçük kızların gece çalıştırılmalarına yasak getirilmiştir.⁵⁴

Belçika’da ise durum biraz daha farklıdır. 19. yüzyılda Belçika, Batı Avrupa’nın en gelişmiş ülkesi olmasına rağmen, çocuk işçiliğinin yasal çerçevesinin oluşturulmasında diğer ülkelere kıyasla biraz daha geç kalmıştır. 1841 yılında, kısmen İngiltere’de yapılan bazı araştırma ve soruşturmaların da etkisi ile Belçika hükümeti de dikkatini sanayide kötü koşullarda çalışan çocuklara yöneltmiştir.⁵⁵ Bu çalışmaların sonucu olarak 1848 yılında yapılan ilk yasal düzenleme ile Belçika’da 10 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanırken, 10 ile 14 yaş arası çocukların çalışma süresi günde altı buçuk saatle sınırlandırılmıştır. Ancak dominant siyasetçilerden bazıları, bu düzenlemelerin, ülkenin sanayide rekabet edebilirliğini azaltacağını ifade ederek çeşitli itirazlarda bulunmuşlardır.⁵⁶ Bu itirazlar neticesinde yapılan düzenlemeler zaman zaman kesintiye uğramış olsa da 19. Yüzyılın sonlarına doğru, yasal çerçeve genişletilmiş ve çocuk işçiliğine karşı alınan önlem sayısında artış gözlenmiştir.

⁵²TALAS, Cahit; Toplumsal Politikaya Giriş, 1. Basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981. aktaran DEMİR, Sezen; Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk İşgücü, Yüksek Lisans Tezi, T.C Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2012.

⁵³CUNNINGHAM; VIAZZO, 1996.

⁵⁴TALAS, 1981, s.196-197.

⁵⁵DE HERDT, Rene; DE GRAEVE, Bie; Child Labour :1800-1914, 1992, s.22.

⁵⁶CUNNINGHAM; VIAZZO, 1996.

Bu dönemde ortaya çıkan oldukça kötü ve yetersiz çalışma ve yaşam koşulları, işçi sınıfı mücadelesinin doğmasını tetikleyen etkenlerin en başında gelmiştir. Bu mücadelede ücretlerin iyileştirilmesi ve çalışma saatlerinin azaltılmasının yanı sıra çocukların çalıştırılmasına sınırlama getirilmesi de talep edilmiştir.

19. yüzyılın sonlarında; çocuk işçiliği, çalışma yaşamına ilişkin sorunların tartışılıp kararların alındığı uluslararası konferansların gündemine taşınmıştır.⁵⁷ 20. yüzyıla gelene kadar alınan bu kararlar sınırlı kalmış olup, ancak ILO'nun kurulmasından sonra bu konuda yapılan çalışmalar bir ivme kazanmıştır.⁵⁸ 1919 yılında ILO'nun kurulması ile 14 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanmasının istenmesi, çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik iyileştirmelerinin hayata geçirilmesi gibi talepler ile daha önce uluslararası konferanslarda alınan ancak bir türlü uygulamaya konulamayan kararlar, tekrar gündeme taşınmıştır. Ve bu çalışmalar neticesinde Batılı toplumlarda çocuk işçiliği azalmaya başlamıştır.

Aslında ILO'nun girişimlerinin yanı sıra Batılı ülkelerde ücretlerin artması, gelişmiş makinelerin yanı sıra üretimde otomasyona geçilmesi (teknolojik gelişmeler), çocuk işçiliğini kısıtlamaya yönelik yasal düzenlemeler yapılması ve zorunlu eğitim şartı getirilmesi çocuk işçiliğinin düşmesinde belirleyici olmuştur.⁵⁹

ILO'nun kurulmasının ardından çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik olarak 20. yüzyılda yapılan çalışmaları genel hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür;

Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1919 yılında yapılan toplantısında çocuk işçiliğine ilişkin ilk sözleşme olan 5 numaralı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi kabul edildi. Bunu izleyen 50 yıl boyunca kabul edilen 9 sözleşme daha farklı sektörlerdeki en az çalışma yaşı düzenlemiştir.

1973 yılında ILO, 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi ile bütün ekonomik sektörlerdeki çalışan çocuklar kapsam altına alınmıştır. 1973 yılında kabul edilen İstihdama Kabulde Asgari Yaşla İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi istihdamda asgari yaşın, zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan aşağı ve her halükarda 15 yaşından aşağı olamayacağı

⁵⁷ÖZTÜRK, İmran; Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Tarihsel gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara, 1998.

⁵⁸AVŞAR, Zakir; ÖĞÜTOĞULLARI, Eren; "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri", Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı:1, 2012.

⁵⁹CUNNINGHAM; VIAZZO, 1996.

hükümünü içermektedir. Aynı sözleşmede, tehlikeli işler için işe alınma yaş sınırının 18 olarak belirlenmiştir.

BM Genel Kurulu, 1989'da BM Çocuk Hakları Sözleşmesini kabul etmiştir. Bu, dünya üzerinde çocuk hakları konusunda kabul edilen en kapsamlı sözleşmedir.

Çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak amacıyla 1992'de ILO, Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nı (IPEC) başlatmıştır.

1995'de Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi'nde bir bildirme ve eylem planı kabul edilmiş ve çocuk işçiliğinin yasaklanması için bütün ülkelere çağrıda bulunulmuştur.

1998'de Uluslararası Çalışma Konferansı, İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu bildirme ile ilgili sözleşmeleri onaylasa da onaylamasa da ILO üyesi bütün devletlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.

ILO, 1999'da 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve 190 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir.⁶⁰

Bu düzenlemelerin yanı sıra 1923 yılında kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinin yayınlanması, 1945 yılında BM'nin kuruluşu ve ardından 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yayınlanması da çocuk işçüğüne sınırlandırma getirilmesi sürecinde önemli yapı taşları olarak nitelendirilmektedir.

1.4.2. Çocuk İşçiliğinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

1.4.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Çocuk işçiliği sorunu ve çocuk işçiliğinin sosyal politika olarak önem kazanması ve gündeme gelmesi, tarihsel olarak geçimlik aile ekonomilerinin dönüşüm süreci ile yakından ilişkilidir. Üçüncü dünya ülkeleri ve gelişmiş sanayi toplumlarında bu tarihsel süreç farklı gelişim ve farklı zamanlama göstermiştir.⁶¹ Diğer pek çok ülke gibi Türkiye de çocuk emeği açısından bu sürecin dışında kalamamıştır. Fişek tarafından da vurguladığı gibi, ülkemizde çocukların çok küçük yaşta çalışma yaşamına giriyor

⁶⁰AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, 2012, s.14.

⁶¹ERTÜRK, Yakın; 1997, s.332-333.

olması sosyal bir gerçekliktir. Hiçbir yasak ve engelleme çabası günümüze kadar bu gerçekliği değiştirememiştir.⁶²

Bilindiği gibi Anadolu'da geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalıydı ve çocuklar küçük yaşlarda ailelerin işlerine yardım etmekteydi. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta olan bu çocuklar, 19. yüzyılın ortalarında sanayileşme ve ticaretin de etkisi ile aile işleri dışında da çalışmaya başlamıştır.

Osmanlı'da çalışma koşullarına ilişkin en eski verilere bakıldığında, özellikle Tanzimat döneminde günlük çalışma sürelerinin oldukça uzun olduğu görülmektedir. I. Meşrutiyet'i izleyen yıllarda, çalışma süresinin günlük on altı saati bulduğu ifade edilmektedir.⁶³

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, sanayileşmenin ve dolayısıyla imalathanelerin artış göstermesi, çalışan sayısının artmasına neden olmuştur. Bu artışı karşılayacak olan işgücünün kaynağının da kadınlar ve çocuklar olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu dönemde devlet fabrikalarının yurdun çeşitli yerlerinden getirilen yüzlerce yetim çocuk çalıştırdığı da bilinmektedir.⁶⁴ İstanbul'da kibrit ve bez fabrikasında çalışanların yarısından çoğunu çocukların oluşturduğu da ifade edilmektedir.⁶⁵

20. yüzyıla gelindiğinde durum çok da farklı değildir. Artan işgücü ihtiyacını karşılamak üzere daha önce tarımda çalışan işgücünün bir kısmı, sanayi ve hizmetler sektörüne kaymıştır. Söz konusu dönemin I. Dünya Savaşı'na denk gelmesi, aynı zamanda erkek işgücünün azalmasına neden olduğundan kadın ve çocuk işçi sayısında artış yaşanmıştır. Öyle ki 1913-1915 yılları arasında gerçekleştirilen sayımda on beş bin sanayi işçisinin % 10'unun kadın ve çocuklardan oluştuğu tespit edilmiş olup, bu oran 1927'de % 35'e yükselmiştir.⁶⁶

⁶²FİŞEK, Gürhan; "Türkiye'de Çocuk Emeği Çalışmalarına Genel Bakış", içinde, Çocuk Kültürü, 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi, ÇOKAUM Yayınları, 1999, s.549.

⁶³GÜLMEZ, Mesut; "Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları 1839-1919", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt No:3, ss.792-802.

⁶⁴QUATAERT, Donald; Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.62-63. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003, s.24.

⁶⁵GÜLMEZ, Mesut; 1985.

⁶⁶BALAMİR, A; Türkiye'de İmalat Sanayiinde Çocuk İşgücü, Nüfusbilim Dergisi, sayı:4, 1982, ss.99-117. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003, s.24.

Gitgide çocuk işçi sayısında yaşanan artış ve çalışan çocukların çalışma koşullarında yaşanan kötüleşme, ülkemizde bu konuyu gündeme taşımış ve mücadele yolları aranmaya başlamıştır.

Ülkemizde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin ilk girişim, 1910 yılında Meclis-i Mebusan gündemine gelen “sanayi kuruluşlarında kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılmalarına ilişkin yasa teklifi”dir. Yasa teklifi sanayide, tezgâhlarda, imalathanelerde ve taş ocaklarında çalışan kadın ve çocukları kapsamaktaydı. Buralarda 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanması öngörülmüştü. 17 yaşına kadar olan çocuklar ise günde dokuz saatten fazla çalıştırılmayacak ve kadın ve çocuklara gece mesaisi yaptırılamayacaktı. Ancak Meclis-i Mebusan’da çalışma ilişkileri konusunda aşırı liberal görüşlerin hâkim olduğu bu ortamda teklif, yasalasamamıştır.⁶⁷

Milli mücadele döneminde ise çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ilk yasal düzenleme olan ve aynı zamanda ilk sınırlı iş kanunu olarak ifade edilen 1921 tarihli ve 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında işçi ve işveren ilişkileri düzenlenmiş, zorla çalıştırmaya yasak getirilmiş, 18 yaşın altındaki çocukların maden ocaklarında çalıştırılmasını engelleyici hüküm getirilmiş ve günlük çalışma süresi sekiz saatle sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte İzmir İktisat Kongresi’nde (1923) de çalışan çocuklara yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerden biri, 18 yaşından küçük çocukların maden ocaklarında çalıştırılmasının yasaklanması, bir diğeri ise sanat müesseselerinde ve gümrüklerde 12 yaşını tamamlamamış çocukların çalıştırılmaması için yatılı ve parasız kurumların açılmasıdır.⁶⁸

1.4.2.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

Cumhuriyet’in ilk yıllarına bakıldığında, çocukların çalıştırılmasının sınırlandırılmasına ilişkin pek bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde, ülkenin gelişmiş bölgelerinde hanehalkı büyüklüğünün azalması ve ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesiyle çocuk işgücüne duyulan

⁶⁷TOPRAK, Zafer; Sosyal Politika Tarihimizin İlk Önlemler Paketi: Müessesât-I Sinaiyede Çocukların ve Kadınların Çalıştırılması, Toplum ve Bilim, Sayı:27, 1984, s.232-233.

⁶⁸FİŞEK, Gürhan ve diğerleri.; Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996. 1.bs. Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997, 11

gereksinimin de azaldığını belirten Bakırcı (2004), kentlerin büyüüp gelişmesiyle ortaya çıkan kentli modern ailelerde yetişen çocuklar eğitime yönlendirilirken; kentlerde yaşayan düşük hanehalkı gelirine sahip ailelerin ve kırsal bölgelerdeki ailelerin, çocuk emeğini, hanehalkı bütçesine katkı sağlamak amacıyla kullanma eğilimine girdiklerini vurgulamıştır.⁶⁹

Söz konusu dönemde, çocukların çalıştırılmasını sınırlayan ve onların korunmasına yönelik olarak 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yasalaşmıştır. Bu kanun ile 12 yaşın altındaki çocukların her türlü sanayi ve maden işlerinde çalışmaları yasaklanmıştır. Yasa aynı zamanda 12-16 yaş arası çocukların gece çalışmalarını yasaklarken, yine aynı yaş grubu için sanayide günlük çalışma süresinin sekiz saati aşamayacağını da düzenlemiştir.⁷⁰

Benzer şekilde 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanun da çocukların çalıştırılmasına ilişkin düzenlemelere yer vermiştir. Kanun, 10 işçi çalıştırmayı gerektiren işyerlerini kapsamaktadır. Yapılan düzenleme ile 12 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmış, 16 yaşından gün almamış olanların günlük mesai süresi sekiz saatle sınırlanmış ve 18 yaşını doldurmayan tüm çocukların madenlerde çalıştırılmasının önü kapatılmıştır.⁷¹ Bu kanun üç yıl yürürlükte kalmış olup, 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile birçok hükmü askıya alınmıştır.⁷²

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen, seferberlik nedeniyle erkek işgücünün büyük bir bölümünün silâh altına alınması nedeniyle işgücünde azalma meydana gelmiştir. Meydana gelen bu boşluk, daha ziyade çocuk ve kadın istihdam edilerek kapatılmaya çalışılmıştır. 1940 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu kapsamında çalışma yaşamına oldukça katı kurallar getirilmiş, kadın ve çocuklar da bu uygulamalara tabi olmuştur. Nitekim Duyar ve Özener, söz konusu dönemde günlük çalışma süresinin sekiz saatten onbir saate çıkarıldığını, bunun

⁶⁹BAKIRCI, Kadriye; Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2004.

⁷⁰TALAS, Cahit; Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.88-89.

⁷¹MAKAL, Ahmet; Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.332.

⁷²MAKAL, Ahmet, Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1920-1946, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s:413.

sonucunda ise sanayide çalışan çocuk sayısının iki kattan fazla arttığını vurgulamaktadır.⁷³

1950'li yıllardan itibaren çocuk işçiliği oranı önemli derecede gerilemeye başlamıştır. Savaşın sona erip, yetişkin erkek işçi sayısının artması, çocuk işçiliğini oransal olarak düşürmüştür.⁷⁴ Bu yıllarda, ülke ekonomisinde tarım yerine sanayinin rolü artmış, köyden kente göçler yaşanmaya başlamış ve çocuklar ağırlıklı olarak enformel sektörde çalıştırılmıştır.⁷⁵

12 yaşından küçük çocukların çalıştırılma yasağı 1983 yılına kadar sürmüştür. 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Yasası bu konuda bir değişiklik getirmemiştir. 1983 tarih ve 2869 sayılı 1475 Sayılı İş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna İki Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun ile 1475 sayılı kanunun 67. maddesi değiştirilerek “ 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaktır” hükmü benimsenmiştir. Ancak hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalışmasına izin verilmiştir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesinde ise “15 yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaktır” hükmü yer almaktadır. Hafif işler için öngörülen “13 yaşını doldurmuş olmak” koşulu “ 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olmak” olarak yeniden düzenlenmiştir. Yasa 18 yaşını doldurmamış erkeklerin ve her yaşta kadınların yer ve su altında ve 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin sanayiye ait işlerde gece çalıştırmalarını yasaklamıştır.⁷⁶

Öyle ki çocuklar açısından yapılan bu hukuki düzenlemeler kuşkusuz son derece önemlidir, ancak çocuk emeği gibi oldukça karmaşık bir konunun salt hukuksal düzenlemeler ile çözüme kavuşturulması beklenemez. Bir başka deyişle, çocuk işçiliğine yol açan sosyo-ekonomik faktörler değiştirilmeden, yapılan bu hukuki düzenlemeler istenilen sonucu vermeyecektir.

⁷³DUYAR; ÖZENER, 2003, s.26.

⁷⁴MAKAL; 1999, s.522.

⁷⁵ÇELİK, Aziz; Dünden Bugüne Çocuk İşçilik, Gökhan Atılğan (ed.) Çalışma Hayatında Çocuklar. TES-İŞ, 2005, s. 51- 57.

⁷⁶İNAL; 2010, s.63)

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN MEVCUT DURUMU

Çalışmanın bu bölümünde Dünya'da ve Türkiye'de çocuk işçiliğinin mevcut durumu, en son yayınlanan istatistikler ışığında ifade edilmeye çalışılacak ve durum analizi yapılacaktır.

2.1. DÜNYADA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL DURUMU

Tablo 4 : 5-17 Yaş Grubundaki Çocuk Nüfusunun Yaş Grupları, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

		Çocuk Nüfusu	Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar	
		('000)	('000)	%
Dünya (5-17 yaş)		1.585,566	264,427	16.7
Cinsiyet	Erkek	819,877	148,327	18.1
	Kız	765,690	116,100	15.2
Yaş Grubu	5-11 yaş	858,925	73,072	8.5
	12-14 yaş	362,146	70,994	19.6
	5-14 yaş	1.221,071	144,066	11.8
	15-17 yaş	364,495	120,362	33.0

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates And Trends 2000-2012.

ILO'nun 2012 yılına ait verilerine bakıldığında, Dünyada, 5-14 yaş grubunda yaklaşık 1 milyar 221 milyon; 15-17 yaş grubunda da yaklaşık 365 milyon olmak üzere toplamda 1 milyar 585 milyon çocuk 5-17 yaş grubunda yer almaktadır. Bunların içinden 264 milyon 427 bin çocuğun ekonomik faaliyetlerde çalıştığı ve bu rakamın, 1,5 milyar olan dünya çocuk nüfusunun % 16,7'sini oluşturduğu görülmektedir. Çalışan çocuk nüfusunun 73 milyonunun ise 12 yaşından küçük olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, ekonomik faaliyetlerde çalışmakta olan yaklaşık 264 milyon çocuğun, 148 milyonunu erkek, 116 milyonunu da kız çocukları oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 5 : 5-17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların Çalışma Biçimlerine Göre Dağılımı, 2000-2012

YIL	Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	
	('000)	%	('000)	%	('000)	%
2000	351,900	23.0	245,500	16.0	170,500	11.1
2004	322,729	20.6	222,294	14.2	128,381	8.2
2008	305,669	19.3	215,209	13.6	115,314	7.3
2012	264,427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates And Trends 2000-2012.

Dünya üzerinde çalışan çocukların genel durumuna bakıldığında, ILO'nun 2012 yılı verilerine göre, 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan aktif olan yaklaşık 264 milyon çocuktan yaklaşık 168 milyonu çocuk işçi kategorisinde yer almakta ve çocuk işçi olarak nitelendirilen çocukların 85 milyonu da tehlikeli işlerde çalışmaktadır (Tablo 5).

Geçmiş yıllara ait veriler ile bir kıyaslama yapıldığında bu konuda ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Bu kapsamda, 2000 ile 2012 yılları arasındaki değişim değerlendirildiğinde, tüm kategorilerde yer alan çalışan çocuk sayılarında bir düşüş olduğu görülebilmektedir. Örneğin tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayılarında yaşanan değişime bakıldığında, 2000 yılında 171 milyon olan tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı, 12 yıllık süreç sonunda 85 milyona gerilemiştir, 12 yıllık süreç içerisinde yaşanan en büyük gerileme ise son dört yıllık dönem olan 2008-2012 döneminde gerçekleşmiştir.

Bir yandan 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel krizin, çalışan çocuk sayısında artışa neden olacağı endişesi yaşanırken, diğer yandan yaşanan bu olumlu gelişmeler, umut vaat edici niteliktedir. Ancak, her ne kadar yıllar itibariyle dünya genelinde, çalışan çocuk sayısında azalma olduğu gözlemlense de, çocuklar hala fiziksel, ruhsal, duygusal ve sosyal gelişimlerini zedeleyecek bir biçimde çalışma hayatı içinde yer almakta ve bu çocukların azımsanamayacak bir kısmı da zararlı ve tehlikeli olarak nitelendirilen işlerde çalıştırılmaya devam etmektedir.

Tablo 6 : 5-17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı, 2012

Bölge	Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	
	('000)	%	('000)	%	('000)	%
Asya-Pasifik	129,358	15.5	77,703	9.3	33,860	4.1
Latin Amerika ve Karayipler	17,843	12.5	12,505	8.8	9,638	6.8
Sahra Altı Afrika	83,570	30.3	59,031	21.4	28,767	10.4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	13,307	12.1	9,244	8.4	5,224	4.7

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

5-17 yaş grubunda çalışan çocukların dünya üzerindeki bölgesel dağılımına bakıldığında görülmektedir ki Asya-Pasifik Bölgesi, 5-17 yaş grubunda çalışan 129 milyon çocuk nüfusu ile en çok çocuk istihdamının görüldüğü bölgedir. Mevcut durum, oransal rakamlar çerçevesinde değerlendirildiğinde ise, çocukların büyük bir bölümü (% 30,3) Sahra Altı Afrika Bölgesi'nde istihdam edilmekte ve bu bölgeyi sırasıyla Asya-Pasifik Bölgesi (% 15,5) ve Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi (% 12,5) takip etmektedir (Tablo 6).

Küresel düzeyde yaşanmakta olan çocuk işçiliği sorununun, bölgeler arası dağılımına ilişkin rakamlar göstermektedir ki, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile çocuk işçiliği oranları arasında önemli derecede ilişki vardır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, çocuk işçiliği; yüksek ekonomik gelişmişlik/refah düzeyi, uzun eğitim süreleri, teknolojik gelişmişlik ve yasal düzenlemelerin ve denetimin varlığı ile önemli ölçüde kontrol altına alınabilmektedir.⁷⁷

⁷⁷ÖZDEMİR Ali Murat; ÖZDEMİR, Gamze YÜCESAN ; “Çocukların Oyun Hakkı Var mıdır?”, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz Ağustos Eylül-2005, http://www.guvenlimalisma.org/icerik/haber/dosyalar/cocuk_emegi.pdf , 18.02.2014.

Tablo 7 : 5-17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların Bölgesel Dağılımı, 2008-2012

Bölge		Çocuk Nüfusu		Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	
		('000)	(%)	('000)	(%)	('000)	(%)	('000)	(%)
Asya-Pasifik	2008	853,895	20.4	174,460	20.4	113,607	13.3	48,164	5.6
	2012	835,334	15.5	129,358	15.5	77,703	9.3	33,860	4.1
Latin Amerika ve Karayipler	2008	141,043	13.4	18,851	13.4	14,125	10	9,436	6.7
	2012	142,693	12.5	17,843	12.5	12,505	8.8	9,638	6.8
Sahra Altı Afrika	2008	257,108	32.8	84,229	32.8	65,064	25.3	38,736	15.1
	2012	275,397	30.3	83,570	30.3	59,031	21.4	28,767	10.4

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

Dünya’da çalışan çocukların bölgesel dağılımı, yıllar itibariyle mercek altına alındığında da, yukarıda ifade edilen 2012 yılındaki durum ile paralellik göstermektedir. Bu başlıkta dikkati çeken en önemli nokta, yıllar itibariyle çocuk işçiliği oranlarında yaşanan düşüştür.

Asya ve Pasifik Bölgesi’nde 2008 yılında çalışan çocukların nüfusa oranı % 20,4 iken bu oran 2012 yılında % 15,5’ düzeyine gerilemiştir. Bu bölge çalışan çocuk oranının en fazla düşüş gösterdiği bölge olmuştur. Latin Amerika ve Karayipler’de ise çalışan çocukların toplam çocuk nüfusuna oranı dört yıllık dönem süresince yaklaşık 1 puanlık bir düşüş sergilemiştir. Sahra Altı Afrika Bölgesi’nde ise çalışan çocukların toplam çocuk nüfusuna oranında 2,5 puanlık bir azalış söz konusu olmuştur (Tablo 7).

Tablo 8 : Çalışan Çocukların Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2000-2012

Yaş Grubu	Yıl	Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	
		('000)	%	('000)	%	('000)	%
5-11 yaş	2012	73,072	8.5	73,072	8.5	18,499	2.2
12-14 yaş	2012	70,994	19.6	47,381	13.1	19,342	5.3
5-14 yaş	2000	211,000	17.6	186,300	15.5	111,300	9.3
	2004	196,047	16.2	170,383	14.1	76,470	6.3
	2008	176,452	14.5	152,850	12.6	52,895	4.3
	2012	144,066	11.8	120,453	9.9	37,841	3.1
15-17 yaş	2000	140,900	42.4	59,200	17.8	59,200	17.8
	2004	126,682	35.2	51,911	14.4	51,911	14.4
	2008	129,217	35.0	62,419	16.9	62,419	16.9
	2012	120,362	33.0	47,503	13.0	47,503	13.0

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

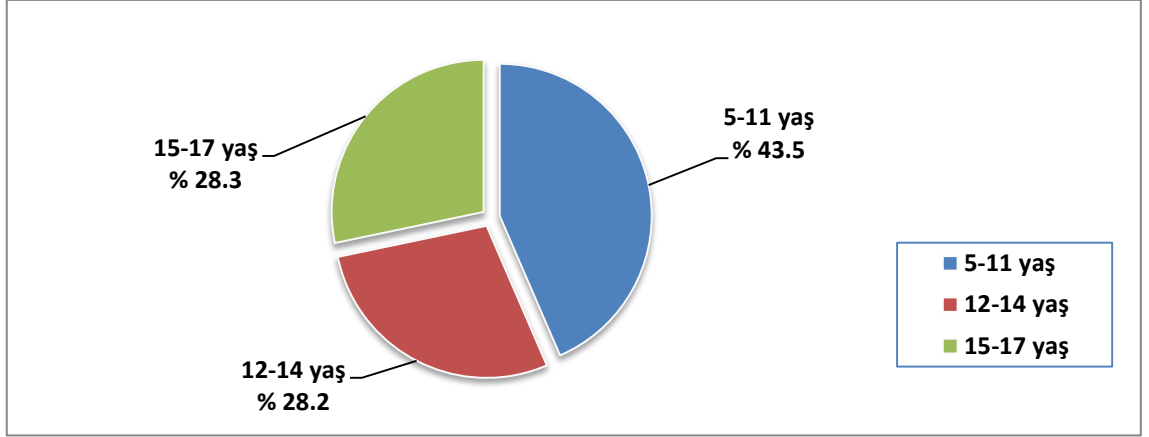
2012 yılı ILO verilerine göre, ekonomik olarak aktif olan 264 milyon çocuktan, 144 milyonu 5-14 yaş grubunda, 120 milyonu ise 15-17 yaş grubunda yer almaktadır. Bunların içerisinde 5-14 yaş grubunda yer alan 144 milyon çocuktan 120 milyonun (% 84), 15-17 yaş grubunda yer alan 120 milyon çocuktan ise 47,5 milyonun (% 39,5) çocuk işçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Yıllar itibariyle yaşanan değişim incelendiğinde, 2004-2008 döneminde, çocuk işçiliği oranı, 5-14 yaş grubu için azalmış, 15-17 yaş grubu için artış göstermiştir. 2008-2012 yılları arasında ise, tüm yaş gruplarında ve tüm kategorilerde çalışan çocuk sayılarında düşüş gözlenmiştir. Bu durum, küresel anlamda yaşanan gelişmelerin ve düzenlemelerin bir göstergesi olup, dünya genelinde çocuk işçiliğinde yaşanan düşüşün bir yansıması olmuştur.

Bu husustaki bir diğer önemli gösterge de çalışan çocukların, buldukları yaş grubundaki toplam çocuk nüfusu içerisindeki payıdır. ILO 2012 yılı verilerine göre, 5-14 yaş grubundaki çocuk nüfusunun % 11,8'inin ekonomik olarak aktif, % 9,9'unun

çocuk işçi ve % 3,1'inin ise tehlikeli işlerde çalışan çocuklardır. 15-17 yaş grubundaki çocuk nüfusunun ise % 33'ünün ekonomik olarak aktif olduğu tahmin edilirken, % 13'ünün ILO tarafından zararlı ve tehlikeli olarak nitelendirilen işlerde çalıştırıldığı görülmektedir (Tablo 8).

Şekil 1 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2012

*Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012 raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yaş grubuna göre dağılıma çocuk işçiliği özelinde bakıldığında, ILO 2012 yılı verilerine göre, dünyada çocuk işçilerin % 43,5'inin 5-11 yaş grubunda, % 28,2'sinin 12-14 yaş grubunda ve % 28,3'ünün de 15-17 yaş grubunda yer aldıkları görülmektedir.

Yukarıda, çalışan çocukların tamamı için yapmış olduğumuz tespit, çocuk işçiler açısından geçerliliğini yitirmektedir. Öyle ki, çocuk işçilerde yaş küçüldükçe, çocuk işçiliği oranı artış göstermektedir. Bu durumun nedeni ise, yaşları 5-11 arasında değişen çocuklar için hafif işler söz konusu olsa dahi çalıştırılmalarının yasak olmasıdır. 12 yaşın altında olup da çalıştırılan tüm çocuklar çocuk işçi kategorisine girdiğinden, 5-11 yaş grubunda bu oran oldukça yüksek seyretmektedir (Şekil 1).

Tablo 9 : Dünyada 5-17 Yaş Grubunda Çalışan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımı, 2008-2012

Cinsiyet	Yıl	Ekonomik Olarak Aktif Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar	
		('000)	%	('000)	%	('000)	%
Erkek	2000	184,200	23.4	132,200	16.8	95,700	12.2
	2004	171,150	21.3	119,575	14.9	74,414	9.3
	2008	175,777	21.4	127,761	15.6	74,019	9.0
	2012	148,327	18.1	99,766	12.2	55,048	6.7
Kız	2000	167,700	22.5	113,300	15.2	74,800	10.0
	2004	151,579	19.9	102,720	13.5	53,966	7.1
	2008	129,892	16.9	87,508	11.4	41,296	5.4
	2012	116,100	15.2	68,190	8.9	30,296	4.0

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

5-17 yaş grubunda çalışan çocukların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, ekonomik olarak aktif olan yaklaşık 264 milyon çocuğun 148 milyonunu erkek, 116 milyonunu ise kız çocuklar oluşturmaktadır. Bu rakamlar oransal olarak yorumlandığında ise, dünya üzerindeki 5-17 yaş grubu erkek çocuklarının % 18,1'inin, kız çocuklarının ise % 15,2'sinin çalışmakta olduğunu görmekteyiz.

Konuyu çocuk işçiliği ve zararlı ve tehlikeli olarak nitelendirilen işler açısından ele aldığımızda da durum farksızdır. 5-17 yaş grubunda olan erkek çocukların % 12,2'si çocuk işçi olarak, % 6,7'si ise tehlikeli işlerde çalıştırılmakta iken kız çocukların % 8,9'u çocuk işçi olarak ve % 4'ü tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Bu bağlamda, erkek çocuklarının, kız çocuklarına kıyasla daha yüksek oranlarda çalıştıkları görülmektedir (Tablo 9).

Yıllar itibari ile çalışan çocuk sayılarında meydana gelen değişimlere bakacak olursak, 2000-2012 yılları arasındaki 12 yıllık süreçte, çalışan çocuk sayılarında ciddi oranlarda yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. Her ne kadar 2004-2008 döneminde çalışan erkek çocuk sayılarında kısmi bir artış görülse de, 2012 yılına gelindiğinde ekonomik olarak

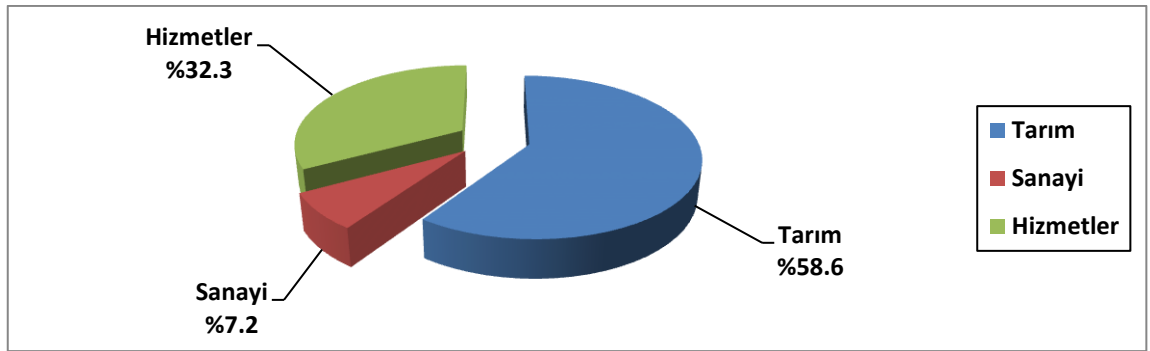
aktif olan hem kız hem de erkek çocuk sayılarında düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum, küresel düzeyde çocuk işçiliğine karşı uygulanan mücadele politikalarının etkili olduğunun bir göstergesi olup, oldukça memnuniyet vericidir.

Tablo 10 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı, 2008-2012

Sektör	2008		2012	
	('000)	%	('000)	%
Tarım	129,161	60.0	98,422	58.6
Sanayi	15,068	7.0	12,092	7.2
Hizmetler	55,109	25.6	54,250	32.3

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

Şekil 2 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (2012)

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012 raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır.

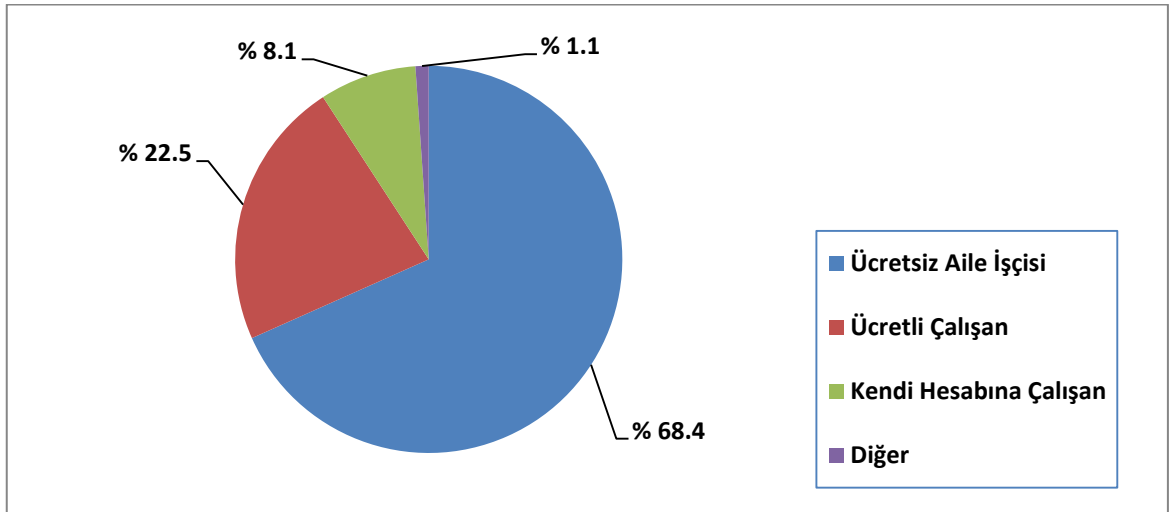
ILO verilerine göre, çocuklar en yoğun olarak tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Dünya’da çocuk işçiliğinin en yaygın ve yüksek oranda görüldüğü sektör tarım sektörüdür. 2008 ve 2012 yılına ait ILO verileri de bu durumu doğrular niteliktedir. 2012 yılında ekonomik olarak aktif olan çocukların % 7,2’si sanayi, % 32,3’ü hizmetler sektöründe çalışmakta iken % 58,6’sı tarım sektöründe çalışmaktadır.

2008 yılı ile 2012 yılına ait çalışan çocuk sayıları karşılaştırıldığında, sektörel bazda çalışan çocuk sayılarında bir düşüş yaşandığı ve hatta oransal olarak da sektörler arası bir değişimin söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki, 2008 yılında çalışan çocukların % 60’ı tarım sektöründe çalışmakta iken 2012 yılına gelindiğinde bu oran % 58,6’ya gerilemiştir.

Yıllar itibarıyla meydana gelen değişim, hizmetler sektörü için de söz konusudur. 2008 yılında çalışan çocukların % 25,6'sı hizmetler sektöründe yer alırken, 2012 yılında aynı oran % 32,3 seviyesine yükselmiştir (Tablo 10).

Tarım sektöründe yaşanan düşüş ve eş zamanlı olarak hizmetler sektöründe yaşanan artış, kırdan kente göç yoluyla yaşanan işgücü hareketliliği olgusuyla açıklanabilmektedir. Öyle ki, kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta olan çocuklar, aile kırdan kente göç ettiğinde, hanehalkı bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışmak zorunda kalmaktadır. Vasıfsız işgücü niteliği taşıyan bu çocuklar, iş güvencesi ve sosyal haklardan mahrum bir şekilde ancak hizmet sektöründe istihdam edilebilmektedir. Bu sebeptendir ki, tarımdan çıkan çocuk işgücü artık hizmetler sektöründe kendine yer bulmakta ve bu durumun doğal bir sonucu olarak hizmetler sektöründe çalışan çocuk oranında artış yaşanmaktadır.

Şekil 3 : Dünyada 5-17 Yaş Grubundaki Çocuk İşçilerin İşteki Durumu, 2012

*Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012 raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır.

2012 yılı ILO raporlarında, çocuk işçilerin işteki durumu dört kategoride ele alınmıştır. Buna göre, çocuklar “ücretsiz aile işçisi”, “ücretli çalışan”, “kendi hesabına çalışan” ve “diğer” kategorilerinde olacak şekilde işgücü piyasasında yer bulmaktadır.

Bu bağlamda, ILO tahminlerine göre 2012 yılında, Dünya üzerinde çocuk işçi olarak çalışmakta olan çocukların % 68,4'ünün ücretsiz aile işçisi olarak, % 22,5'inin ücretli çalışan olarak ve % 8,1'inin de kendi hesabına çalıştığı ifade edilmektedir. Bu oranları desteklemek amacıyla çocuk işçilerin sektörel dağılımlarını incelemek yerinde olacaktır.

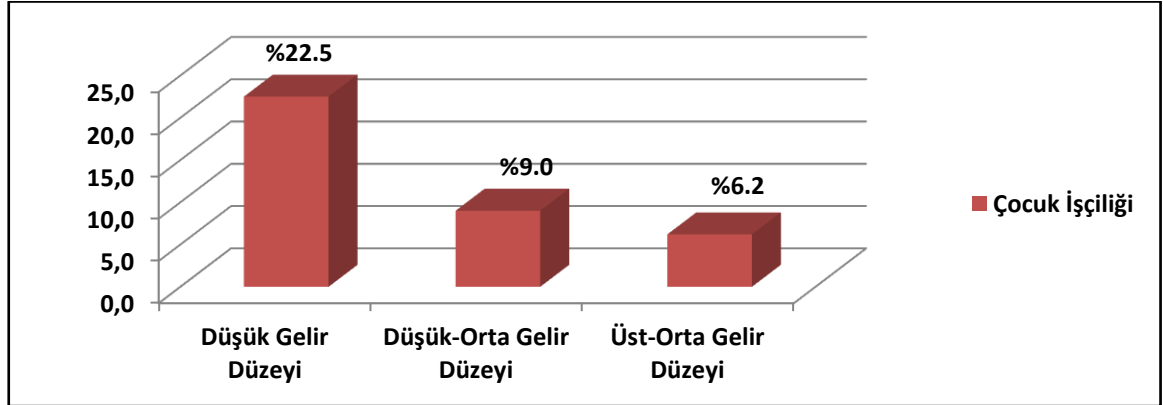
Öyle ki, çocuk işçilerin sektörel dağılımları incelendiğinde, tarım sektörünün % 58,6'lık oran ile 98 milyonun üzerinde çocuğa istihdam yaratmakta olduğu ve bu çocukların büyük oranda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Yapılan bu tespit, çocuk işçilerin en yoğun olarak ücretsiz aile işçisi kategorisinde çalıştığı gerçeğini doğrular niteliktedir (Şekil 1).

Tablo 11 : Çocuk İşçiliğinin Milli Gelir Düzeyine Göre Dağılımı, 2012

Milli Gelir Düzeyi	Toplam Çocuk Sayısı		Çocuk İşçiliği	
	('000)	('000)	('000)	%
Düşük Gelir Düzeyi	330,257		74,394	22.5
Düşük-Orta Gelir Düzeyi	902,174		81,306	9.0
Üst-Orta Gelir Düzeyi	197,977		12,256	6.2

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012.

Şekil 4 : Dünyada Çocuk İşçiliğinin Milli Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Kaynak: ILO, 2012, Global Estimates and Trends 2000-2012 raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çocuk işçiliğinin küresel düzeyde mevcut durumunu tespit edilirken, ülkeler bazında milli gelir seviyelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Buradan hareketle, 5-17 yaş grubu çocukların çocuk işçi olarak çalıştırılmasının, milli gelir düzeylerine göre dağılımına bakılmış ve düşük milli gelire sahip ülkelerdeki çocuk nüfusunun % 22,5'inin, düşük-orta gelir seviyesine sahip ülkelerde % 9'unun ve yüksek-orta gelir seviyesine sahip ülkelerde ise % 6'sının çocuk işçi olarak çalıştığı görülmüştür (Tablo 11).

Gelir düzeyi düşük ülkelerde çocuk işçiliğinin yüksek oranlarda olması şaşırtıcı değildir çünkü çocuk işçiliğinin en önemli belirleyicisi yoksulluktur. Ancak öyle ki, bu sorunun sadece yoksul ülkelerde yaşanan bir sorun olmadığı, tersine düşük-orta gelir seviyesine sahip ülkelerde de çocuk işçi sayılarının yadsınamayacak seviyede yüksek olduğu çıkarımının yapılabileceği düşünülmektedir.

2.2. TÜRKİYE’DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GENEL DURUMU

Ülkemizde çocuk işçiliği ile mücadelede oldukça önemli bir rol oynayan IPEC programı, çocuk işgücüne ilişkin istatistiklerin oluşturulması noktasında da oldukça etkili olmuştur. Bu kapsamda, çocuk işgücünün boyutlarını ortaya koymak amacıyla IPEC programı çerçevesinde ILO ve TÜİK arasında yapılan anlaşmalar neticesinde, 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında “ÇİA” yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde TÜİK tarafından yapılmakta olan ÇİA sonuçları değerlendirilerek, Türkiye’deki mevcut durum incelenmeye çalışılacaktır.

Tablo 12 : Yaş Grubuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve İstihdam Durumu, 2006-2012

*(Bin)

Yaş Grubu	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		İstihdam Oranı(%)	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
0-5 yaş	7,519	7,481	-	-	-	-
6-17 yaş	15,025	15,247	890	893	5.9	5.9
6-14 yaş	11,378	11,386	285	292	2.5	2.6
15-17 yaş	3,647	3,861	605	601	16.6	15.6

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

TÜİK tarafından, 2012 yılının dördüncü çeyreğinde Hanehalkı İşgücü Anketi’ne ek bir modül olarak uygulanan ÇİA verilerine göre Türkiye’de kurumsal olmayan nüfus 73 milyon 950 bin kişi, 6-17 yaş grubundaki nüfus 15 milyon 247 bin kişidir. Yani, 6-17 yaş grubundaki çocuklar kurumsal olmayan nüfusun % 20,6’sını oluşturmaktadır. Söz

konusu anket sonuçları incelendiğinde görülmektedir ki, 6-14 yaş grubunda yer alan çocukların % 2,6'sı, 15-17 yaş grubunda yer alan çocukların ise % 15,6'sı istihdamda yer almaktadır.

ÇİA sonuçları uygulama dönemleri itibariyle karşılaştırıldığında, 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı, 2006 yılı ve 2012 yılı dördüncü çeyreğinde gerçekleştirilen anket sonuçlarında % 5,9 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, 2006-2012 döneminde çocuk işçiliği oranında bir değişim yaşanmadığı ancak çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Bu artışın sebebinin de 6 yıllık süreçte nüfusta yaşanan büyüme olduğu değerlendirilmektedir (Tablo 12).

Dünya genelinde yıllar geçtikçe çalışan çocuk sayısında belirgin bir düşüş yaşanmasına rağmen, Türkiye'de bu süreçte çocuk istihdam oranlarında bir değişim olmaması, dikkatleri çekmektedir. Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda toplumsal algının oluşturulduğu ve çeşitli mücadele politikalarının geliştirildiği bir dönemde, rakamsal göstergelerde bir iyileşme görülememesi, bu durumun nedenlerinin daha derin ve ayrıntılı bir şekilde araştırılması ihtiyacını doğurmaktadır.

Tablo 13 : Türkiye’de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve İstihdam Durumu, 2006-2012

(*Bin)

Cinsiyet	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		İstihdam Oranı(%)	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
Kız	34,464	37,189	5,377	7,576	17.5	22.6
0-5 yaş	3,666	3,648	-	-	-	-
6-17 yaş	7,349	7,472	289	279	3.9	3.7
6-14 yaş	5,569	5,592	95	108	1.7	1.9
15-17 yaş	1,780	1,880	194	171	10.9	9.1
Erkek	33,914	36,760	15,603	18,009	51.9	54.7
0-5 yaş	3,853	3,834	-	-	-	-
6-17 yaş	7,677	7,775	601	614	7.8	7.9
6-14 yaş	5,809	5,794	190	185	3.3	3.2
15-17 yaş	1,868	1,981	411	430	22.0	21.7

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

TÜİK, 2012 yılı verilerine göre çalışan çocukların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, 6-17 yaş grubundaki kız çocukların % 3,7’si çalışırken aynı yaş grubundaki erkek çocukların % 7,9’u çalışmaktadır (Tablo 13). Ülkemizde, geleneksel aile yapısının ve ataerkil toplumsal özelliklerin çalışma hayatında hala egemen olduğu dikkate alındığında, erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla işgücü piyasasında daha fazla yer almasının şaşırtıcı bir sonuç olmadığı değerlendirilmektedir.

2006 yılından 2012 yılına gelindiğinde, çocuk istihdam oranlarında bir değişim yaşanmadığı tespit edilmişti. Cinsiyetler bazında bu durum incelendiğinde de, farklı bir tabloyla karşılaşılmemiştir. Yani, hem kız hem erkek çocuklar özelinde, istihdam oranları yıllar itibariyle bir değişim göstermemiştir.

Tablo 14 : Türkiye’de Çalışan Çocukların Kır- Kent Ayrımı ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2006-2012

(*Bin)

	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		İstihdam Oranı(%)	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
KENT						
0-5 yaş	5,043	5,204	-	-	-	-
6-17 yaş	10,159	10,139	490	400	4.8	3.9
6-14 yaş	7,599	7,567	120	79	1.6	1.0
15-17 yaş	2,560	2,572	370	322	14.5	12.5
KIR						
0-5 yaş	2,476	2,277	-	-	-	-
6-17 yaş	4,866	5,109	400	493	8.2	9.6
6-14 yaş	3,779	3,819	165	214	4.4	5.6
15-17 yaş	1,087	1,290	235	279	21.6	21.6

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

Türkiye’de çalışan çocukların kent ve kır ayrımındaki dağılımı yaş grubuna göre incelendiğinde, 2006 yılında 6-17 yaş grubundaki yer alan 490 bin çocuk kentsel alanlarda istihdam edilmekte iken, 2012 yılına gelindiğinde bu rakam 400 bine gerilemiştir. Aynı şekilde, kırsal bölgelerdeki durum incelendiğinde, 2006 yılında 6-17 yaş grubun da 400 bin çocuk çalışmakta iken, 2012 yılında bu rakam 493 bine yükselmiştir (Tablo 14). Bu rakamlar, 2006-2012 döneminde kentsel alanlarda çalışan çocuk sayısında bir düşüş yaşanırken, kırsal alanlarda bu sayının arttığını göstermektedir. Bu değişimi, kırdan kente göç olgusu ile açıklamak mümkündür. Tüm dünyayı etkisi altına alan 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel kriz nedeniyle, kentsel alanlarda yaşamakta zorluk çeken ve daha da yoksullaşan hanhalklarının tekrar kırsal alanlara dönmek suretiyle tersine göç gerçekleştirdiği değerlendirilmektedir.

Tablo 15 : Türkiye’de Çalışan Çocukların Kır-Kent Ayrımı ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2006-2012

(*Bin)

6-17 Yaş	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		İstihdam Oranı(%)	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
TÜRKİYE	15,025	15,247	890	893	5.9	5.9
Erkek	7,677	7,775	601	614	7.8	7.9
Kız	7,349	7,472	289	279	3.9	3.7
KENT	10,159	10,139	490	400	4.8	3.9
Erkek	5,293	5,157	362	302	6.8	5.9
Kız	4,866	4,982	128	98	2.6	2.0
KIR	4,866	5,109	400	493	8.2	9.6
Erkek	2,383	2,617	239	312	10.0	11.9
Kız	2,483	2,490	161	181	6.5	7.3

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

6-17 yaş grubundaki çocukların kent ve kır ayrımındaki dağılımı cinsiyete göre incelendiğinde, kırsal alanda çalışmakta olan erkek ve kız çocuk sayısının 2006-2012 döneminde artış sergilediği görülmektedir. 2006 yılında % 10 olan kırsal kesimde istihdam edilen erkek çocuk oranı, 2012 yılına gelindiğinde artış göstererek % 11,9’a yükselmiştir. Aynı şekilde kırsal kesimde kız çocuğu istihdam oranı 2006 yılında % 6,5 iken 2012 yılında % 7,3 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel bölgelerde de tam tersi bir durum göze çarpmaktadır. 2006-2012 döneminde kentsel alanda istihdam edilen kız ve erkek çocuk oranlarında düşüş yaşandığı gözlenmektedir.

Kırsal ve kentsel alanlarda istihdam edilen 6-17 yaş grubundaki kız ve erkek çocuklarının aynı alanda aynı yaş grubundaki toplam istihdam içindeki payına bakıldığında ise, 2006 yılında kırsal alanlarda 6-17 yaş grubundaki toplam istihdamın % 40,2’sini kız çocukları oluştururken, 2012 yılında kırsal alandaki istihdam içinde kız çocuklarının payı % 36,7’ye gerilemiştir.

Duruma erkek çocukları açısından baktığımızda ise, 2006 yılında kırsal alanlarda 6-17 yaş grubundaki toplam istihdamın % 59,7'sini erkek çocukları oluştururken, 2012 yılına gelindiğinde kırsal alandaki istihdam içinde erkek çocuklarının payı % 63,2'ye yükselmiştir (Tablo 15).

Bu bağlamda 2006-2012 dönemleri itibariyle, çocuk işçiliğinde kırsal alanlarda kız çocukları lehine bir dönüşüm yaşandığı değerlendirilmektedir.

Tablo 16 : Türkiye’de Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı, 2006-2012

(*Bin)

Yaş Grubu	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%
6-14 Yaş	152	53.3	200	68.5	50	17.5	40	13.7	83	29.1	52	17.8
15-17 Yaş	174	28.8	198	32.9	225	37.2	178	29.6	206	34.0	225	37.4
Toplam (6-17 Yaş)	326	36.6	399	44.7	275	30.9	217	24.3	289	32.5	277	31.0

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

TÜİK 2012 verilerine göre, Türkiye’de ekonomik olarak faaliyet gösteren çocukların sektörlere göre dağılımını incelediğimizde, yoğunluğun en çok tarım sektöründe olduğunu görmekteyiz. 6-14 yaş grubundaki ekonomik olarak faaliyet gösteren çocukların % 68,5’i tarım sektöründe, % 13,7’si sanayi sektöründe ve % 17,8’i de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Yani 14 yaşından küçük olan ve ekonomik olarak faaliyet gösteren çocukların büyük çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmekte ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Aynı şekilde 2012 yılında 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların hangi sektörlerde yoğunlaştığına baktığımızda ise biraz daha farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Söz konusu yaşlarda ekonomik olarak faaliyet gösteren çocukların % 32,9’u tarım, % 29,6’sı sanayi ve % 37,4’ü ise hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Çalışmakta olan çocukların yaş grubu büyüdüğünde, artık hizmetler sektöründe yoğunlaştığını görmekteyiz ve bu durumun ücretsiz aile işçiliğinden ücretli çalışan konumuna geçişin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

TÜİK verilerine göre, 2006-2012 döneminde, 6-17 yaş grubunda tarım sektöründe çalışmakta olan çocukların oranında artış yaşanırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinde düşüş meydana gelmiştir. 2006 yılında tarım sektöründe çalışmakta olan çocuklar, toplam istihdamın % 36,6'sı iken, 2012 yılında bu rakam % 44,7 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün toplam istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artarken, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmetler sektörünün payı ise 1,5 puan azalmıştır. Bu durum, kırsal bölgelerde çocuk işçiliği oranının artış göstermesi ile paralellik göstermektedir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz ve ardından kentten kıra geri dönüşlerin yaşanması nedeniyle, kırsal kesimde çalışmakta olan çocuk sayısında artış yaşandığı ve bu artışın da tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen çocuk sayısında artışa neden olduğu değerlendirilmektedir (Tablo 16).

Tablo 17 : Türkiye’de Çalışan Çocukların İşteki Durumuna ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2006-2012

(*Bin)

Yaş	Ücretli veya yevmiyeli				Kendi hesabına				Ücretsiz aile işçisi				Toplam	
	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%	2006	2012
6-14 Yaş	103	36.1	70	24.0	6	2.1	1	0.3	176	61.8	222	76.0	285	292
15-17 Yaş	402	66.4	400	66.6	18	3.0	9	1.5	186	30.7	191	31.8	605	601
Toplam	505	56.7	470	52.6	24	2.7	10	1.1	362	40.7	413	46.2	890	893

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre, 6-17 yaş arasında olan toplam çalışan çocukların % 52,6'sı ücretli ve yevmiyeli, % 46,2'si ücretsiz aile işçisi ve yaklaşık % 1'i de kendi hesabına olacak şekilde faaliyet göstermektedir. Yıllar itibariyle meydana gelen değişim incelendiğinde ise, 2006-2012 yılları arası altı yıllık dönemde, 6-17 yaş grubu çalışan çocukların içinde ücretli ve yevmiyeli olarak istihdam edilenlerin oranı düşüş göstermiş olup, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların oranında artış yaşanmıştır. Bu durum, çalışan çocukların sektörel dağılımında yaşanan farklılaşmanın ve yine kriz sonrası kentsel alanlardan kırsal bölgelere tersine göçün bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yani, bu altı yıllık dönemde tarım sektöründe çalışan çocuk sayısında yaşanan artışın bir sonucu olarak, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuk sayıları da artış göstermiştir (Tablo 17).

Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli değişiklik de, kendi hesabına çalışmakta olan çocuklara ilişkin yaşanan süreçtir. Öyle ki, 2006-2012 yılları arasında tüm yaş gruplarında kendi hesabına faaliyet göstermekte olan çocuk sayısı ve oranlarında azalma yaşanmıştır. Yaşanan bu düşüşün, hem ücretli olarak çalışan hem de kendi hesabına faaliyet gösteren kategorilerinden çıkan çocukların, kırsal kesimlerde ücretsiz aile işçisi kategorisine dâhil olması neticesinde gerçekleştiği değerlendirilmektedir.

Tablo 18 : Türkiye’de Çalışan Çocukların İşteki Durumuna ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 6-17 Yaş Grubu, 2006-2012

(*Bin)

Yaş	Ücretli veya yevmiyeli				Kendi hesabına				Ücretsiz aile işçisi				Toplam	
	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%	2006	%	2012	%	2006	2012
Erkek	348	57.9	353	57.5	19	3.2	10	1.6	235	39.1	252	41.0	601	614
Kız	157	54.3	117	41.9	5	1.7	1	0.4	127	43.9	161	57.7	289	279
Toplam	505	56.7	470	52.6	24	2.7	10	1.1	362	40.7	413	46.2	890	893

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

2012 yılı ÇİA sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 52,6’sı ücretli ve yevmiyeli olarak, % 46,2’si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Çalışan çocukların işteki durumları 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan çocukların toplam istihdam edilenler içindeki payı 4,1 puan azalırken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı 5,5 puan artmıştır.

Türkiye’de çalışan çocukların işteki durumunu cinsiyet değişkeni ile ilişkilendirildiğinde de dikkat çekici sonuçlar ile karşılaşmaktayız. 6-17 yaş grubunda yer alan ve ekonomik olarak faaliyet gösteren erkek çocukların % 57,5’i ücretli ve yevmiyeli işlerde, % 41’, ücretsiz aile işçisi olarak ve % 1,6’sı da kendi hesabına çalışırken, kız çocuklarının, % 41,9’u ücretli ve yevmiyeli işlerde, % 57,7’si ücretsiz aile işçisi olarak ve yaklaşık % 0,5’i kendi hesabına çalışmaktadır. Bu noktada, yine ülkemizin geleneksel aile yapısı ve ataerkil toplum düzenine sahip olduğu tespitinden hareketle, kız çocuklarının erkeklere kıyasla daha çok ailelerinin yanında ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışan çocukların 2012 yılında işteki durumlarına göre cinsiyet dağılımına bakılacak olursa, ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan çocukların % 75,1'i erkek çocuk iken yaklaşık % 24,8'i kız çocuklarıdır. Aynı şekilde, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan 6-17 yaş grubu toplam çocukların da % 61'ini erkek ve % 39'unu kız çocukları oluşturmaktadır.

Yıllar itibariyle bakıldığında ise, özellikle ücretli ve yevmiyeli işlerde çalışmakta olan toplam kız çocuğu sayısı ve oransal değerinde ciddi bir düşüş gözlemlenirken, bu düşüş 6-17 yaş grubunda yer alan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kız çocuk sayısı ve oransal değerinde artış olarak kendini göstermiştir. Bu bağlamda, 2006 yılında çalışan kız çocuklarının % 54,3'ü ücretli ve yevmiyeli işlerde istihdam edilirken, 2012 yılına gelindiğinde bu oran % 41,9'a düşmüştür. Aynı şekilde, 2006 yılında kız çocuklarının % 43,9'u ücretsiz aile işçisi iken, 2012 yılında bu oran % 57,7'ye yükselmiştir (Tablo 18).

Tablo 19 : Türkiye’de Çocukların Eğitime Katılım ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı, 6-17 Yaş Grubu, 2012

(*Bin)

6-17 Yaş Grubu Çocuk Sayısı

15 247

(%100)

Okula Devam Eden			Okula Devam Etmeyen		
13 950			1 297		
(% 91,5)			(% 8,5)		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
445	7 000	6504	448	503	346
(% 2,9)	(% 45,9)	(% 42,7)	(% 2,9)	(% 3,3)	(% 2,3)

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

Not: Tabloda yer alan yüzdelere, 6-17 yaş grubundaki çocuklar içindeki payı göstermektedir.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre, 6-17 yaş grubundaki okula devam eden ve etmeyen çocukların dağılımı şu şekildedir;

- Okula devam eden 13 milyon 950 bin çocuğun;
 - % 3,2'si ekonomik işlerde, % 50,2'si ev işlerinde faaliyet gösterirken,
 - % 46,6'sı çalışmamaktadır.
- Okula devam etmeyen 1 milyon 297 bin çocuğun;
 - % 34,5'i ekonomik işlerde, % 38,8'i ev işlerinde faaliyet gösterirken,
 - % 26,7'si çalışmamaktadır.

Eğitim çocukların çalışma hayatından uzaklaştırılmasında en önemli araç olarak burada da karşımıza çıkmaktadır. 2012 yılı verilerine bakıldığında görölmektedir ki, çocukların okula devam durumları iyileştiğinde, ekonomik işlerde faaliyet gösterme oranlarında önemli düşüşler yaşanmaktadır.

Yıllar itibariyle durum değerlendirildiğinde, 6-17 yaş grubunun eğitime devam etme oranlarında zaman içinde artış olduğu görölmektedir. 2006 yılı sonuçlarına göre % 84,6 olan okula devam etme oranı, 2012 yılına gelindiğinde % 91,5'e yükselmiştir (Tablo 19).

Tablo 20 : Türkiye’de Okula Devam Etmeyen Çocukların, Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı, 2012

*(Bin)

Yaş grubu ve cinsiyet	Okula devam etmeyen çocuk sayısı	Ekonomik işlerde çalışanlar	Ev işlerinde faaliyette bulunan	Çalışmayanlar
Toplam	1 297	448	503	346
6-14	319	53	112	155
15-17	978	395	391	192
Erkek	628	311	98	219
6-14	133	24	21	89
15-17	495	287	77	131
Kadın	669	136	405	127
6-14	186	29	91	66
15-17	483	108	314	61

Kaynak: TÜİK, 2012 ÇİA.

TÜİK 2012 yılı verilerini incelediğimizde ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısının 893 bin olduğunu görmekteyiz. Ekonomik işlerde çalışan bu çocukların okula devam durumuna bakıldığında ise 893 bin çocuğun % 50,1’inin (448 bin) okula devam etmediği görülmektedir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, okula devam etmeyen çocukların yaklaşık % 35’inin ekonomik faaliyetlerde, % 39’unun ise ev işlerinde faaliyet gösterdiği ve bu çocukların % 52’sinin kadın, % 48’inin ise erkek olduğu görülmektedir (Tablo 20).

Ev işlerinde faaliyet gösteren ve okula gitmeyen çocukların % 80’inin kız çocukları olduğu görülmektedir. Ekonomik işlerde faaliyet gösteren ve okula gitmeyen çocukların, % 70’inin ise erkek çocukları olduğu tespit edilmiştir. Buradan okula gönderilmeyen kız çocuklarının genelde ev işlerinde, okula gönderilmeyen erkek çocuklarının ise büyük oranda ekonomik işlerde faaliyet gösterdiği değerlendirilmektedir.

Tablo 21 : Türkiye’de Çalışan Çocukların Kent-Kır Ayrımında Yaş Grubu ve Çalışma Nedenine Göre Dağılımı

*(Bin)

		ÇALIŞMA NEDENİ					
Yaş Grubu	Toplam	Hane halkı gelirine katkıda bulunmak	Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak	İş öğrenmek, meslek sahibi olmak	Ailenin isteği	Kendi ihtiyaçlarını karşılamak	Diğer
TÜRKİYE							
Toplam	893	370	256	136	54	61	16
6- 14	292	87	142	16	35	9	3
15-17	601	282	114	121	18	52	13
KENT							
Toplam	400	182	42	101	18	44	12
6- 14	79	31	23	11	7	6	0
15-17	322	151	19	91	10	38	12
KIR							
Toplam	493	187	214	35	36	17	4
6- 14	214	56	120	5	28	3	2
15-17	279	131	94	30	8	14	1

Kaynak: TÜİK, 2012, ÇİA.

2012 yılında yapılan ÇİA’ya göre, ekonomik işlerde çalışan 893 bin çocuğun 493 bin’i (%55) kırsal alanlarda, 400 bin’i (% 45) ise kentlerde çalışmaktadır. Türkiye’de çalışan çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda en önemli iki nedenin aile gelirine katkıda bulunmak ve ailenin işine yardımcı olmak olduğunu görmekteyiz.

2012 yılı TÜİK verilerine göre, 6-17 yaş grubundaki ekonomik işlerde faaliyet gösteren çocukların çalışma nedenleri incelenmiştir. Buna göre, çalışan çocukların % 41,4’ü

“hanehalkı gelirin katkıda bulunmak”, % 28,7’si “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” ve % 15,2’si de “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” amacıyla çalışmakta olduğunu ifade etmiştir. Ailenin isteği ile çalıştığını belirten çocukların oranı % 6, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocukların oranı ise % 6,8’dir.

Çocukların çalışma nedenleri kır ve kent ayrımında değerlendirildiğinde, kırsal kesimde yaşayan ve ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 43,4’lük yüksek bir oranda “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” amacıyla çalıştığı görülmektedir. Kırsal kesimde yaşanan bu durum tarımsal faaliyetlerin bir sonucudur. Geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan kırsal kesimde yaşayan ailelerin çocukları büyük oranda ailelerine yardım amaçlı yani ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşanan bu durumun yansımaları kentsel alanlar üzerinde de görmek mümkündür. Özellikle iç göç sebebiyle kırsal alandan kopup gelen çocuk işgücünün, kentsel alanlarda ilk sırada “hanehalkı gelirin katkıda bulunmak” (% 45,5) , ikinci olarak da “iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak” (% 25,3) nedeniyle çalıştığı değerlendirilmektedir (Tablo 21).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ HUKUKSAL DÜZENLEMELER

3.1. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

3.1.1. Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri

3.1.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik ilk uluslararası metindir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra en çok acı çeken kesim çocuklar ve kadınlardı. Bu nedenle 1920 yılında Cenevre'de 'Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği' adı ile kurulan özel bir örgüt 1923 yılında 'Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni yayınladı. Bu Bildirge 1924 yılında bugünkü BM Teşkilatı'nın bir başlangıcı olarak kurulmuş olan 'Milletler Cemiyeti' tarafından onaylanarak yayımlanmıştır. Çocukların yaşama, gelişme, korunma hakları konusunda 5 madde içeren ve 26 Eylül 1924'de Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda kabul edilen bildirgeyi, bizzat Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1928 yılında imzalamıştır.⁷⁸

Cenevre Bildirgesi'nde; çocukların doğal biçimde gelişmesine olanak sağlanması, aç çocukların beslenmesi, hasta çocukların tedavi edilmesi, terk edilmiş çocukların korunması, felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması, çocukların her türlü istismara karşı korunması ve kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹ Ayrıca, çocuğun, yaşamını idame edebilecek bir duruma getirilmesi ve her biçimdeki sömürüye karşı korunması gerektiği de bildiride yer alan düzenlemeler arasındadır.⁸⁰

⁷⁸Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, <http://www.cocukhaklarizleme.org/wp-docs/CRC@20%20-%20history%20-%20big.pdf>, 11.01.2014.

⁷⁹Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Bildirisi, 11.01.2014.

⁸⁰GEMALMAZ, M. Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II. Cilt, İstanbul, 2010, s. 575.

3.1.1.2. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

Çocuk haklarının korunmasına ilişkin ilk uluslararası belge olma niteliğini taşıyan “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi”nden sonra, ikinci olarak, 1956 yılında BM tarafından “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmesi” yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye bu sözleşmeyi, “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” ile 6 Ocak 1964 tarihinde Resmi Gazetede yayımlayarak kabul etmiştir⁸¹. Söz konusu ek sözleşme 04.04.1964 tarihli ve 11674 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle onaylamıştır.

Bu sözleşmenin çocuk işçiliği açısından oldukça önemli olan 1. maddesine göre; bir çocuğun veya 18 yaşından aşağı temyiz kudretini haiz bir kimsenin gerek anne ve babası yahut bunlardan biri, gerekse varisi tarafından, şahsını veya işini istismar maksadı ile bedel mukabilinde veya bedelsiz diğer bir şahsa devrine müsait olan herhangi bir uygulama ve gelenek yasaklanmıştır.

3.1.1.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

1959 yılına gelindiğinde, BM Genel Kurulu, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nda onaylanarak 1924’te kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin esas alındığı ikinci bir bildirgenin daha yürürlüğe konulmasını kararlaştırmış ve bu kapsamda, 20 Kasım 1959 tarih ve 1386 sayılı karar ile “BM Çocuk Hakları Bildirisi”, BM Genel Kurulu’nda oybirliğiyle kabul edilmiştir.

BM Çocuk Hakları Bildirgesi’nin 7. ve 9. ilkelerine göre;

“Çocuklara genel kültür ve yeteneklerini, bireysel karar verme gücü, ahlaki ve toplumsal sorumluluğu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak eğitim hakkı verilmelidir. Bu eğitimde sorumluluk önce ailenin olmalıdır. Eğitimin ilk aşamaları parasız ve zorunlu olmalıdır.”

⁸¹ RG; 06.01.1964, 11599

“Çocuklar her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmesini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve izin verilmeyecektir.”

1959 Çocuk Hakları Bildirgesi’nde yer alan bu kavramların uluslararası hukuk çerçevesinde genişletilip hükme bağlanması ve devletlerin konuya ilişkin yükümlülüklerinin belirlenmesi amacıyla 20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu’nun 44/25 sayılı kararıyla BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni, 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. 4058 Sayılı “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” ile onaylanması uygun bulunan sözleşme⁸², 27.01.1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.⁸³

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesinde:

“Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”

ifadesi ile çocuk tanımı yapılmıştır.

Ayrıca söz konusu sözleşmenin 32. maddesi ile çocuk işçiliğine ilişkin doğrudan düzenleme getirilmiştir. Bu maddeye göre;

“1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her türlü önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

⁸²RG; 11.12.1994, 22138.

⁸³RG; 27.01.1995, 22184.

c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.”

Bu maddede kabul edilen genel ilkeler, ILO tarafından kabul edilen 138 sayılı “İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi” ve 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”nde, 4857 sayılı İş Kanununda ve ilgili yönetmeliklerde yansımaları bulunmuştur.

Sözleşmenin çocuk işçiliğine ilişkin diğer doğrudan düzenlemeleri de, çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri arasında sayılan alanlarda çalıştırılmasını yasaklayan 33, 34 ve 35. maddeleridir. Buna göre;

“Taraflar Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal sosyal ve eğitsel nitelikteki de dâhil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.”

“Taraflar Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraflar Devletler özellikle:

a) Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;

b) Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulmasıyla sömürülmesini;

c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini;

önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemleri alırlar.”

“Taraflar Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok taraflı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.”

Bu sözleşmeye taraflar devletler çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden olan çocukların uyuşturucu madde ticaretinde kullanılması ve cinsel istismarı ile çocuk ticaretini önlemek amacıyla, her türlü uygun önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde öngörölmüş olan, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak, bir diğere düzenleme ise; çocukların eğitim-öğretim hakkına ilişkin olan 28. maddedir. Bu maddeye göre;

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

a) İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Sözleşmenin 28. maddesinde, özellikle çocukların eğitim hakkı üzerinde durulmuş ve tüm çocukların temel eğitimden faydalanması noktasında gerekli tüm önemlerin alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Sonuç itibariyle, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuğun yüksek yararının korunması noktasında taraf devletleri yükümlü kılan oldukça önemli bir hukuksal metin niteliği taşımaktadır.

3.1.1.4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. 4867 sayılı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun da 18 Haziran 2003 tarihinde 25142 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Çocuk ve genç işçilerin korunmasına ilişkin bazı hükümlerin yer aldığı bir diğer BM sözleşmesi olma niteliği taşıyan “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, çalışan çocukları doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren hükümler içermektedir.

Sözleşmede yer alan doğrudan hükümlerden ilki 7. maddede yer almaktadır ve şu şekildedir;

“Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

(a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;

(i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiç bir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;

(ii) Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmeye eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;

(d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.”

Sözleşmenin 7. maddesinde, çalışanlar arasında ücret ve çalışma koşulları açısından yaş, dil, din, ırk, cins ayrımı gözetmeksizin eşit işe eşit ücret ve çalışma koşulu sağlanması vurgulanmış olup, bu husus çocuk işçiliği açısından oldukça önemlilik arz etmektedir.

Çocukların korunmasına ilişkin olarak sözleşmede yer alan bir diğer doğrudan hüküm de 10. maddede yer almaktadır. Bu maddeye göre;

“Bütün çocuklar ve gençler yararına, ebeveynlikten ya da başka koşullardan dolayı hiçbir ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım tedbirleri alınmalıdır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve sosyal sömürüden korunmalıdır. Onların ahlaki değerlerine ya da sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişmelerini engelleyebilecek işlerde çalıştırılmaları yasalarla cezalandırılmalıdır. Devletler, ayrıca, yaş sınırları koyarak, çocukların bu yaş sınırları altında ücretli olarak çalıştırılmasını yasalarla yasaklamalı ve cezalandırmalıdır.”

Sözleşmenin bu maddesine göre, çocukların çalıştırılmasının kısıtlanması ve hatta yasaklanması hususu üzerinde durulmuş olup, çocuğun korunmasının esas olduğunun altı çizilmiştir.

Sözleşme’de yer alan “Çalışma Hakkı” başlıklı 6. maddenin ikinci bendine göre;

“Bu Sözleşme ‘ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, *teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını*, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.”

Bu madde ile, çocukların teknik ve meslek eğitimi sahibi olmaları gerektiği vurgulanmakta, ayrıca çocukların ekonomik sömürüden korunması, tam gelişimlerinin mümkün kılınması gerektiğinin altı çizilmektedir.

3.1.2. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri

Avrupa Konseyi on ülke tarafından 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyi Statüsünün kabul edilmesi ile kurulmuştur.

Konseyin amacı, üyeleri arasında, müşterek mirasları olan ülkü ve prensipleri korumak ve yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmektir.⁸⁴

⁸⁴Avrupa Konseyi Türkiye Resmi İnternet Sitesi: <http://www.avrupakonseyi.org.tr>, 11.01.2014.

Türkiye Avrupa Konseyi Statüsüne 8 Ağustos 1949 tarihinde katılmış ve Avrupa Konseyinin kurulması hakkında imzalanmış olan Statünün onanmasına dair 5456 sayılı Kanun, 17 Aralık 1949 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

3.1.2.1. Avrupa Sosyal Şartı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi)

Avrupa'nın ilk siyasi kuruluşu olan Avrupa Konseyi, insan haklarının tüm demokratik toplumlar için evrensel, bölünmez ve esas olduğuna inancıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, temel sosyal ve ekonomik hakları güvence altına almak amacıyla da Avrupa Sosyal Şartını (ASS) düzenlemiştir.⁸⁵

Uluslararası alanda hukukun üstünlüğünü ve temel insan haklarının geçerliliğini sağlamaya çalışan Avrupa Konseyi tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde ASS kabul edilmiş ve bu şart 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi bazı maddelerine çekince koyarak 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış ve 16 Haziran 1989 tarihinde onaylamıştır. 3581 sayılı Onay Kanunu 4 Temmuz 1989 gün ve 20215 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır.

5 Mayıs 1988 tarihli Ek Protokol ile ASS'de kabul edilen 19 temel hakka, 4 temel hak daha eklenmiştir. Eklenen bu haklar, "İstihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı, bilgilendirilme ve danışılma hakkı, çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine uygun bulma hakkı ve yaşlıların sosyal korunma hakkı"dır.

ASS, 3 Mayıs 1996 tarihinde, 18 Ekim 1961 tarihli ASS ile Ek Protokolde yer alan haklar tekrar ele alınarak gözden geçirilmiş ve değiştirilmiştir.

Türkiye ise, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını (GGASS), 6 Ekim 2004 tarihinde imzalamıştır ve Şart, GGASS'nin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair 5547 sayılı Kanununun 3 Ekim 2006 tarihinde 26308 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

⁸⁵Avrupa Konseyi Türkiye Resmi İnternet Sitesi: <http://www.avrupakonseyi.org.tr>, 11.01.2014.

Avrupa Konseyinin temel belgelerinden olan söz konusu ASS’de çocuk işçiliği sorunu dikkatle ele alınmış ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda GGASS’nin, “çocukların ve gençlerin korunma hakkı” başlıklı 7. maddesi oldukça önem taşımaktadır. Bu maddeye göre:

Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı;

2- Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamayı;

3- Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

4- 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;

5- Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımayı;

6- Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;

7- 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;

8- 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

9- Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamayı;

10- Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı taahhüt ederler.

GGASS’nin 7. maddesinde, 15 yaşın altındaki çocukların istihdamının yasak olması ve 15-18 yaş grubundaki gençlerin de işyerinde korunması gerekliliği açıkça ifade edilmiştir.

Ayrıca, revize edilmiş şart çocuk ve genç işçilerin daha da lehine olabilecek bir yaklaşım göstererek çalışma saatlerinin sınırlandırılmasının zorunlu olduğu yaş tavanını 16'dan 18'e ve üç hafta olan asgari ücretli yıllık izin süresini de dört haftaya çıkarmıştır.

Uluslararası mevzuat dikkate alındığında görülmektedir ki, GGASS'de yer alan çocuk ve genç işçilerin korunmasına ilişkin hükümler ile ILO tarafından kabul edilen 138 ve 182 sayılı Sözleşmeler ve ilgili tavsiye kararlarında yer alan hükümler birbirini destekler niteliktedir.

Türkiye, GGASS'de yer alan "Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı" başlıklı 7. maddesini tüm bentleriyle, hiçbir çekince koymadan onaylamıştır.

3.1.3. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

Avrupa'da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek bir örgütlenmenin kuruluşu II. Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaştan direniş hareketlerinden kaynaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük yıkım ve zararlar çıkan Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma ve ekonomik olarak işbirliği çabaları başlamış ve bu doğrultuda 1991 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile uluslar üstü bir yapı olan Avrupa Birliği(AB) oluşturulmuştur. AB'ye üye 28 ülke bulunmaktadır.⁸⁶

Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması'nın 1991'de Maastricht'te değiştirilmesinin ve topluluğun AB adını almasının ardından Maastricht Antlaşması, diğer adıyla AB Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın 3. maddesinde çocuk haklarının korunması ve sosyal alanda yüksek koruma sağlanması birliğin amaçları arasında sayılmıştır. Buna göre;

"Birliğin amacı; barışı, kendi değerlerini ve halklarının refahını ileriye götürmektir. Birlik, sosyal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele eder ve sosyal adaleti, sosyal korumayı, kadın-erkek eşitliğini, nesiller arası dayanışmayı ve *çocuk haklarının korunmasını* destekler.

Birlik, dış dünya ile ilişkilerinde kendi değerlerini ve çıkarlarını savunur ve destekler ve vatandaşlarının korunmasına katkı sağlar. Barışa, güvenliğe, dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve dürüst ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve *çocuk hakları başta olmak*

⁸⁶Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi: <http://www.abgs.gov.tr>, 11.01.2014

üzere insan haklarının korunmasına ve BM Şartı'nda yer alan ilkelere saygı gösterilmesi de dâhil uluslararası hukuka titizlikle uyulmasına ve uluslararası hukukun geliştirilmesine katkıda bulunur.”

3.1.3.1. Avrupa Birliği Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Hakları Şartı

Çalışanların Temel Sosyal Hakları Şartı, 9 Aralık 1989 tarihinde Strasburg'da Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu şartın 20. ve 22. maddesinde, “asgari çalışma yaşının zorunlu eğitimi bitirme yaşının altında ve her halükarda 15 yaşın altında olamayacağı” ifade edilmektedir. Söz konusu maddelerde, çalışan gençlerin özellikle iş sağlığı ve güvenliği açısından korunmaları, onların mesleki eğitim yolu ile çalışma hayatına hazırlıklı hale getirilmeleri, çalışma sürelerinin sınırlandırılması, 18 yaşın altındakilere gece çalıştırılması yaptırılmasının yasaklanması, çalışma koşullarının onların yaş ve tecrübelerine uygun şekilde ayarlanması konularında da hükümler yer almakta olup, bu konunun hassasiyeti vurgulanmıştır.

3.1.3.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

AB'de temel hakların tanınması, ilk kez, Avrupa Toplulukları Adalet Divanınının 60lı yılların sonundan itibaren geliştirmeye başladığı içtihat hukuku ile olmuştur. 5 Nisan 1977 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyonun kabul ettikleri ortak bir bildiri ile temel haklar Topluluğun siyasî kurumları düzeyinde de tanınmıştır. AB düzeyinde uygulanan temel hakların, bir şartta toplanmak suretiyle açıklığa kavuşturulması gerekliliği doğrultusunda, AB Temel Haklar Şartı 7-9 Aralık 2000 tarihlerinde gerçekleşen AB Nice Zirvesinde kabul edilmiştir.⁸⁷

AB Temel Haklar Şartı, saygınlık, özgürlükler, eşitlik, dayanışma, vatandaş hakları, adalet ve genel hükümler başlıkları altında 7 bölümden ve toplam 54 maddeden oluşmaktadır. Çocuk hakları ve çocuk işçiliği konusundaki ifadeler Şartın 24 ve 32. maddelerinde yer verilmiştir.

Madde 24'e göre çocuklar, kendi iyilikleri için gerekli olan korunma ve bakım hakkına sahiptir. Çocuklar, görüşlerini serbestçe açıklayabilirler. Bu görüşler, kendilerini ilgilendiren konularda, yaşları ve olgunlukları nispetinde dikkate alınır. Ayrıca, kamu

⁸⁷Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Kasım 2001, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> , 19.02.2014.

kurumları veya özel kuruluşlar tarafından alınmış, çocukları ilgilendiren bütün tedbirlerde, çocuğun menfaati öncelikli düşünce olmalıdır ve her çocuk, kendi menfaatine aykırı olmadığı sürece, ebeveyniyle düzenli olarak kişisel ve doğrudan ilişki kurma hakkına sahiptir.

Şartın “Dayanışma” başlığı altında yer alan “çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması” konulu 32. maddeye göre ise, çocukların çalıştırılması yasaktır. Asgari çalışma yaşı, gençler için öngörölmüş daha elverişli kurallara hanel gelmemek kaydıyla ve sınırlı istisnalar dışında, zorunlu eğitimi bitirme yaşından küçük olmamalıdır. Ayrıca, işe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarına sahip olmalı ve güvenliklerine, sağlıklarına veya fiziksel, zihinsel, ahlaki veya sosyal gelişmelerine zarar verecek veya eğitimlerini engelleyecek her türlü işten ve ekonomik sömürüden korunmalıdır.

Sonuç olarak, AB Temel Haklar Şartı, çocuk haklarının korunması ve çocuk işçiliğinin yasaklanması hususlarını Birlik düzeyinde temel alan düzenlemeler yapmış ve bu hakları koruma altına almıştır.

3.1.3.3. 1994 Tarih ve 94/33/EC Sayılı Çalışan Gençlerin İşyerinde Korunması Hakkında Konsey Direktifi

AB düzenlemeleri içerisinde direktifler, Birlik Hukuku'na has ve çok özel mahiyette kaynaklar olarak yer almaktadır. Konsey tarafından kabul edilen direktifler sadece öngörölen hedefler bakımından bağlayıcılık niteliği bulunan, buna karşılık üye devletleri, kullanacağı hukuksal form ve vasıtaların seçiminde serbest bırakan düzenlemelerdir.⁸⁸ Bu kapsamda, Birlik, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk ve genç işçilerin korunması noktasında duyarlılığını düzenlemelere yansıtmiş ve 22 Haziran 1994 tarihinde Gençlerin İşyerlerinde Korunmasına İlişkin 93/33/EC Sayılı Direktif AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir.

94/33/EC sayılı Direktife göre, üye devletler asgari çalışma yaşının zorunlu eğitim için öngörölen yaşın altında olmaması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler. Bu hükümle AB’de çocuk işçiliği yasaklanmıştır, asgari çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiş, 15-18 yaş arası çalışanlar genç işçi olarak tanımlanmış ve üye devletlerin, genç işçilerin

⁸⁸KILIÇ, Cem; www.etcf.org.tr/EN/doc/kasim.../Cem%20Kilic_Course%20material.doc, 12.01.2014.

işyerinde korunması ve sağlıklı bir iş ortamında çalışabilmesi için gerekli önlemleri alması öngörülmüştür.⁸⁹

Bu kapsamda,

Çocukların çalışmasının önlemesi; asgari çalışma ve istihdam yaşının, ulusal mevzuatta zorunlu hale getirilen tam gün öğrenim yaşının veya her halükarda 15 yaşın altında olmamasının temin edilmesi;

Gençlerin yaşına uygun çalışma koşullarının sağlanması,

Gençlerin ekonomik istismarı ile sağlık, güvenlik, fiziksel, zihinsel, ahlaki, sosyal gelişmeleri veya öğrenimlerini tehlikeye sokacak işlerde çalıştırılmasının önlenmesi

direktifin amacını oluşturmaktadır.⁹⁰

Ayrıca direktif, çocuk ve ergen arasında bir ayırım yapmakta ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden farklı olarak, 15 yaşın altında ya da zorunlu eğitimine devam etmekte olan kişiyi “çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Genç tanımı ise 18 yaş altındaki herkesi kapsamaktadır.⁹¹

Direktifin 2. ve 4. maddesinde üye devletlerin çocukların çalıştırma yasağına ilişkin getirebileceği istisnalar düzenlenmiştir. Buna göre;

- a) Kısa süreli ve geçici iş niteliğinde olmak koşulu ile aile içinde ev işleri veya aile işyerinde gençler için zararlı veya tehlikeli olmayacağına inanılan işlerde çocuk işçilerin,
- b) Yetkili makam tarafından izin verilmek şartı ile hiçbir şekilde çocuğun gelişmesine, sağlık ve güvenliği ile okula devamına veya görmüş olduğu eğitimin aksamasına engel olmayacak şekilde kültürel, sanatsal, sportif ve reklamcılık faaliyetlerinde çocuk işçilerin,
- c) Hiçbir şekilde çocuğun gelişmesine, sağlık ve güvenliği ile okula devamına veya görmüş olduğu eğitimin aksamasına engel olmayacak şekilde iş/eğitim veya fabrika içi iş-tecrübe programlarına göre yapılan işler ile hafif işlerde en az 14 yaşındaki çocuk işçilerin,

⁸⁹AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, 2012, s.9-40.

⁹⁰ŞAHİN, 2009.

⁹¹KILIÇ, Şebnem; Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçinin Hakları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk(İnsan Hakları Hukuku) Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

d) Yine hiçbir şekilde çocuğun gelişmesine, sağlık ve güvenliği ile okula devamına veya görmüş olduğu eğitimin aksamasına engel olmamak ve sınırlı süreli olmak koşulu ile direktifin 5. maddesinde belirtilen işler dışında ulusal mevzuatlar tarafından belirlenen hafif işlerde en az 13 yaşını tamamlamış olan çocukların

çalıştırılmasına izin verilmiştir.

Direktifin 8. maddesine göre;

a) Çocuk işçiler için çalışma ve eğitim süreleri toplamı günlük sekiz, haftalık kırk saati geçmeyecektir. Aynı zamanda çocuk işçilerin fabrikada iş başında veya iş/eğitim programları çerçevesinde teorik ve uygulama eğitiminde geçirdikleri süre çalışma süresi sayılacaktır. Ancak bu durumlara istisna getirme ve objektif nedenlerin varlığı halinde uymama olanağı üye devletlere aynı maddede tanınmıştır.

b) Yasaklanmamış olmak şartıyla çalışan çocuklar okul dönemlerinde ders saatleri dışında olmak üzere günde en fazla iki, haftada oniki saat çalıştırılabilecektir.

c) Çocuk işçilerin günlük çalışma süresi hiçbir halde yedi saati aşmayacak, çocukların 15 yaşına ulaşmaları halinde bu süre 8 saate çıkabilecektir.

d) Çocuk işçiler okulun kapalı olduğu dönemlerde günlerde veya zorunlu eğitimin dışına çıkarıldıkları hallerde günde yedi, haftada otuzbeş saatlik çalışabilecek, 15 yaşa ulaşmaları halinde bu süre haftada kırk saate kadar çıkarılabilecektir.

e) Bir gencin birden fazla işyerinde çalışması halinde çalışma gün ve saatleri toplamı dikkate alınacaktır.

Direktifin, çocuk ve genç işçilerin çalışma saatlerine ilişkin düzenlemelerin yer aldığı 8. maddesi ile dinlenme hakkı kapsamında yer alan çocukların dinlenme, ara dinlenme ve yıllık tatil sürelerine ilişkin düzenlemelerin yer aldığı 10,11 ve 12. maddelerinde çocuk ve gençlerin istismarına karşı önlemler alınmış ve çocuk gençlerin korunması hususunun altı önemle çizilmiştir.

Direktifte yer alan bu düzenlemeler, 4857 sayılı İş Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmeliklere yansıtılarak Direktife uyum sağlanmıştır.

3.1.3.4. Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı

AB tarafından çalışan çocuklar hakkındaki bir başka düzenleme de 15 Eylül 2000 tarihinde yayınlanan 2000/581/EC sayılı Komisyon Tavsiye Kararıdır. Buna göre AB Komisyonu 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nin onaylanmasını tavsiye etmiş ve ocuk işçiliğinin kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasının AB'nin uzun vadeli hedefleri arasında olduğunu belirtmiştir.⁹²

3.1.4. Uluslararası alışma rgt (ILO) Düzenlemeleri

ILO, Versay Anlaşmasında ngrlen I. Dünya Savaşından sonra giderek büyüyen sorunlara yönelik sosyal reform niteliğinde zmler bulmak ve reformların uluslararası düzeyde uygulanmasını sağlamak amacıyla, 1919 yılında Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak kurulmuştur.⁹³

ILO, başta Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak faaliyet göstermiş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise henüz yeni oluşturulan BM teşkilatının ilk özerk uzmanlık kuruluşu olmuştur.⁹⁴ örgüt, öncelikle Anayasasında, sonra sözleşme ve tavsiye kararları yoluyla, çalışma hayatına ilişkin temel haklar, örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlık, zorla çalışmanın engellenmesi, fırsat ve muamele eşitliği gibi konularda evrensel standartlar oluşturmuştur ve oluşturmaya da devam etmektedir.⁹⁵

ILO, kurulduğu 1919 yılından beri çocukların belli bir yaşın altında çalışma hayatına girmesinin önlenmesi, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve en kötü biçimlerdeki ocuk işçiliğinin önlenmesi için oldukça yoğun şekilde faaliyet göstermiş ve bu kapsamda uluslararası sözleşmeler, tavsiye kararları yayınlamış programlar uygulamıştır.

Örgütün konu ile ilgili temel belgeleri; ocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını ngren 1973 tarih ve 138 sayılı “İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi” ve 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki ocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”dir.

⁹²2000/581/EC Komisyon Yorumu: L243/41 28.9.2000
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:243:0041:0041:EN:PDF>, 16.01.2014.

⁹³Uluslararası alışma rgt Resmİ İnternet Sitesi: <http://www.ilo.org>, 12.01.2014.

⁹⁴řAHİN, 2009.

⁹⁵AVřAR; ÖĞÜTOĞULLARI, 2012, s.9-40.

Örgüt, bunların dışında 182 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı”nı yayınlamıştır.

ILO konu ile ilgili uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edilen bu temel belgelerin yanı sıra Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) yoluyla da çocuk işçiliği ile mücadele etmektedir. Programın uzun vadeli asıl hedefi çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak iken kısa ve orta vadeli hedefleri çocukların korunması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesidir.⁹⁶

3.1.4.1. Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası

ILO Anayasasına göre; yüksek akit taraflar:

“Çok sayıda insan için, adaletsizliğin, sefaletin ve yoksulluğun bulunduğu çalışma koşullarının varlığı ve bunun dünya barışı ve ahengini tehlikeye düşürecek bir hoşnutsuzluğa yol açtığı ve bu koşulların örneğin günlük ve haftalık maksimum çalışma saatlerinin düzenlenmesi, işçilerin işe alınması, işsizliğe karşı mücadele, yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücretin güvence altına alınması, işçilerin genel ve mesleki hastalıklara ve iş sırasında meydana gelen kazalara karşı korunması, *çocukların, gençlerin ve kadınların korunması*, yaşlılık ve maluliyet aylıklarının bağlanması, eşit işe eşit ücret ilkesinin tanınması, sendikal özgürlük ilkesinin sağlanması, *teknik ve mesleki eğitimin düzenlenmesi* ve benzer diğer önlemler bakımından bu koşulları iyileştirmenin acilen gerekliliği nedeniyle, bu belirtilen hedeflere ulaşmak amacıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün iş bu Anayasasını onaylarlar.”

ILO'nun en temel metinlerinden olan Anayasa metninde, çocukların, gençlerin ve kadınların korunması ilkesinin sağlanmasının önemi vurgulanmış ve taraf ülkeler bu konuda yükümlü kılınmıştır.

3.1.4.2. 138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi

ILO 6 Haziran 1973 tarihinde 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesini onaylayarak, önceden kabul etmiş olduğu, asgari çalışma yaşının tespiti açısından belirli ve sınırlı sayıdaki sektörlere göre ayırım gösteren, 1919 tarihli Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi, 1920 tarihli Asgari Yaş (Denizcilik) Sözleşmesi, 1921 tarihli Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi, 1921 tarihli Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi, 1932

⁹⁶AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, 2012, s.9-40.

tarıhli Asgari Yaş (Sanayi Dışı işler) Sözleşmesi, 1936 tarıhli Asgari Yaş (Denizcilik) Sözleşmesi, 1937 tarıhli Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi, 1937 tarıhli Asgari Yaş (Sanayi Dışı işler) Sözleşmesi, 1959 tarıhli Asgari Yaş (Balıkçılık) Sözleşmesi ve 1965 tarıhli Asgari Yaş (Yeraltı Maden işleri) Sözleşmesini yürürlükten kaldırmıő ve her sektöre için geçerli olan genel ve tek bir asgari yaş sınırını belirlemiştir.

Bunun değişikliğin amacı 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş sözleşmesinin girişinde Şu Şekilde belirtilmiştir;

Çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını baőarmak amacıyla, sınırlı sayıdaki ekonomik sektörler için hâlihazırda geçerli bulunanlarla zamanla yer deęiőtirecek olan genel bir belgenin oluşturulması için zamanın gelmiş olduğu göz önünde bulundurulmuőtur.

Sözleşme'nin 1. maddesine göre;

Bu sözleşmenin kendisi için yürürlükte olduğu her üye, çocuk işçiliğini etkin bir Şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama ve çalışmaya kabul için asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak geliőtmelerine olanak tanıyacak bir düzeeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etmeyi kabul eder.

Sözleşmenin 2. maddesinde ise; her durumda 15 yaşın altında olmama koşulu ile asgari çalışma yaşı zorunlu eğitimin tamamlandığı yaş olarak kabul edilmiştir. Yine 2. maddenin dördüncü bendinde ekonomik ve eğitim olanakları yeterli derecede geliőtmemiő olan üyelere, asgari yaşı 14 olarak belirleme imkânı tanınmıőtir.

138 sayılı sözleşmenin 3. maddesinin birinci ve üçüncü bendine göre;

Doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düőürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır.

Ulusal mevzuat yahut yetkili makam bu maddenin 1. bendi hükümlerine bakılmaksızın, varsa işveren ve işçi örgütlerine danıőarak, söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet dalında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verilebilir.

Sözleşmenin 3. maddesinde, genç işçilerin istihdamına veya çalışmasına ilişkin bir düzenleme getirmiş, bu düzenlemeyi yaparken de genç işçinin yüksek yararının korunması gerekliliğinin altını önemle çizmiştir.

Sözleşmenin 7. maddesi ile yukarıda yer alan asgari çalışma yaşına bazı istisnalar getirilmiştir. Buna göre 13-15 yaş arası kişilerin gelişmelerine ve sağlıklarına zarar verilmeyecek şekilde, eğitimlerine zarar vermeyecek şekilde hafif işlerde çalışmalarına ulusal mevzuatlar ile izin verilebilecektir. Aynı şekilde en az 15 yaşında olmak koşulu ile zorunlu eğitimlerini tamamlamamış kişilerin belirtilen koşullarda çalışmasına izin verilebileceği de hükme bağlanmıştır. Yine maddede ekonomik ve eğitim olanakları gelişmemiş üye ülkelere bu maddede yer alan yaş sınırlarını bir yaş geriye çekme seçeneği de tanınmıştır.⁹⁷

138 sayılı sözleşmede getirilen bir diğer istisna da sanatsal faaliyetlerde çalışan çocuklara ilişkindir. Sözleşmenin 8. maddesine göre;

Yetkili makam, varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danıştıktan sonra, sözleşmenin 2. maddesinin öngördüğü çalışma ya da istihdam yasaklarına sanatsal faaliyetlere katılma gibi amaçlar için münferit çalışma izinleri vermek suretiyle istisnalar getirebilir.

Türkiye, 23 Ocak 1998 tarih ve 4343 sayılı kanun ile ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesinin onaylanmasını uygun bulmuş ve sözleşme, 21 Haziran 1998 tarih ve 23379 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.1.4.3. 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Acil Eylem Sözleşmesi

ILO, 17 Haziran 1999 tarihinde Cenevre'de yapmış olduğu 87. oturumun sonucunda En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeyi kabul etmiştir.

Sözleşmenin giriş bölümünde, çocuk işçiliğine ilişkin mevcut temel belgeler olmaya devam eden 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme ve Tavsiye Kararını tamamlamak üzere en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması ile ilgili yeni belgeler kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiş ve

⁹⁷ŞAHİN, 2009.

çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığı ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığı kabul edilmiştir.

Buradan hareketle, Sözleşmenin 1. maddesine göre;

“Bu Sözleşmeyi onaylayan her üye ülke acil bir sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alır.”

Sözleşmenin 3. maddesinde “çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri” ifadesi tanımlanmıştır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin hangi çalışma türlerini ve işleri kapsadığına ilişkin hükümlerin de yer aldığı maddede “çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri”:

a) Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

b) Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

c) Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

d) Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.

Sözleşmenin 7. maddesinde her bir üyenin 182 sayılı Sözleşme hükümlerinin etkin şekilde uygulanması için gerekli olan tüm tedbirleri almakla yükümlü olduğu vurgulanmıştır. Ardından, çocuk işçiliğini önlemedeki en etkin yollardan biri olan eğitimin altı çizilerek üye devletlerin; çocukların, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerde çalıştırılmasını önlemekle, çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden kurtulması için ve bu çocukların rehabilitasyonu ve sosyal entegrasyonu için gerekli ve uygun doğrudan yardımı temin etmekle, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden kurtarılmış çocukların ücretsiz temel eğitime ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitime erişim sahibi olmasını sağlamakla, özel risk altındaki çocukları tespit etmek ve onlara

ulaşmakla ve kız çocuklarının özel durumunu dikkate almak üzere etkili ve süreli tedbirler almakla yükümlü olduğunu belirtmiştir.

Sözleşmenin 8. maddesine göre ise, üye devletlere, ekonomik ve sosyal kalkınmanın, yoksulluğun ortadan kaldırılması programlarının ve evrensel eğitimin desteklenmesini de içerecek şekilde uluslararası işbirliği ve/veya yardımlaşmanın artırılması suretiyle bu sözleşme hükümlerini yürürlüğe koyma ve bu hususta birbirlerine yardımcı olmak için uygun önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Türkiye tarafından 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Acil Eylem Sözleşmesi, 25 Ocak 2001 tarih ve 4623 sayılı uygun bulma kanunuyla onaylanmış ve 03 Şubat 2001 tarih ve 24307 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.2. ULUSAL DÜZENLEMELER

3.2.1. Anayasa

Türkiye'nin çalışan çocuklarla ilgili politikasına ve mücadelesine yön veren Anayasa hükmü Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 50. maddesinde yer almaktadır. Buna göre;

Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

Bu madde çalışma şartlarının çalışanın yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmasını, küçükler ile kadınların özel olarak himaye edilmesini anayasal güvence altına almaktadır.⁹⁸

Maddenin birinci bendinde yer alan “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz” hükmü, Sanayi Devrimi'nden beri süre gelen ve ILO'nun çalışan çocuklarla ilgili tüm sözleşmelerinde vurgulanan çocukların erken yaşta çalışma

⁹⁸Bkz. 1982 Anayasası'nın 50. madde gerekçesi.

hayatına girmesi ve de kendilerine uygun olmayan işlerde ve çalışma koşullarında çalışmalarının önlenmesi konusundaki hassasiyetinin Türkiye tarafından da paylaşıldığını göstermektedir.⁹⁹

ILO tarafından bir diğer sıkça vurgulanan konu da çocukların temel ve mesleki eğitime erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Yine ILO'nun bu hassasiyeti Türkiye tarafından paylaşılarak, Anayasamızın 'Eğitim ve Öğretim Hakkı ve Ödevi' başlıklı 42. maddesinde hükme bağlanmıştır. Buna göre; kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Ayrıca Anayasa'nın 42. maddesi, herkesin en azından temel eğitim almasını sağlamak amacıyla ilköğretimin parasız şekilde sağlanmasını, devlete bir görev olarak yüklemiştir. Devletin bu görevinin yanı sıra, ilköğretim herkes için zorunlu hale getirilmiştir. Özellikle çalışan çocukların, çalışma hayatından çıkarılarak eğitime yönlendirilmesi amacıyla devletin yapacağı faaliyetler, aynı maddede yer alan;

“Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.”

bendi ile hükme bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, çalışan çocuklar için önem taşıyan bir diğer düzenleme de “Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma” başlıklı 90. maddede yer almaktadır. Bu maddenin son fıkrasına göre;

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”

Buradan, Türkiye tarafından onaylanmış olan, çalışan çocuklarla ilgili hükümleri bünyesinde barındıran uluslararası sözleşmelerdeki düzenlemelerin, iç hukuk mevzuatımızda birer kanunmuş gibi yer aldığı ve her türlü uyuşmazlık olması halinde ise uluslararası sözleşme hükümlerinin esas alınacağı sonucu çıkarılabilmektedir.

⁹⁹ŞAHİN, 2009.

3.2.2. 4857 sayılı İş Kanunu

Çalışma hayatını yakından etkileyen ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar, Türkiye Cumhuriyetinin iş hukuku alanındaki yetmiş yıla yaklaşan birikimi, uygulamada karşılaşılan sorunlar, esnekleşme gereksinimi, AB ve ILO normlarına uyum sağlama zorunluluğu mevcut İş Kanununda bazı değişiklikler yapılması yerine yeni bir iş yasasının hazırlanmasını zorunlu kılmıştır.¹⁰⁰ Bu çerçevede 1971 yılından başlayarak uygulanmakta olan 1475 sayılı İş Kanunu değiştirilmiş ve yerine 22 Mayıs 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan ve 10 Haziran 2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4857 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Kanun, çalışma hayatına ilişkin olarak günümüz koşullarına uygun birçok yenilik getirmesinin yanında, çocuk işçiliği konusunda da AB’nin 94/33/EC sayılı Direktifinin başarılı bir şekilde kabul edildiğini gösteren çağdaş hükümleri de beraberinde getirmiştir.¹⁰¹

4857 sayılı İş Kanununun çocuk işçiliğine ilişkin temel hükümleri 71, 72 ve 73. maddelerinde düzenlenmiştir. Asgari çalışma yaşına ilişkin düzenlemenin yer aldığı 71. madde şu şekildedir;

15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.

Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez.

18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler, 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit işlerde çalıştırılabilecekleri ve çalışma koşulları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.

¹⁰⁰Bkz. 4857 sayılı İş Kanunu Genel Gerekçesi

¹⁰¹ŞAHİN, 2009.

Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.

Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz

Çalıştırma yaşı ve çocukların çalıştırılması yasağı bakımından madde AB'nin 2 Haziran 1994 tarih ve 94/33 sayılı Direktifi'ne uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Öncelikle "çocuk" ve "genç işçi" kavramları getirilmiş; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak, istisna olarak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi bitirmiş çocukların nitelikleri belirtilen hafif işlerde çalıştırılabileceği kabul edilmiştir. Ayrıca maddede, çocuk ve genç işçilerin çalıştırılabilecekleri işlerde esas alınacak hususlar ve bu işçilerin işyerinde çalışma süreleri okula gidip gitmediklerine göre yeniden düzenlenmiştir.¹⁰²

Ayrıntılı olarak incelendiğinde ise, ülkemizde 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasak olduğu görülmektedir. Bu hüküm, ILO'nun 138 sayılı Sözleşmesi ve AB'nin 94/33/EC sayılı Direktifi düzenlemeleri ile uyumludur. Öyle ki, 138 sayılı ILO Sözleşmesi'nin 2/4 maddesinde, ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş üye ülkelere tanınan asgari yaş sınırını 14 olarak belirleyebilme imkânından Türkiye'nin yararlanmadığını göstermektedir.¹⁰³ Ayrıca, 14 yaşını doldurmuş çocukların hafif işlerde çalıştırılabilmesi için gerekli ön koşul olan ilköğretimi tamamlanmış olma koşulu, uluslararası belgelerde özellikle vurgu yapılan, çocukların çalışma hayatından çıkarılıp okul hayatına devamı konusu gibi ayrıntılı düzenlemeler de İş Kanununda yerini almıştır.

Yine 71. maddenin birinci bendinde, 14 yaşındaki çocukların hafif işlerde çalıştırılabilmesine de imkân tanınmıştır olup, bu hükmün, ILO'nun 138 sayılı Sözleşmesi ve AB'nin 94/33/EC sayılı Direktifinde yer alan 13 yaşındaki çocukların hafif işlerde çalışmasına izin veren düzenlemeden daha koruyucu nitelikte olduğu görülmektedir.

¹⁰²Bkz. 4857 sayılı İş Kanunu Madde Gerekçeleri.

¹⁰³ŞAHİN, 2009.

71. maddenin ikinci bendinde ise, çalışma hayatına girmiş ya da girecek olan çocukların, olumsuzluklardan etkilenmesinin önüne geçilmesi amacıyla, korunması hükmedilmiştir. Çocukların güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yeteneklerinin, işe alınmada ve çalıştırılacağı işlerde göz önüne alınması gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca, çocukların çalıştırılacağı işlerin, onların okuldan uzaklaşmasına neden olacak işler olamayacağını altı tekrar çizilmiştir.

İş Kanununun 71. maddesinin dördüncü ve beşinci bendinde çalışma sürelerine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda ayırım, okula devam edip ve etmeme durumu üzerinden yapılmıştır. Buna göre, zorunlu ilköğretimi tamamlayan ve okula devam etmeyen, 14 yaş üzeri çocuklar için günlük en fazla çalışma süresi yedi saat, haftalık ise otuz beş saattir. Bu süre 15 yaş üzeri okula gitmeyen çocuklar içinse günlük sekiz, haftalık ise kırk saat olarak belirlenmiştir. Çocukların, bu maddede hükmedilen saatlerden fazla çalıştırılması yasaktır. Okula devam eden çocukların, eğitimden kopmalarını önlemek amacıyla, bu süreler eğitimine devam etmeyen çocuklara ilişkin düzenlemelere kıyasla daha kısa olarak belirlenmiştir. Bu madde hükmüne göre; okula devam eden çocuk işçiler okul saatleri dışında olmak üzere, günlük en fazla iki, haftalık ise on saat çalışabilirler. Ayrıca okulun kapalı olduğu dönemlerde bu çocukların çalışma süresi, okul devam etmeyen çocukların çalışma süreleri açısından getirilen düzenlemeye tabidir.

İş Kanununun 72. maddesinde ise çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri arasında sayılan çalışma biçimlerine ilişkin yasaklar getirilmiştir. “Yer ve su altında çalıştırma yasağı” başlıklı 72. maddeye göre;

“Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır.”

Yer ve su altında çalışmak, işin yapıldığı ortam açısından çocuk işçiler bir yana yaş farkı gözetmeksizin tüm işçiler için oldukça zorlayıcı bir çalışma biçimidir. Çocuk işçi açısından bakıldığında ise, böyle bir çalışma onun vücut yapısının gelişmesini olumsuz etkiler, bünyesini zorlayacak ve çocuğu yıpratıcı iş niteliği taşımaktadır. Bu sebeple, İş Kanunu madde 72’ye göre, 18 yaşını doldurmamış çocukların yer altı veya su altında

yapılacak işlerde çalıştırılmaları tamamen yasaklanmıştır.¹⁰⁴ Buradaki yasak mutlak olup, madde 72 de ismen sayılan işlerle sınırlı değildir. Önemli olan husus işin türü değil, onun yer altında veya sualtında yapılmasıdır. Bu sebeple yer altında ve sualtında yapılan tüm işleri kapsamaktadır.¹⁰⁵

“Gece çalıştırma yasağı” başlıklı 73. maddeye göre ise;

Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır.¹⁰⁶

18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilir.

İş Kanunu madde 69’da, çalışma hayatında gece, “en geç saat 20:00 de başlayarak en erken saat 06:00’ya kadar geçen ve her halde en fazla on bir saat süren dönem” olarak tanımlanmıştır. Çocukların günün bu saatlerinde çalışması, sağlık ve güvenlikleri açısından oldukça tehlikeli olmaktadır. Bu yüzden özel olarak korunması gerekenler için koruyucu düzenlemelerin ve tedbirlerin alınması yerinde olacaktır.¹⁰⁷

Buradan yol çıkararak, İş Kanununun 73. maddesi, sanayiye ait işlerde 18 yaşından küçüklerin gece çalıştırılmasını yasaklamıştır. Ancak, sanayi dışındaki işlerde çalışan çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılıp çalıştırılmayacağı yönünde bir hüküm getirilmemiştir. Bu nedenle çocukların sadece sanayide gece çalışmalarını yasaklayan kanun maddesinin değiştirilerek, bu yasanın uluslararası sözleşmeler doğrultusunda tüm sektörler için geçerli kılınmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Çocuk işçilerin yıllık izin sürelerine ilişkin düzenleme 4857 sayılı yasanın 53. maddesinin beşinci bendinde öngörülmüştür. Buna göre;

18 ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz.

¹⁰⁴GÖKALP, Özge Tuçe; Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma, Electronic Journal of Vocational Colleges, 2011.

¹⁰⁵Bkz. CENTEL, Tankut; Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Asgari Çalışma Yaşı, Turhan Esener’e Armağan, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Türk Milli Komitesi, Ankara, 2000.

¹⁰⁶Gece çalıştırma ile ilgili olarak 1475 sayılı Kanunun 69 uncu maddesinde her yaştaki kadınlar için getirilen yasak, kadın erkek eşitliği ve bu konuda günümüzdeki gelişmeler dikkate alınarak kaldırılmış, gece çalıştırma yasağı sadece çocuk ve genç işçiler için kabul edilmiştir.

¹⁰⁷GÖKALP, 2011.

Sözkonusu kanun maddesinde, işçilerin hizmet sürelerine bağlı olarak belirlenen ücretli yıllık izin süreleri, çocuk ve genç işçiler için özel olarak belirlenmiştir.

Çocuk işçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği'ne ilişkin diğer hükümler, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 20 Haziran 2012 tarihinde onaylanan ve 30 Haziran 2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan yürürlükten kaldırılmıştır.

3.2.2.1. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 06 Nisan 2004 tarih ve 25425 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 1. maddesine göre, bu yönetmeliğin amacı, çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemektir. Yine yönetmeliğin 3. maddesine göre; bu yönetmelik, 10 Haziran 2003 tarihli ve 25134 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Yönetmelik uluslararası düzenlemelerin hassasiyetine uygun olarak çocuk ve genç işçi ayırımına gitmiş ve bu kavramları ayrı ayrı tanımlamıştır. Buna göre;

Genç işçi: 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi,

Çocuk işçi: 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi,

ifade etmektedir. Yönetmelikte çocukların çalışma koşulları ve çalışacağı işler bu ayırım göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir.

Yönetmelikte yapılan tanımlamalara bakıldığında, bir diğer göze çarpan husus da “hafif işler” in kapsamının çizilmiş olmasıdır. Yönetmeliğin 4. maddesine göre;

Hafif iş: Yapısı ve niteliği itibarıyla ve yerine getirilmesi sırasındaki özel koşullara göre;

a) Çocukların gelişmelerine veya sağlık ve güvenliklerine zararlı etki ihtimali olmayan,

b) Okula devamını, mesleki eğitimini veya yetkili merciler tarafından onaylanmış eğitim programına katılımını ve bu tür faaliyetlerden yararlanmasını engellemeyen işleri,

ifade etmektedir. Yönetmeliğe göre hafif işler çocuk işçilerin çalışmasına izin verilen işlerdir. Yani, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış olan kişilerin hafif işlerde çalıştırılmasına imkân tanınmaktadır.

Söz konusu tanımlar ve yaş düzenlemeleri incelendiğinde, ILO'nun 138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'nde yer alan hükümlerin, mevzuatımıza oldukça kapsayıcı bir biçimde yansıtıldığını görmek mümkündür.

4857 sayılı İş Kanununda yer alan iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümleri 20 Haziran 2012 tarihinde onaylanan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile yürürlükten kaldırıldığını ifade etmiştik. Bu kapsamda, yürürlükte olan 6 Nisan 2004 tarihli “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” içeriğinde de değişiklikler yapılması öngörülmüştür. Buradan hareketle, 21 Şubat 2013 tarihli “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”¹⁰⁸ in yayınlanması ile bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre;

6 Nisan 2004 tarihli ve 25425 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4 üncü maddesinde yer alan “ağır ve tehlikeli iş” tanımı yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı Yönetmeliğin 5. maddesinin dördüncü bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve aynı maddeye aşağıdaki bentler eklenmiştir:

“Çocuk işçilerin çalışmasına izin verilen hafif işler Ek-1’de, genç işçilerin çalışmasına izin verilen işler Ek-2’de ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin çalıştırılabileceği işler Ek-3’te belirtilmiştir.”

“Çocuk işçiler Ek-1’de, genç işçiler Ek-1 ve Ek-2’de ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçiler ise Ek-1, Ek-2 ve Ek-3’te yer alan işler dışında çalıştırılmaz.

Ayrıca yaş kayıtlarına bağlı olarak müsaade edilen işlerden olsalar dahi hazırlama, tamamlama ve temizleme işlerinde, alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işlerinde, parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli

¹⁰⁸ RG, 21.02.2013, 28566.

maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işlerde, gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işlerde, aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işlerde, sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işlerde, radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlara maruz kalınması ihtimali olan işlerde, fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde, parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işlerde, eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine imkan sağlamayan işlerde, işyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olan işlerde, eğitim, deney eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işlerde, para taşıma ve tahsilat işleri ile 4857 sayılı İş Kanununun 69 uncu maddesinin birinci fıkrasında belirtilen gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işlerde 18 yaşını doldurmamış işçiler çalıştırılmaz.”

Ayrıca, çocuk ve genç işçiler ile 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin çalıştırılabilecekleri işler ise yönetmeliğin eklerinde yer alan iş listelerinde tek tek belirtilmiştir.

Yapılan değişiklik ile önceki yönetmelikten farklı olarak “16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçiler” ifadesine yer verilmiş ve bu kişilerin çalıştırılabilecekleri işler de düzenlenmiştir. Yönetmeliğin 5. maddesinin beşinci bendinde yönetmelik ekinde yer alan 16 yaşını doldurmuş genç işçilerin çalıştırılabilecekleri bu işlere istisna getirilmiştir. Buna maddeye göre;

Çocuk işçiler Ek-1’de, genç işçiler Ek-1 ve Ek-2’de ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçiler ise Ek-1, Ek-2 ve Ek-3’te yer alan işler dışında çalıştırılmaz. Ancak, 5/6/1986 tarihli ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından mezun olan meslek sahibi 16 yaşını doldurmuş genç işçiler; sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla bu *Yönetmeliğin eklerinde belirtilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın* ihtisas ve mesleklerine uygun işlerde çalıştırılabilirler.

Çocukların sağlık ve güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek ve onların eğitim ve öğrenim hakkına engel olmayacak şekilde çalıştırılmasının vurgulandığı 5. maddenin ilgili hükümleri şu şekildedir;

Çocuğun ve genç işçinin işe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır.

Çocuk ve genç işçiler, okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak işlerde çalıştırılabilirler.

İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir.

Yönetmeliğin ilgili maddesi, ILO ve BM düzenlemelerinde de önemle vurgulanan çocuk işçiliğini önlemedeki en etkin yollardan biri olan eğitimi dikkate alarak çocuk ve genç işçilerin öncelikli olarak okullarına devam etmelerini, çalıştırılmaları halinde ise okullarına engel teşkil etmeyecek şekilde istihdam edilebileceklerini ifade etmekte aksini ise yasaklamaktadır.

Yönetmeliğin “çalışma koşulları” başlıklı ikinci bölümünde, çalışma süreleri, ara dinlenme, hafta tatili ve yıllık ücretli izin hakkı gibi temel haklara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Yönetmelikte çocuk işçiler için 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesinde yer verilen çalışma süreleri aynen tekrar edilmiş ve bunun yanında dinlenme sürelerine ilişkin olarak ayrıntılı düzenlemeler öngörülmüştür.

Yönetmeliğin 6. maddesi, çocuk işçiler için gece dinlenme süresini kesintisiz on dört saat olarak belirlemiş ve işyerlerinde iki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesini zorunlu kılmıştır.

AB'nin 94/33/EC sayılı Direktifi'nde çocuk işçiler için günlük dinlenme süresi kesintisiz on dört saat, genç işçiler içinse on iki saat olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde Direktif'de, üye devletlerin çocukların dört buçuk saati geçen çalışmalarında kesintisiz en az yarım saatlik ara dinlenmesini sağlayacak önlemleri alacakları da belirtilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu yönetmelikte, çocuk ve genç işçiler için, AB Direktifi'ne göre daha uzun günlük ve ara dinlenme süreleri öngörülmüştür.¹⁰⁹

Çocuk ve genç işçiler için öngörülen hafta tatili, Yönetmeliğin 8. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre;

¹⁰⁹ŞAHİN, 2009.

“Çocuk ve genç işçilerin hafta tatili izinleri kesintisiz kırk saatten az olamaz. Ayrıca hafta tatili ücreti bir iş karşılığı olmaksızın ödenir.”

AB'nin 94/33/EC sayılı Direktifi'nde üye ülkeler tarafından çocuk ve genç işçilere yedi günlük zaman içinde mümkün olan hallerde kesintisiz olmak üzere en az iki günlük dinlenme süresinin tanınması gerektiği ancak bu sürenin teknik veya örgütsel nedenlerle kesintisiz otuz altı saatten az olmamak üzere kısaltılabileceği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte, çocuk ve genç işçiler için, AB Direktifi'ni destekleyen, uyumlu nitelikte bir hafta tatili düzenlemesi öngörülmüştür.

Yönetmelikte çocuk ve genç işçiler için öngörülmüş bir diğer dinlenme süresi de “Ulusal Bayram ve Genel Tatil” başlıklı 9. maddede yer almaktadır. Buna göre;

“Çocuk ve genç işçiler, ulusal bayram ve genel tatil günlerinde çalıştırılmazlar. Ayrıca bugünlere ilişkin ücretler bir iş karşılığı olmaksızın ödenir.”

Çocuk ve genç işçilerin ulusal bayram ve genel tatillerde çalıştırılmayacağı kesin hükme bağlanmış olup hiçbir istisnai durum içermemektedir.

“Yıllık ücretli izinin kullanılması” başlıklı 10 madde hükmüne göre ise;

“Çocuk ve genç işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi 20 günden az olamaz. Yıllık ücretli iznin kesintisiz kullanılması esastır. Ancak, yararına olduğu durumlarda çocuk ve genç işçinin isteği üzerine en fazla ikiye bölünerek kullanılabilir.

Okula veya eğitime devam eden çocuk ve genç işçilere yıllık ücretli izinleri okulların tatil olduğu, kursa ve diğer eğitim programlarına devam edilmediği dönemlerde verilir.”

10. maddenin birinci bendine göre, çocuk işçilerin yıllık ücretli izinlerinin işveren tarafından kesintisiz şekilde kullanılmasının esas olduğu yönetmelikte kabul edilmiştir ancak çocukların yararına olması ve çocuk işçiler tarafından talep edilmesi halinde izin süresinin en fazla ikiye bölünebileceği de hüküm altına alınmıştır.

Çocuk ve genç işçilere yıllık izin kullanılmasına ilişkin tek düzenleme bu yönetmelik olmayıp, bizzat 4857 sayılı İş Kanununun 53. maddesinde bu hüküm şu şekilde yer almaktadır;

“18 ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz.”

Yıllık ücretli izin süresi yetişkin işçiler için hizmet süresine bağlı olarak belirlenirken, çocuk ve genç işçiler için bu durum geçerli değildir. Çocuk ve genç işçileri korumak amacıyla, yıllık ücretli izin sürelerinin 20 günden az olmasını yasaklamıştır. Çocuk işçilere tanınan bu sürenin kanun ve yönetmelik tarafından uzun tutulmasındaki amaç çocukların sağlıklı gelişimlerinin ve güvenliklerinin korunmasıdır.¹¹⁰

3.2.3. Borçlar Kanunu

6098 sayılı Borçlar Kanunu 11 Ocak 2011 tarihinde kabul edilmiş ve 4 Şubat 2011 tarih ve 27836 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu hükümlerinin uygulanmadığı bazı istisnai hallerde, Borçlar kanunu hükümlerinin uygulanması söz konusu olmaktadır.

4857 sayılı İş Kanununun 4. maddesi gereğince çocuk işçilerin çalışma hayatındaki hak ve sorumluluklarının belirlenmesinde İş kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı iş ve iş ilişkileri tek tek sayılmaktadır. Buna göre;

- a) Deniz ve hava taşıma işlerinde,
- b) 50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde,
- c) Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri,
- d) Bir ailenin üyeleri ve 3 üncü dereceye kadar (3 üncü derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde,
- e) Ev hizmetlerinde,
- f) Çıraklar hakkında, (1)
- g) Sporcular hakkında,
- h) Rehabilite edilenler hakkında,

¹¹⁰ŞAHİN, 2009.

1) 507 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde,

İş Kanunu hükümleri uygulanmaz.

Bu nedenle, özel yasalara tabi olanlar hariç olmak üzere, İş Kanununun kapsamı dışında yer alan çocuk işçilerin iş ilişkilerinde, Borçlar Kanunu'nun Hizmet Sözleşmelerine ilişkin hükümleri uygulanmaktadır.

4857 sayılı Kanunun 4. maddesi, aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri ile bir ailenin üyeleri ve üçüncü dereceye kadar (üçüncü derece dâhil) hısımları arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işleri de kapsam dışında bırakmıştır. Aile için yapılan işlerde çalışan çocukların ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet gösterdikleri dikkate alındığında bu işlerde çalışan çocuklar hizmet akdi ile de çalışmadığından, Borçlar Kanunu hükümleri de uygulanamayacaktır.

6098 Sayılı Borçlar Kanununda 18 yaşından küçük olan çocuk işçilere ilişkin, yıllık izin süresi ile ilgili olarak bir hüküm yer almaktadır. "Yıllık izin" başlıklı bu hükme göre;

"İşveren, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yılda en az iki hafta ve 18 yaşından küçük işçiler ile 50 yaşından büyük işçilere de en az üç hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür."

Bu hüküm, 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"te yer alan "*Çocuk ve genç işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi 20 günden az olamaz*" hükmü ile paralellik göstermektedir.

Borçlar Kanununda çocukların asgari çalıştırılma yaşı ve çalışma sürelerine ilişkin herhangi bir hüküm öngörülmemiştir. Aynı zamanda 6098 sayılı Borçlar Kanunu, ara dinlenmeleri, hafta tatili, gece çalışma, ulusal bayram ve tatiller gibi konularda da çocuk ve genç işçilere özel bir düzenleme yapmamıştır.

3.2.4. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilerek, yürürlüğe konmuştur.

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun "İşçiler Hıfzıssıhhası" başlıklı yedinci konusunda, çocuk işçilere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun'un 173. madde hükmüne göre;

12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnurdur.

12 yaş ile 16 arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz.

Söz konusu maddede, 12 yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathaneler ile maden işlerinde amele ve çırak olarak çalıştırılması yasaklanmış olup, günlük azami çalışma sürelerine ilişkin kısıtlamalar da getirilmiştir. maddede her ne kadar 12 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde çalışmaları yasaklansa da öğretilde belirlenen bu asgari yaş sınırının 4857 sayılı İş Kanunu ile özel yasalar dışında kalan tüm işler için de geçerli olduğu ifade edilmektedir.¹¹¹

4857 sayılı İş Kanunu'nun 73. maddesinde 18 yaşından küçük işçilerin gece döneminde çalıştırılmalarını sadece sanayiye ait işler için yasaklaması, diğer sektördeki gece çalışmalarının yasaklanıp yasaklanmadığı konusunda kanuni bir boşluk ortaya çıkmaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanununda ise 12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalışmaları yasaklanmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu'nun çocuk işçiler ile ilgili olan bazı düzenleme eksiklikleri ve kanuni boşluklarını doldurmaktadır. Öğretilde 4857 sayılı Kanunun 73. maddesindeki sanayi dışı işlerde gece çalışması konusundaki boşluğun, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile doldurulabileceği ve böylelikle sanayi işleri dışında kalan işlerde çalışan çocukların, İş Kanununa tabi olup olmadığına bakılmaksızın gece döneminde çalıştırılmalarının olanaklı olmadığı belirtilmektedir.¹¹²

Kanun çocuk işçilerin ahlaki gelişimlerini korumak içinse, ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesine uygun şekilde, 176. madde hükmü gereği olarak, mahalli belediyelerince

¹¹¹CENDEL, Tankut; Çocuklar İle Gençlerin İş Güvenliği (Doktora Tezi), Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s.137.

¹¹²CENDEL, 1982, s.168.

bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşından aşağı çocukların istihdamını yasaklamıştır.¹¹³

3.2.5. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 4 Temmuz 1930 tarihinde onaylanarak ve 14 Temmuz 1934 tarih ve 2751 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu Kanunun 12. maddesinde çocukların korunmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. Buna göre;

Kanunî istisnalar saklı kalmak üzere, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde 18 yaşından küçükler çalıştırılmaz.

Polis bar, pavyon, gazino, meyhane gibi içkili yerler ile kiraathane ve oyun oynatılan benzeri yerlere yanlarında veli ve vasileri olsa bile onsekiz yaşını doldurmamış küçüklerin girmesini meneder.

Çocukların yaşlarına uygun olmayan, zihinsel, bedensel ve ahlaki gelişimlerine zarar verecek işlerde çalıştırılmayacağı görüşünden hareketle, Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun 12. maddesinde çocukların özellikle ahlaki gelişimlerine zarar verecek işler sayılmış ve çocukların bu işlerde çalıştırılması yasaklanmıştır.

3.2.6. İlköğretim ve Eğitim Kanunu (4+4+4 düzenlemesi ışığında)

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, 5 Ocak 1961 tarihinde onaylanmış ve 12 Ocak 1961 tarih ve 10705 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Milli eğitim sisteminde zamana bağlı olarak koşulların değişmesi sonucunda duyulan ihtiyaçlar sebebiyle Kanunda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, hâlihazırda yürürlükte olan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çocuk işçiliği açısından incelenecek olup yapılan değişikliklerin diğer kanunlarla uyumu üzerinde durulacaktır.

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun zorunlu eğitime ilişkin ilk hükmü 2. maddede yer almaktadır. Buna göre;

¹¹³ŞAHİN, 2009.

“İlköğretim, ilköğrenim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasızdır.”

2. maddede yer alan bu Kanun hükmünün, BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 7. ilkesi olan, çocukların genel kültür ve yeteneklerini, bireysel karar verme gücünü, ahlaki ve toplumsal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak *eğitim hakkının verilmesi* ve eğitimin ilk aşamalarının *parasız ve zorunlu* olması düzenlemesi ile paralel bir yapı arz ettiğini görmekteyiz.

222 sayılı Kanunda zorunlu öğrenim çağına 3. madde hükmünde yer verildiğini ve bu hükümle zorunlu öğrenim çağının hangi yaştaki çocukları kapsadığını görmekteyiz. Buna göre;

(Değişiklik: 30/3/2012 - 6287/1 Md.)

Mecburi ilköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.

Kamuoyuna 4+4+4 düzenlemesi olarak yansıyan ve 30 Mart 2012 tarihinde yapılan değişiklik ile zorunlu ilköğretim yaşının 6-13 yaş aralığına çekilmiş olduğunu görmekteyiz. Yapılan bu düzenleme ile fiilen ortaokulu bitiren çocuğun 13 yaşında olduğu ve zorunlu ilköğretimini tamamlamış olması nedeniyle 13 yaşında çalışma hayatına girebileceği değerlendirilmektedir.

Yine 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesine göre; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.

İlköğretim ve Eğitim Kanununda yer alan düzenlemeye göre zorunlu eğitim çağı çocuğun 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biterken, İş Kanununa göre çocukların hafif işlerde çalıştırılabilmesi için 14 yaşını doldurmuş ve aynı zamanda zorunlu öğrenimlerini de bitirmiş olmaları gerekmektedir. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile İş Kanununun, çocukların çalıştırılabilmesi için zorunlu ilköğretimlerini tamamlamış olma şartı arasında bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir.

Zorunlu öğrenim yaşına ilişkin olarak AB'nin 94/33/EC sayılı direktifinde yer alan düzenlemeyi incelediğimizde ise, çocukların çalışmasının önlemesi; asgari çalışma ve istihdam yaşının, ulusal mevzuatta zorunlu hale getirilen tam gün öğrenim yaşının veya her halükarda 15 yaşın altında olmamasının temin edilmesinin direktifin amaçları arasında yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca, asgari çalıştırma yaşı ile zorunlu eğitimi bitirme yaşı arasında da bağ kurulması gerektiği hem 138 sayılı ILO Sözleşmesinde hem de BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ifade edilmektedir.

İlköğretim ve Eğitim Kanununda, zorunlu eğitim çağındaki çocukların çalıştırılmasına ilişkin hükümler de bulunmaktadır. Kanunun 59. maddesinde çocukların çalıştırılması hususuna kısıtlamalar getirilmiştir. Buna göre;

İlköğretim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel iş yerinde veya her ne surette olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar.

İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler.

İlköğretim çağında bulunan ve mecburi ilköğretim kurumlarına devam eden çocukların bu kanunda gösterilen ve Milli Eğitim Bakanlığınca açılmasına izin verilmiş olunanlar dışında, her ne ad altında kurulmuş olursa olsun, özel kurs ve dersanelere kabulü yasaktır.

Bu maddede yer alan önemli hususlardan bir diğeri de, ilköğretimlerine devam edip de aynı zamanda çalışma hayatı içerisinde yer alan çocukların çalışma sürelerini ilgilendiren hükümdür. Hükme göre; ilköğretimlerine devam ettiklerini belgeleyen çocuklar ancak ders saatleri dışında kalan sürelerde çalıştırılabilirler. 4857 sayılı İş Kanununa tabi işyerlerinde çocuk işçi çalıştırılabilmesi koşullarından bir tanesi olan ilköğretimi bitirme koşulu dikkate alındığında, bu hüküm 4857 sayılı İş Kanunu kapsamı dışında kalan işyerlerinde çalışan çocuklar için önem taşımaktadır.

3.2.7. Mesleki Eğitim Kanunu

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 3 Haziran 1986 tarihinde onaylanmış ve 19 Haziran 1986 tarih ve 19139 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanun, çocuk işgücünün bilgi ve becerisinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler getirmektedir. Yasaya göre çırak olabilmek için 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim okulu mezunu olmak ve bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması gerekmektedir. Ancak, 19 yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanlar, yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek mesleki eğitim programlarına göre çıraklık eğitimine alınabilmektedir.

Bu yasa ile 20 ve daha fazla personel çalıştıran işyerlerini, personel sayısının % 5 inden az olmamak ancak % 10 unu da geçmemek üzere meslek lisesi öğrencilerine becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim vermelerini mecbur kılmıştır. Bu zorunluluk ile bir anlamda çocuk işgücünün kullanılmasının, ancak yeterli beceriyi kazandırılması koşulu ile mümkün olabileceği hükme bağlanmıştır. Bu yasa ile çıraklara tatil aylarında en az bir ay ücretli izin hakkı tanınmıştır.¹¹⁴

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununun 11. maddesine göre, aday çırak ve çırak; öğrenci statüsünde olup, öğrencilik haklarından yararlanır. Bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dâhil edilmezler. Dolayısıyla Türk İş Hukukuna göre çıraklar, işçi olarak kabul edilmezler. Çırakların uygulamada yetişkin iş gücü gibi çalıştırılmalarına rastlanmakla birlikte esas itibarıyla çıraklık ilişkisinde öğrencilik ağır basmaktadır.¹¹⁵

3.2.8. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun “Kuruculuk Şartları” başlıklı 6. maddesinde; “*Fiil ehliyetine sahip ve fiilen çalışan gerçek veya tüzel kişiler sendika kurma hakkına sahiptir*” ifadesine yer verilmiştir. Sendika kurucusu olabilmek için bu maddede yer alan medeni hakları kullanmaya ehil olma şartı, Medeni Kanunumuzun “Fiil ehliyeti” başlıklı 10. ve 11. maddeleri gereğince 18 yaşını bitirmeyi öngörmektedir.

Aynı şekilde “sendika üyeliği ve üyeliğin kazanılması” başlıklı 17. madde hükmü gereğince 15 yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilmektedir.

¹¹⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.csgeb.gov.tr/> , 06.02.2014.

¹¹⁵Bkz. TUNCAY, A. Can; Toplu İş Hukuku, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2010, s. 207; SÜZEK, Sarper; İş Hukuku, Beta Basım Yayın, 2013, s. 127.

3.3 TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ÇALIŞMALAR

3.3.1. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

ILO konu ile ilgili uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edilen temel belgelerin yanı sıra IPEC yoluyla da çocuk işçiliği ile mücadele etmektedir. ILO’nun IPEC programı, 1992 yılında çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi genel hedefi ile kurulmuş, bu hedefin çocuk işçiliği ile mücadelede dünya çapında bir hareketin desteklenmesi ve sorunla ilgilenen ülkelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ile başarılabileceğini savunmuştur.¹¹⁶

ILO/ IPEC'in uzun vadeli asıl hedefi, çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. IPEC programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye’de başlatılmış, 1994 yılında Bangladeş, Nepal, Pakistan; Filipinler, Tanzanya, 1996-1997 yıllarında ise Kamboçya, Sri Lanka, Benin, Mısır, Madagaskar, Senegal, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuela, Kolombiya ve Ekvator programa katılmıştır. Hâlihazırda 74 ülkede sürdürülen programa Afrika, Arap ülkeleri, Asya, Orta ve Doğu Avrupa'dan katılmak isteyen bazı ülkelerde de hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, IPEC önceliğini "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" olarak belirlemiştir. IPEC stratejisi hükümetlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını; işçi,

¹¹⁶Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/cocukisciligigenelbakis.pdf>, 16.01.2014.

işveren ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde en üst düzeye çıkarmasına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.¹¹⁷

Türkiye, 1992 yılında IPEC programı aracılığıyla çocuk işçiliği ile mücadele hareketine başlayan ilk 6 ülkeden biri olmuştur. Eylül 1996'da Türkiye Hükümeti ve ILO arasında imzalanan anlaşmayla 2001 yılı sonuna kadar uzatılan IPEC programı 1992 yılından bu yana ikişer yıllık dönemler halinde sürdürülmektedir. Hâlihazırda 74 ülkede sürdürülmekte olan program kapsamında, çeşitli çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar tarafından yürütülmektedir.¹¹⁸

AB'ye katılım sürecindeki Türkiye 1992 yılında çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla IPEC programına katılmış ve program kapsamında çeşitli projeleri uygulamaya koymuştur. 2005-2007 yılları arasında programın uygulanabilmesi için ILO ile AB Komisyonu arasında Kasım 2005'de bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre programın finansmanını Avrupa Komisyonu üstlenmiştir.¹¹⁹

1998-2003 yılları arasında IPEC, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, ÇSGB Çocuk İşçiliği Birimi ve iş müfettişlerine çocuk işçiliğini izleme konusunda destek vermiş, mevcut ulusal kapasiteyi güçlendirici faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönemdeki IPEC strateji ve eylemlerine ilişkin çıktılar başlıca şunlardır:¹²⁰

- 1998'de ülke programının bağımsız değerlendirilmesi ve 2000 yılında da ülke programı yönetimi değerlendirilmedi gerçekleştirilmiştir.
- 1998 yılında Türkiye, ILO'nun 138 sayılı Sözleşmesi'ni kabul ederek, ,istihdama kabulde asgari yaşı 15 olarak belirlemiştir.
- IPEC 1999 yılında, TÜİK'i ikinci ÇIA'yı uygulaması konusunda desteklemiştir.
- 1999 yılında Marmara Bölgesi'nde yaşanan büyük deprem sonrasında, IPEC, ÇSGB ve SHÇEK ile işbirliğinde deprem sonrası çocuk işçiliği konusunda ortaya çıkabilecek sorunları önlemeye yönelik acil önlemler geliştirmiştir.

¹¹⁷Bkz. ILO Ankara Ofisi, Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm>, 06.02.2014.

¹¹⁸Uluslararası Çalışma Örgütü Resmi İnternet Sitesi <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm> 16.01.2014

¹¹⁹AVŞAR, ÖGÜTOĞULLAR; 2012, s.9-40.

¹²⁰ÇAĞLAR, Şule; Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış, ILO, Ankara, 2009, s.20.

- 2001 yılında, Türkiye ILO'nun 182 sayılı (En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi) ni imzalamıştır. IPEC, ÇSGB ortaklığında ILO'nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerinin uygulanması için ortaklarına destek vermiştir.
- IPEC, Türkiye'de 2002 yılında önemli bir dönüm noktası olan ulusal düzeyde Zamana Bağlı Politika Program Çerçevesinin (ZBPPÇ) geliştirilmesine aracılık etmiştir.

3.3.2. Zamana Bağlı Politika Program Çerçevesi (ZBPPÇ)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlığı tarafından 2002 yılında, ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesinde belirtilen doğrultuda, ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için ZBPPÇ” hazırlanmıştır. Bu program ile çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin faaliyetlerin, bütüncül, katılımcı ve takvimlendirilmiş bir ulusal program çerçevesinde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Program çerçevesinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik temel stratejiler ve faaliyetler ile bunları uygulayacak kurum ve kuruluşlar ile sorumlulukları belirlenmiştir.

Hazırlanan bu program ile çocukların çalışma yaşamına girmesinde temel nedenleri oluşturan yoksulluğun ortadan kaldırılması, eğitimin kalitesinin ve ulaşılabilirliğinin artırılması, toplumsal bilinç ve duyarlılığın artırılması gibi geniş kapsamlı tedbirlerle başta çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin 10 yıllık bir süre(2005-2015 dönemini kapsamaktadır) içinde önlenmesi temel hedef olarak belirlenmiştir.

Programa ait öncelikli hedef gruplar, “Sokakta Çalışma, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma, Tarımda Aile İşleri Dışında, Ücret Karşılığı Gezici ve Geçici Tarım İşlerinde Çalışma” olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda yürütülen faaliyetler:

- Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukları tehlikelerden koruma ve sosyal rehabilitasyonlarını sağlamak için 29 ilde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı 37 Çocuk ve Gençlik Merkezi ve bu merkezlere bağlı 5 gözlemevi hizmet vermektedir. Çocuk ve Gençlik Merkezleri aracılığı ile

sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik olarak; bakım, barınma, sağlık, eğitim-öğretim sistemine kazandırma, eğitim-öğretim sisteminde destekleme, mesleki beceri kazandırma, psiko-sosyal gelişimlerini destekleme ve madde kullanan çocukları tedaviye yönlendirme çalışmaları yürütülmektedir. Ailelerine yönelik psiko-sosyal destek ve bilinçlendirme çalışmaları, meslek edindirme faaliyetleri, ekonomik yoksunluk içinde olduğu belirlenen ailelere sosyal yardım hizmetleri, çocukların aileye dönüşlerinin mümkün olduğu durumların tespiti halinde aile ve çocuğun bir arada yaşamasına ilişkin uyum çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2010 ve 2011 yıllarında "Çalışma Yaşamında Risk Grupları Mesleki Beceri Kazandırma Projesi" yürütülmüştür. Proje kapsamında; Ankara'da "Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi"nden çocukların aile bireylerine (anne ve ablalarına) hem kadınların istihdama katılımları hem de sokakta çalışan çocukların sokaktan çekilerek eğitime devamlarını sağlamak amacıyla hasta ve yaşlı bakımı konusunda mesleki beceri kazandırma kursu düzenlenmiştir. 2010'da hedef gruptan seçilen 26 kadın kursa katılmış ve 21 kadın işe yerleştirilmiştir. 2011 yılı projesinde ise 41 kadın Kasım 2011 itibarıyla eğitimlerini tamamlamıştır.
- Çocuk işçiliğini önlenmesi için ZBPPÇ'nin etkin olarak uygulanmasını sağlamak ve böylece öncelikle en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Yerel Kaynakların Etkinleştirilmesi Projesi" 2012 Yatırım Programına alınmıştır. Bu projenin hedef grupları küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar, sokaklarda çalışan çocuklar ve aile işleri dışında gezici geçici tarım işlerinde çalışan çocuklardır. Bu proje ile çocuk işçiliğinin önlenmesinde 2015 yılı hedefine ulaşabilmek amacıyla öncelikle beş pilot ilde olmak üzere izleme birimleri oluşturulmuştur. Bu birimler etkin bir izleme sistemi kurarak ildeki diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyon sağlamak suretiyle öncelikle en kötü biçimler olmak üzere çocuk işçiliğini önlemeye yönelik çalışmalar yürütmektedir.¹²¹

¹²¹Ankara milletvekili İzzet ÇETİN'in 7/2971 esas no'lu yazılı soru önermesine ilişkin cevap; <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-2971sgc.pdf>, 14.02.2014.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

4.1. GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde, TÜİK tarafından 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan ÇİA mikro verilerini kullanılarak, ülkemizde çalışmakta olan çocuklar hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Kullanılacak olan veriler zamanın belli bir döneminde toplanmış olduğundan yatay kesit verilerdir. Yatay kesit verileri kullanılarak yapılan analizlerde sadece birimler arası farklılıklar ortaya konabilmektedir. Birimlerde zamanla meydana gelen değişimleri incelemek mümkün olamamaktadır.

4.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, 2012 yılı ÇİA veri seti ile Türkiye’de çocuk işgücünün yapısı ve çocuk işçiliğini etkileyen faktörlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

TÜİK, ÇİA ile;

-Ülkedeki çocuk işgücünün yapısı,

-İstihdam edilen çocukların eğitim durumu, iktisadi faaliyet, meslek, işteki durum ve çalışma süresi

-Hanehalkı fertlerinin kişisel nitelikleri konularında bilgi derlemektedir.

TÜİK tarafından derlenen ve kullanıcıya sunulan ÇİA 2012 veri setinde 6-17 yaş grubunda yer alan 27 bin 118 kişiden elde edilen 27 bin 118 satır bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler IBM SPSS20 paket programı ile analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, çocuk işçiliğini açıklayan faktörleri belirleyebilmek ve inceleyebilmek, kategorik bir bağımlı değişken olan “istihdam durumu” değişkenini tahmin edebilmek ve bu değişkenin bağımsız diğer değişkenlerle olan ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla Lojistik Regresyon Analizi yapılmıştır.

4.2.1. Lojistik Regresyon

Lojistik regresyon analizinin temel amacı, bir veya birden fazla bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi modellemektir.¹²² Yani bu tür analizlerde temel amaç bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi, en az değişken ile en iyi uyuma sahip olacak biçimde tanımlayabilen, kabul edilebilir bir model kurmaktır.¹²³

Lojistik regresyon analizi bağımlı değişkenin kategorik bir değişken olması durumunda çoklu regresyon modelinin bir türü olarak özellikle sosyal bilimler ile ilgili araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır.

Lojistik regresyon yönteminde doğrusal regresyon analizindeki varsayımların hiçbirisi aranmaz. Bağımsız değişkenler kategorik ve sürekli değişkenlerin karması olduğunda, çok değişkenli normallik varsayımı geçerli olmaz. Bu gibi durumlarda bağımsız değişkenlerin dağılımı hakkında herhangi bir varsayımda bulunmayan lojistik regresyon analizi kullanılabilir.¹²⁴ Bağımlı değişkenin 0-1 gibi ikili ya da ikiden çok düzey içeren kesikli değişken olması durumunda normallik varsayımı aranmaması, kullanım ve yorum rahatlığı nedeniyle¹²⁵ araştırmacılara önemli esneklik sağlamaktadır. Bu nedenle lojistik regresyon daha fazla tercih edilen bir yöntem haline gelmektedir.¹²⁶

Çalışmada bağımlı değişken olan “istihdam durumu” değişkeni, “istihdamda” ve “istihdamda değil” olmak üzere iki değer almaktadır. Modelimizin bağımlı değişkeni 0-1 gibi ikili değer aldığı için ikili (binary) lojistik regresyon yöntemi tercih edilmiştir. Çocuğun istihdamda olmasını belirleyen faktörleri tahmin edebilmek için aşağıdaki model kullanılmıştır:

$$y_i = \sum_{j=0}^m \beta_j x_{ij} + \varepsilon_i$$

Burada bağımlı değişken olan y_i istihdamda olanlar için 1, istihdamda olmayanlar için 0 değerini almaktadır. Modeldeki $x_{i1}, x_{i2}, x_{i3}, \dots, x_{im}$ bağımsız değişkenleri i . gözlem için bağımsız değişkenlerin aldığı değerleri göstermektedir. β_j bağımsız değişkenlerin katsayısı, ε_i de modelin hata terimini ifade etmektedir.

¹²²HOSMER&LEMESHOW; Applied Logistic Regression, New York, Jhon Wiley & Sons, 2000.

¹²³ÇOKLUK, Ömay; Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Sayı: 10(3), 2010, s.1357-1407.

¹²⁴SHARMA, Subhash; Applied Multivariate Technique, New York: Jhon Wiley & Sons. 1996.

¹²⁵TATLİDİL, Hüseyin; Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Ankara: Cem Web Ofset. 1996, s.289.

¹²⁶Lojistik Regresyon Analizi, [Http://78.189.53.61/-/Bs/Ess/K_Sumbuloglu.Pdf](http://78.189.53.61/-/Bs/Ess/K_Sumbuloglu.Pdf), 03.02.2014.

ÇİA 2012 Veri Seti'nde yer almayan ya da herhangi bir işlem ile bilgisi elde edilemeyen değişken(ler)in modele alınması mümkün olmamış, analizler mevcut verilerden yola çıkılarak yapılmıştır. Örneğin, ÇİA'nın uygulandığı fertlerin "anne babalarının istihdam durumu" ve "hanehalkı geliri" ne ilişkin bilgilerin veri setinde olmaması ya da ayrıştırılmasının mümkün olmaması nedeniyle bu değişkenlerin modele alınamayan değişkenlerden ikisi olduğu söylenebilir.

Elde edilen modelin uyum iyiliği için Hosmer-Lemeshow Testi kullanılmıştır.

4.3. ARAŞTIRMA GRUBU

Çalışmanın bu başlığı altında, TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi'ne ek bir modül olarak yapılan 2012 yılı ÇİA mikro verileri üzerinden araştırma grubu hakkında temel göstergeler aktarılmaya çalışılmıştır.

Buna göre, araştırma grubu ÇİA örnek hanehalklarında yaşayan 6-17 yaş grubunda 27 bin 118 fertten oluşmaktadır. Bu fertlerin % 51'i erkek, % 49'u kadındır. Görüşme yapılan fertlerin %28,5'i kırsal, % 71,5'i ise kentsel alanlarda yaşamaktadır. Anket sorularını yanıtlayan toplam çocuk ve gençlerin % 74,1'i 6-14 yaş, % 25,9'u ise 15-17 yaş grubunda yer almaktadır.

"En son bitirdiğiniz okul nedir?" sorusuna, görüşme yapılanlar tarafından verilen cevapların dağılımı, % 68,3'ü "bir okul bitirmeyen", % 31,3'ü "ilköğretim", % 0,2'si "genel lise" ve % 0,2'si de "mesleki veya teknik lise" biçimindedir.

Aynı kişilere bir öğrenim kurumuna devam edip etmediği sorulduğunda ise % 91,7'si "evet" derken, % 8,3'ü "hayır" yanıtını vermiştir.

6-17 yaş grubunda olan 27 bin 118 ferdin istihdam durumu incelendiğinde, % 94,2'si istihdam edilmez iken, % 5,8'i istihdamda yer almaktadır. Bu çocuk ve gençlerin çalışma durumuna bakıldığında, % 5,8'i ekonomik faaliyetlerde, % 49,8'i ev işlerinde çalışmaktadır. % 44,5'i ise herhangi bir iş yapmadığını yani çalışmadığını ifade etmektedir.

Anket sorularının yöneltildiği çocuk ve gençlerin hanehalkı reislerinin eğitim durumu ve yaş grupları da yöneltilen sorular arasında yerini almaktadır. Buna göre, hanehalkı reisleri en yüksek oran olan % 49,1 ile ilkokul mezunu iken bu oranı % 10,6 ile ortaokul ve dengi mesleki ortaokul, % 10,1 ile fakülte veya yüksekokul ve % 8'lik bir

oranla genel lise mezunları takip etmektedir. Ayrıca hanehalkı reislerinin buldukları yaş gruplarına ilişkin yanıtlardaki dağılımın % 21,9 oranı ile 35-39 yaş grubu, % 26,9 oranı ile 40-44 yaş grubu ve % 18'lik oran ile 45-49 yaş grubunda olduğu gözlemlenmiştir.

Anketin uygulandığı fertlere hanehalkı büyüklüğü sorulduğunda, % 1,2'si 1-2 kişilik hanelerde, % 40,7'si 3-4 kişilik hanelerde, % 38,2'si 5-6 kişilik hanelerde ve % 19,9'u da 7 ve üzeri kişilik hanelerde yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

4.4. UYGULAMA

İkili lojistik regresyon analizinde bağımlı değişkenin kategorilerinin analize 0 ve 1 şeklinde kodlanmış olarak girilmesi gerekmektedir. İşlem SPSS programında gerçekleştirildiğinde, program herhangi bir şekilde kodlanmış kategorileri 0 ve 1 değerlerine dönüştürmekte ve hangi kategorinin 0'a, hangi kategorinin 1'e dönüştürüldüğüne ilişkin bilgiyi hemen analizin başlangıcında sunmaktadır. Sıfır olarak kodlanan kategori "referans kategori" olarak da adlandırılır. Hangi gruba 0 ya da 1 olarak değer atandığı önemli olmamakla birlikte, bu bilgiye analiz sonucu elde edilen modeldeki katsayılar yorumlanırken ihtiyaç vardır. Örneğin, eğer ilgilenilen değişken cinsiyet ise, herhangi bir gruba 1 (örneğin kadın) ve diğer gruba 0 (erkek) değeri atanabilir. Bu durumda katsayılar, bağımsız değişken ya da değişkenlerin, bir bireyin kadın olması olasılığı üzerindeki etkisini yansıtır. Çünkü 1 olarak kodlanan kategori "kadın"dır.¹²⁷

Örneğimizde ise, bağımlı değişken olan "istihdam durumu", istihdamda olanlar için 1, istihdamda olmayanlar için 0 olarak kodlanmıştır. Bu durumda istihdamda olmayan çocukların yer aldığı grup referans kategoridir. Buna göre, 1 ile kodlanan kategori "istihdamda olanlar" olduğu için elde edilen katsayılar; bağımsız değişkenlerin çocuğun istihdamda olması olasılığı üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

4.5. MODELİN OLUŞTURULMASI

Lojistik regresyon analizinde model seçimi standart ve adımsal olmak üzere iki yöntemle yapılabilmektedir.

¹²⁷ÇOKLUK, 2010, s.1373.

Öncelikle karar verilmesi gereken temel nokta, yapılan çalışmanın teori test etmek amaçlı mı, yoksa açımlayıcı / keşfedici nitelikte bir çalışma mı olduğudur. Daha önce de değinildiği üzere, bazı yazarlar adımsal yöntemlerin teori test etmede değer taşımadığına inanmaktadırlar. Ancak adımsal yöntemler, test edilecek hipotezlere temel oluşturacak daha önceden yapılmış çalışmaların olmadığı ve nedenselliğin temel ilgi konusu olmadığı, sadece verilere uygun bir model bulmak arzusunda olduğu durumlarda savunulabilir.¹²⁸

Yukarıda yer alan bilgilerin ışığında bu çalışma teori test etmek amaçlı bir çalışma olarak nitelendirilebileceğinden, standart yöntem tercih edilmiştir. ÇİA 2012 Veri Seti'nde yer almayan ya da herhangi bir işlem ile bilgisi elde edilemeyen değişken(ler)in modele alınması mümkün olmamış, analizler mevcut verilerden yola çıkılarak yapılmıştır.

Modelde; bağımlı değişken olarak "istihdam durumu", bağımsız değişkenler olarak da TÜİK 2012 ÇİA Veri Seti'nde bulunan ve çocuk istihdamını etkilediği düşünülen "hanehalkı büyüklüğü, kır/kent, cinsiyet, yaş grubu, hanehalkı reisinin yaş grubu, hanehalkı reisinin eğitim durumu, örgün eğitime devam durumu ve okuryazarlık durumu" değişkenleri alınmıştır.

4.6. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak lojistik regresyon analizi için yapılan ön analiz sonuçlarına, daha sonra da araştırmanın problemini yanıtlamak amacıyla uygulanan lojistik regresyon analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Modelin oluşturulmasının ardından lojistik regresyonun önemli varsayımlarından bir olan çoklu bağlantı sorununun olup olmadığı değerlendirilmek üzere çoklu bağlantı tablosunda yer alan VIF değerleri ve özdeğerler incelenmiştir. Bağımsız değişkenler arasında bir çoklu bağlantı (collinearity) problemi bulunmadığı tespit edilmiştir.

SPSS'te yapılan lojistik regresyon analizi sonuçlarında ilk olarak bağımlı değişkenin kategorilerinin 0 ve 1 kodlarına dönüştürülmesine ilişkin bilgi, ardından başlangıç durumuna ilişkin -2LL istatistiği sunulmaktadır.

¹²⁸FIELD, Andy; Discovering Statistics Using SPSS, London, 2005.

-2LL ya da -2log olabilirlik (-2log likelihood) olarak adlandırılan istatistik bir model uyumu indeksidir. Yani, bir model ile başka bir modeldeki -2LL değeri karşılaştırılarak, hangi modelin daha anlamlı ve uyumlu olduğuna karar verilebilir. Ancak biz bu çalışmada modeli oluştururken adimsal değil de normal yöntem kullanmış olduğumuzdan, farklı modeller arası değerlendirmeler yapılmamıştır.

Yapılan lojistik regresyon analizi sonuçlarında bir de sınıflandırma tablosu sunulmaktadır. Program öncelikle keyfi bir şekilde, tüm denekleri bir kategoride düşünerek sınıflandırma yapmaktadır.¹²⁹ Program hangi kategoride daha çok denek varsa, tüm denekleri o kategoride kabul etmektedir nitekim bu çalışmada da denek sayısının çok olduğu kategoriye seçmiştir.

Tablo 22 : Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Sınıflandırma Tablosu

SINIFLANDIRMA TABLOSU			
Adım 0	Beklenen Durum		
	İstihdamda değil	İstihdamda	Doğru Sınıflandırma Yüzdesi
İstihdamda değil	25558	0	100
İstihdamda	1560	0	0
Toplam Sınıflandırma Yüzdesi			94,2

Buna göre, Tablo 22 incelendiğinde, programın öncelikle tüm çocukları “istihdamda değil” kategorisinde sınıflandırdığı ve bu haliyle doğru sınıflandırma yüzdesinin % 94,2 olduğu görülmektedir.

Tablo 23 : Başlangıç Modelinde Yer Alan Değişkenler

EŞİTLİKTE YER ALAN DEĞİŞKENLER						
Adım 0	Katsayı	Standart Hata	Wald	sd	Sig.	Exp(B)
Sabit	-2,796	0,026	11496,095	1	0	0,061

Sınıflandırma tablosunun ardından “eşitlikte yer alan değişkenler (variables in the equation)” tablosu sunulmaktadır. Tablo 23’de görüldüğü üzere, burada başlangıç

¹²⁹FIELD, 2005.

modelini (baseline model / constant-only model) oluşturan sabit terim, sabit terime ilişkin çeşitli istatistikler yer almaktadır.

Tablo 24 : Başlangıç Modelinde Yer Almayan Değişkenler

EŞİTLİKTE YER ALMAYAN DEĞİŞKENLER			
Adım 0	Skor	sd	Sig.
Kır/Kent	311,683	1	0,000
Cinsiyet	239,727	1	0,000
Yaş Grubu	1614,875	1	0,000
Hanehalkı Reisi Eğitim Düzeyi	383,178	8	0,000
Okuma yazman bilen fakat bir okul bitirmeyen	33,834	1	0,000
İlkokul	162,481	1	0,000
İlköğretim	0,277	1	0,598
Ortaokul ve dengi mesleki ortaokul	20,031	1	0,000
Genel lise	52,664	1	0,000
Mesleki veya teknik lise	40,309	1	0,000
Fakülte veya yüksek okul	143,092	1	0,000
Yüksek Lisans/Doktora	14,78	1	0,000
Hanehalkı Reisi Yaş Grubu	193,339	9	0,000
15-24	6,645	1	0,010
20-24	60,376	1	0,000
25-29	61,29	1	0,000
30-34	6,202	1	0,013
35-39	37,636	1	0,000
40-44	8,932	1	0,003
45-49	23,816	1	0,000
50-54	1,923	1	0,166
55+	0,027	1	0,869
Hanehalkı Büyüklüğü	70,048	3	0,000
3-4 kişi	52,659	1	0,000
5-6 kişi	2,437	1	0,118
7+	43,592	1	0,000
Okuryazarlık Durumu	17,274	1	0,000
Örgün Eğitime Devam Durumu	3908,418	1	0,000
Hata Ki-kare İstatistiği	5012,094	25	0,000

Yukarıda, “eşitlikte yer almayan değişkenler (variables in the equation)” tablosu sunulmaktadır. Burada öncelikle Tablo 24’ün son satırında yer alan hata ki-kare istatistiğine (residual chi-square) değinilecektir. İlk ki-kare değeri olarak da adlandırılan bu değer anlamlı olduğu görülmektedir [sig<0.05]. Bu değer anlamlı olması, modelde yer almayan bağımsız değişkenlere ilişkin katsayıların sıfırdan anlamlı derecede farklı olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, bu değişkenlerden bir ya da daha fazlasının modele eklenmesinin, modelin açıklayıcı gücünü arttıracığı görülmektedir. Eğer hata ki-kare istatistiğine ilişkin anlamlılık düzeyi sig>0.05 ve dolayısıyla anlamlı değil ise, bu durum modele dâhil edilmemiş bağımsız

değişkenlerden hiçbirinin modelin açıklama gücüne anlamlı katkı sağlamadığına işaret eder ve analiz bu noktada sonlanır.¹³⁰

Bizim modelimizde ise hata ki kare istatistiği anlamlı olduğundan, tüm bağımsız değişkenlerin modele anlamlı katkılar sağladığı ifade edilebilir.

Tablo 25 : Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testi

MODEL KATSAYILARINA İLİŞKİN OMNİBUS TESTİ				
		Ki-Kare	sd	Sig.
Adım 1	Adım	3334,368	25	0
	Blok	3334,368	25	0
	Model	3334,368	25	0

Tablo 25’te model katsayılarına ilişkin Omnibus Testi sonuçları sunulmaktadır. Model için ki-kare, sadece sabit terimin yer aldığı başlangıç modeli ile amaçlanan model arasındaki farkı temsil eder. Tablo 25 incelendiğinde, model ki-kare değerine ilişkin sig. değerinin anlamlı olması (sig.<0.05), bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler kombinasyonu arasında ilişkinin varlığını göstermektedir. Model ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması, “sadece sabit terimin yer aldığı başlangıç modeli ile bağımsız değişkenlerin analize girmesiyle oluşan sonuç modeli arasında fark yoktur” şeklindeki hipotezinin reddedilmesi demektir. Sonuç olarak bu çalışmada seçilen modelin anlamlılığı testi başarıyla geçilmiş ve bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki anlamlı ilişkinin varlığı görülmüştür.

Tablo 26 : Hosmer ve Lemeshow Testi

HOSMER VE LEMESHOW TESTİ				
Adım		Ki-Kare	Sd	Sig.
1		14,014	8	0,081

Tablo 26’da Hosmer ve Lemeshow Testi sonucu sunulmaktadır. Hosmer ve Lemeshow testi lojistik regresyon modelinin bir bütün olarak uyumunu değerlendirir. Bu teste ilişkin sonucun anlamlı olmaması (sig>0.05), “gözlenen ve model tarafından tahmin edilen değerler arasında fark yoktur” hipotezinin kabul edilmesi demektir.

Tablo 26’ya bakıldığında kurmuş olduğumuz model için sig=0.081>0.05 olduğu ve bu durumda test istatistiğinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, bu durum

¹³⁰FIELD, 2005.

çalışmamızda kurmuş olduğumuz model-veri uyumunun yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 27 : Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Sınıflandırma Tablosu

Adım 1	SINIFLANDIRMA TABLOSU		
	BEKLENEN DURUM		Doğru Sınıflandırma Yüzdesi
	İstihdamda değil	İstihdamda	
İstihdamda değil	25322	236	99,1
İstihdamda	1149	411	26,3
Toplam Sınıflandırma Yüzdesi			94,9

Tablo 27'ye ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce Tablo 22'de sunulmuş olan ilk sınıflandırma sonuçları hatırlanacak olursa, doğru sınıflandırma oranı % 94,2 olarak bulunmuştu. Lojistik regresyon modeli sonucunda elde edilen sınıflandırma incelendiğinde ise, birinci adımda, doğru sınıflandırılma oranı % 94,9'dur. Bu durum değerlendirildiğinde, sadece sabitin yer aldığı başlangıç modeline kıyasla, bağımsız değişkenlerin modele girmesi ile sınıflandırma oranında bir artış gözlemlenmiştir. Bu da model-veri uyumunun bir diğer göstergesidir. Bu modelin sınıflandırma gücünün oldukça yüksek olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 28 : Model Değişkenlerinin Katsayı Tahminleri

EŞİTLİKTE YER ALAN DEĞİŞKENLER						
Adım 1	Katsayı	Standart Hata	Wald	Sd.	Sig.	Exp(B)
Kır/Kent	0,685	0,062	122,884	1	0,000	1,983
Cinsiyet	1,121	0,065	297,74	1	0,000	3,067
Yaş Grubu	1,149	0,071	264,935	1	0,000	3,154
Örgün Eğitime Devam Durumu	2,315	0,074	972,01	1	0,000	10,126
Hanehalkı Reisi Eğitim Düzeyi			102,278	8	0,000	
Okuma yazman bilen fakat bir okul bitirmeyen	0,182	0,143	1,607	1	0,205	1,199
İlkokul	0,231	0,109	4,476	1	0,034	1,260
İlköğretim	-0,341	0,473	0,52	1	0,471	0,711
Ortaokul ve dengi mesleki ortaokul	-0,18	0,149	1,46	1	0,227	0,836
Genel lise	-0,609	0,186	10,721	1	0,001	0,544
Mesleki veya teknik lise	-0,262	0,180	2,1	1	0,147	0,770
Fakülte veya yüksek okul	-1,645	0,258	40,549	1	0,000	0,193
Yüksek Lisans/Doktora	-17,499	2498,809	0	1	0,994	0,000
Hanehalkı Reisi Yaş Grubu			21,881	9	0,009	
15-24	0,763	0,518	2,168	1	0,141	2,144
20-24	-0,460	0,428	1,151	1	0,283	0,632
25-29	-0,051	0,191	0,072	1	0,788	0,950
30-34	0,173	0,156	1,223	1	0,269	1,189
35-39	0,360	0,147	5,978	1	0,014	1,433
40-44	0,395	0,148	7,074	1	0,008	1,484
45-49	0,268	0,162	2,75	1	0,097	1,307
50-54	0,329	0,172	3,681	1	0,055	1,390
55+	0,226	0,206	1,211	1	0,271	1,254
Hanehalkı Büyüklüğü			9,621	3	0,022	
3-4 kişi	0,242	0,260	0,867	1	0,352	1,274
5-6 kişi	0,198	0,084	5,512	1	0,019	1,219
7+	0,238	0,079	9,201	1	0,002	1,269
Okuryazarlık Durumu	2,022	0,267	57,151	1	0,000	7,552
Sabit	-5,156	0,165	972,762	1	0,000	0,006

TÜİK'ten alınan orijinal mikro verilerde 0: "istihdamda değil", 1: "istihdamda" şeklinde kodlanmıştır. Bu durumda istihdamda olmayan grup referans kategoridir. Buna göre 1 ile kodlanan kategori "istihdamda" olduğu için elde edilen katsayılar; bağımsız değişkenlerin, bir çocuğun istihdamda olması olasılığı üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

Bu bağlamda, TÜİK 2012 yılı ÇİA mikro verilerinden elde edilen katsayı tahminlerine göre, çocuğun istihdam durumu ile kırkent değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde, çocuğun kırsal alanda yaşıyor olması, istihdamda olma oranını 1,983 kat artırmaktadır.

İstihdam durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında, erkek çocuklarının istihdamda olma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öyle ki, erkek çocukların, kız çocuklarına göre istihdamda olma oranı 3,067 kat daha fazladır.

Yaş grubu ile istihdam durumu arasındaki ilişki incelendiğinde ise, istihdamda olma durumu yaşa bağlı olarak artış göstermektedir. Öyle ki, 6-14 yaş grubunda yer alan çocukların istihdamda olma olasılığı, 15-17 yaş grubundakilere kıyasla daha düşüktür. Lojistik regresyon sonucunda elde edilen katsayılar incelendiğinde, 15-17 yaş grubunda yer alan çocukların, 6-14 yaş grubuna kıyasla 3,154 kat daha fazla oranla istihdamda oldukları görülmektedir.

Çocukların örgün eğitime devam edip etmemesi ile istihdam durumu arasındaki ilişki katsayılar aracılığı ile incelendiğinde görülmektedir ki herhangi bir örgün öğrenim kurumuna devam etmeyen çocukların devam edenlere kıyasla istihdamda olma oranı 10,126 kat daha fazladır. Bu sonuçlardan da anlaşıldığı üzere çocukların istihdam durumunu belirleyen en önemli etkenlerden biri okula devam durumudur.

Çocukların hanehalkı reisinin eğitim durumu ile çocuğun istihdam durumu arasında oldukça önemli bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızda tahmin edilen modelin katsayıları incelendiğinde ise, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi artış gösterdikçe çocuğun istihdamda olma olasılığı düşmektedir. Odds oranlarının ($Exp(B)$) anlamlılık düzeyleri incelendiğinde ise hanehalkı reisinin ilkökul, genel lise mezunu ve fakülte veya yüksekökul mezunu kategorileri anlamlı çıkmıştır. Yukarıdaki tabloda yer alan $Exp(B)$ değerleri incelendiğinde, hanehalkı reisinin ilkökul mezunu olmasının çocuğun istihdamda olma oranını istihdamda olmayanlara kıyasla 1,199 kat artırdığı görülmektedir. Eğitim düzeyindeki artış ile birlikte bu durum tersine dönmektedir. Çocuğun istihdamda olma potansiyeli, hanehalkı reisi okuma yazma bilmeyenlere

kıyasla hanehalkı reisi lise mezunu olanlarda 0,544 kat, fakülte veya yüksekokul mezunu olanlarda 0,193 kat azalmaktadır.

Hanehalkı reisinin yaş durumu ile çocuğun istihdam durumu arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere katsayılara bakıldığında anlamlı olan iki yaş grubu olduğu görülmektedir. Bunlardan biri 35-39 yaş grubu diğeri de 40-44 yaş grubudur. Buna göre, 35-39 yaş grubunda yer alan hanehalkı reisine sahip çocukların hanehalkı reisi küçük yaşta olan çocuklara kıyasla istihdamda olma oranı 1,433 kat fazladır. Aynı şekilde 40-44 yaş grubunda yer alan hanehalkı reisine sahip çocukların istihdamda olma oranı da, küçük yaşta olan hanehalkı reisine sahip çocuklara göre 1,484 kat daha fazladır. Yani, hanehalkı reisinin yaşı büyüdükçe, çocuğun istihdamda olma olasılığında artış yaşandığı görülmektedir.

Hanehalkı büyüklüğü ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiye, çocuk işçiliğinin nedenleri bölümünde değinmiştik. Burada ise katsayılar üzerinden yorum yaparak, bu ilişkiyi tekrar açıklamaya çalıştığımızda, hanehalkı büyüklüğü arttıkça çocuğun istihdamda olma potansiyelinin de artış gösterdiğini görmekteyiz. Öyle ki, 1-2 kişiden oluşan hanelere kıyasla, 5-6 kişilik hanehalklarında çocukların istihdamda olma oranı 1,219 kat fazla iken, 7 ve üzeri kişiden oluşan hanelerde çocukların istihdamda olma oranı 1,269 kat fazladır. Diğer bir deyişle, 5-6 kişilik hanelerde çocukların istihdamda olma olasılığı, 1-2 kişilik haneler göre % 21,9 fazla iken, 7 ve üzeri kişilik hanelerde bu olasılığın % 26,9 daha fazla olduğu görülmektedir.

Modelimizde yer alan son değişken olan okuryazar olma durumu değişkeninin anlamlılık durumuna bakıldığında değişkenin katsayısının anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, okuryazar olan çocukların, okuryazar olmayanlara göre istihdamda olma oranı 7,552 kat daha fazladır. Okuryazar olma durumu ile istihdamda olma durumu arasındaki çapraz tabloya bakıldığında, orada yer alan sonuçların model sonuçlarını desteklediği görülmektedir.

Tablo 29 : Okuryazarlık Durumu

OKURYAZARLIK DURUMU			
	Evet	Hayır	Toplam
İstihdamda değil	24849	709	25588
İstihdamda	1544	16	1560
TOPLAM	26393	725	27118

Tablo 29'a bakıldığında istihdamda olan yani çalışan çocukların büyük çoğunluğunun okuryazar olduğunu ve hatta 2012 yılı ÇİA'yı yanıtlayan 1560 kişilik çalışan çocuklar topluluğunun içinden yalnızca 16 çocuğun okuma yazma bilmediğini görmekteyiz. Bu durum zorunlu ilköğretimin olumlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 6-14 ve 15-17 yaş grubunda yer alan çalışan çocukların her ne kadar okula devam sorunu yaşadıklarını bilsek de, çalışan çocukların okuryazarlıkları noktasında tablo oldukça olumlu görünmektedir.

4.7. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında yukarıda elde ettiğimiz bulguların toplu halde değerlendirilmesi ve yorumlanması gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda, modelde bağımsız değişken olarak yer alan hanehalkı büyüklüğü değişkeninin katsayısı beklentilerle uyumlu şekilde pozitif olarak tahmin edilmiştir. Yani, hanehalkı büyüklüğü arttıkça çocuğun istihdamda olma potansiyeli de artış göstermektedir. TÜİK tarafından gerçekleştirilen yoksulluk araştırmalarında elde edilen bulgular hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranının doğru orantılı olduğunu göstermektedir ki bu durum çalışmada elde ettiğimiz sonucu destekler niteliktedir. Sonuç olarak, hanehalkı büyüklüğü arttıkça, yoksulluk oranının yükseldiği ve dolayısıyla çocuğun istihdamda olma olasılığının da artış gösterdiği değerlendirilmektedir.

Modelde çocuk istihdamı ile kırsal/kentsel alanlarda yaşıyor olma durumu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, kırsal değişkeninin katsayısı tahmin edilmiş ve çocuğun kırsal alanda yaşıyor olmasının, istihdamda olma oranını artırdığı tespit edilmiştir. Kırsal alanlarda yaşamakta olan çocukların, aile işlerine yardımcı olmak suretiyle tarım sektöründe yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Dünya'da çalışan çocukların % 58,6'sının tarım sektöründe faaliyet gösterdiği dikkate alındığında,

modelde yer alan kırkent değişkenine ilişkin elde edilen bulguların beklentilerle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Modelde yer alan bir diğer bağımsız değişken de cinsiyettir. Cinsiyetin çocuğun istihdam durumu üzerindeki etkisi belirlemek amacıyla bu değişkenin katsayısı tahmin edilmiş ve bu tahmin sonucunda erkek çocuklarının istihdamda olma olasılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Öyle ki, erkek çocukların, kız çocuklarına göre istihdamda olma oranı 3,067 kat daha fazladır. Ülkemizdeki geleneksel aile yapısı ve erkek egemen toplum anlayışı nedeniyle erkek çocuklarının istihdamda olma olasılığının kızlara kıyasla daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Çocuğun bulunduğu yaş grubunun da, çocuğun istihdamı üzerinde etkisi oldukça önemli boyuttadır. Öyle ki, tahmin edilen katsayılar incelendiğinde beklentilerle uyumlu bir şekilde çocuğun yaşı büyüdükçe, istihdamda olma olasılığının artmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Çocuk istihdamının en önemli belirleyicilerinden bir diğeri hanehalkının yapısıdır. Çocuk işçiliği ile ilgili çalışmaların birçoğunda ailelerin çocuklarını zorunda kaldıkları zaman çalıştırdıkları yani, ailelerin fedakâr oldukları varsayımı yapılmıştır. Bu çalışmada da aynı varsayım üzerinden ilerlendiğinde, modelde, çocuk istihdamını etkilediği düşünölen hanehalkı reisinin yaş grubu ve hanehalkı reisinin eğitim durumu değişkenlerine yer verilmiştir. Hanehalkı reisinin yaş durumu ile çocuğun istihdam durumu arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere yapılan tahmin sonuçlarına göre, hanehalkı reisinin yaşı büyüdükçe, çocuğun istihdamda olma olasılığında artış yaşandığı görölmektedir.

Aynı analizi, hanehalkı reisinin eğitim durumu ile çocuğun istihdam durumu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yaptığımızda ise, hanehalkı reisinin eğitim düzeyinin artış göstermesiyle çocuğun istihdamda olma olasılığının düştüğü görölmektedir. Odds oranlarının ($Exp(B)$) anlamlılık düzeyleri incelendiğinde hanehalkı reisinin ilkökul mezunu olmasının çocuğun istihdamda olma oranını, istihdamda olmayanlara kıyasla arttırdığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyindeki artış ile birlikte bu durum tersine dönmektedir. Çocuğun istihdamda olma potansiyeli, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça, o hanede yaşıyan çocuğun istihdam edilme olasılığı azalmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesinde çocuğun eğitime devamlılığı oldukça önem arz ettiğinden, TÜİK 2012 ÇİA Veri Seti'nde bulunan bir diğer değişken olan çocuğun

örgün eğitime devam durumu da modele eklenmiştir. Modelin tahmin edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara göre, örgün öğrenim kurumuna devam etme değişkeninin katsayısı beklentilerle uyumlu bir şekilde negatif çıkmıştır, yani çocuğun örgün eğitime devamlılığı düştükçe istihdamda olma olasılığı artmaktadır. Katsayı tahminleri sonucunda, herhangi bir örgün öğrenim kurumuna devam etmeyen çocukların, devam edenlere kıyasla istihdamda olma oranınının 10,126 kat daha fazla olduğu görülmüştür.

Modeli oluştururken bağımlı değişkeni açıklayabildiği düşünülen son değişken çocuğun okuryazarlık durumu değişkenidir. Okuryazarlık değişkenine ait test istatistikleri incelendiğinde, bu değişkenin modele katkısının anlamlı olduğu görülmüş ve modele eklenmesine karar verilmiştir. Söz konusu değişkene ilişkin tahmin sonuçlarına göre, okuryazar olan çocukların, okuryazar olmayanlara göre istihdamda olma oranı 7,552 kat daha fazladır. Bunun temel nedeninin ise sekiz yıllık zorunlu ilköğretim olduğu düşünülmektedir. 6-17 yaş grubunda olan ve okuma yazma bilmeyen çocuk sayısı, ilköğretimin zorunlu olarak sekiz yıla çıkarılmasının ardından yok denecek kadar azalmıştır. Bu nedenle, TÜİK tarafından anketin uygulandığı fertlerin yüksek oranda okuma yazma biliyor olduğundan hareketle, elde edilen bulgunun şaşırtıcı olmadığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan ekonometrik analizin de ortaya koyduğu üzere, çocuk işgücü üzerinde etkili olan birden fazla faktör vardır. Kendi içinde çok boyutlu bir yapıya sahip olan çocuk işgücününün modelde yer alan/almayan pek çok nedeninin var olduğu bilinmektedir.

SONUÇ

Çocuk işgücü, gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun kullanılmakla birlikte gelişmiş ülkelerin de hala tam anlamıyla çözüme kavuşturamadığı bir sorundur. Ülkemizde de çözüm bekleyen sorunlar arasında önemli bir yere sahip olan çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin olarak, uluslararası normlar ve küresel mücadele politikaları da dikkate alınarak birçok yasal düzenlemeye imza atılmıştır.

Ancak yapılmış olan mevcut düzenlemelerin etkin bir biçimde uygulanması ve denetlenmesi hususunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. 4857 sayılı Kanununun 4. maddesinde İş Kanunu'nun kapsamı dışında bırakılmış olan iş ve iş ilişkileri hüküm altına alınmıştır. Bu iş ve iş ilişkilerine bakıldığında ise çocuk işçilerin yoğun olarak görüldüğü çalışma alanlarının kanunun kapsamı dışında bırakıldığı görülmektedir. Özellikle, çocukların yaygın olarak istihdam edildiği küçük işletmeler, tarım ve sokakta yürütülen işlerle, ev hizmetlerinin İş Kanununun kapsamı dışında olması ile kapsamda olan işyerlerinin denetiminin etkin olarak yapılamaması bu alandaki en önemli sorunlar olarak değerlendirilmektedir.

Bu husus aynı zamanda 2014 yılı ILO Uzmanlar Komitesi Raporunda ele alınmıştır. Komite, İş Kanunundan kaynaklanan korumanın 50'den daha az işçinin istihdam edildiği tarımsal işletmelerde çalışan çocukları kapsamadığını ifade etmiştir. Komite aynı zamanda İş Teftiş Kurulu'na göre, çalışan çocukların % 87'sinin 1 ile 9 arasında çalışmanı olan küçük işletmelerde çalıştığına ve 2006 yılında 6 ile 17 yaşları arasındaki 958 bin çocuk çalışanın % 41'inin tarım sektöründe çalıştığına dikkat çekmiştir.

Buradan hareketle, çalışan çocukların genellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde istihdam edildiği göz önüne alındığında 4857 sayılı İş Kanunu'nun çocuk işçiler konusunda yaşadığı kapsam sıkıntısı açıkça ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kanun maddesinin, çocukların yoğun olarak çalışmakta olduğu sektörler ve işyerleri de göz önünde bulundurularak değiştirilmesinin, kapsam sıkıntısını ortadan kaldıracığı değerlendirilmektedir.

AB İlerleme raporlarında da çocuk işçiliği özenle üzerinde durulan bir husustur. 2013 yılı AB ilerleme raporu incelendiğinde çocuk işçiliği ile mücadele noktasında yapılan işler ve uygulanan politikalara ilişkin bazı eleştiriler yapılmış olduğu görülmektedir. Buna göre AB 2013 İlerleme Raporunda, yaşları 6-17 arasında olan çocuk istihdam

oranı rakamlarında 2006 yılından beri bir değişiklik yaşanmadığına dikkat çekilmiş ve bu noktada, çocuk işçiliği ile mücadele hususunda daha fazla sürdürülebilir çaba sarf edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, kayıtlı sektörde kaydedilen iş kazaları ve meslek hastalıklarının atışı ve çocuk işçilerin hâlâ ölümcül kazaların kurbanı olması hususu da rapora konu edilmiş olup, çocuk işçiliğiyle mücadelenin artırılması konusunun önemle üzerinde durulmuştur.

4857 sayılı İş Kanununun 73. maddesi, sanayiye ait işlerde 18 yaşından küçüklerin gece çalıştırılmasını yasaklamıştır. Ancak, sanayi dışındaki diğer sektördeki çalışan çocuk ve genç işçilerin gece çalışmalarının yasaklanıp yasaklanmadığı konusunda kanuni bir boşluğun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu nedenle çocukların sadece sanayide gece çalışmalarını yasaklayan kanun maddesinin değiştirilerek, bu yasanın uluslararası sözleşmeler doğrultusunda tüm sektörler için geçerli kılınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

4857 sayılı İş Kanununun çocuk işçilerin korunması konusunda yaşamış olduğu bir diğer sıkıntı ise kanunda öngörülen yaptırımların türünü yoğun olarak idari para cezalarının oluşturmasıdır. Bu cezalar, çocuk işçilerin işverenlere sağlamış olduğu maliyet avantajı karşısında oldukça düşük kalmakta ve bu durum da yaptırımların caydırıcılık özelliğini yitirmesine neden olabilmektedir. Bu kapsamda çocuk işçi çalıştırmaya yönelik olarak daha kapsamlı ve daha caydırıcı nitelikte yaptırımlar getirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Kamuoyuna 4+4+4 düzenlemesi olarak yansıyan ve İlköğretim ve Eğitim Kanununda 30 Mart 2012 tarihinde yapılan değişiklik ile zorunlu ilköğretim yaşının 6-13 yaş aralığına çekilmiş olduğunu görmekteyiz. Yani, zorunlu eğitim çağı çocuğun 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda bitmektedir. 4857 sayılı Kanuna göre ise çocukların hafif işlerde çalıştırılabilmeleri için 14 yaşını doldurmuş ve aynı zamanda zorunlu öğrenimlerini de bitirmiş olmaları gerekmektedir. İlköğretim ve Eğitim Kanununda yapılan bu düzenleme ile fiilen ortaokulu bitiren çocuğun 13 yaşında olduğu ve zorunlu ilköğretimini tamamlamış olması nedeniyle 13 yaşında çalışma hayatına girebileceği değerlendirilmektedir. Bu noktada, İş Kanununda mevcut olan düzenleme ile İlköğretim ve Eğitim Kanununda yapılan değişikliğin uyumlaştırma çalışmalarının yapılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Yukarıda bahsedilen hukuki düzenlemeler kuşkusuz son derece önemlidir ancak çocuk emeği gibi oldukça karmaşık bir konunun salt hukuksal düzenlemeler ile çözüme kavuşturulmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle, çocuk işçiliğine yol açan sosyo-ekonomik faktörler değiştirilmeden, yapılan bu hukuki düzenlemelerin istenilen sonucu vermeyeceği düşünülmektedir.

Sosyo-ekonomik Faktörler açısından bakılacak olursa, kentsel alanlarda çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasında en önemli ve en belirleyici noktanın kırsal bölgelerden kentsel alanlara yaşanan göç olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, çocuk işçiliğine karşı oluşturulacak olan politikalarda, köyden kente göç unsurunun engellenmesinin de göz önünde bulundurulması oldukça önem arz etmektedir. Yasalar ile sadece çocuk işçi çalıştırılmasının yasaklanması çok yalın kalabileceğinden, çok boyutlu bir sorun olan çocuk işçiliğinin çözümünde; ailelerin, özellikle köyden kente göç etmelerine neden olan sorunların tespit edilerek çözüme kavuşturulmasının zorunlu olduğu düşünülmektedir.

Çalışan çocukların çalışma nedenleri, sorunları ve çözüm yollarının çok boyutlu, ayrıntılı ve özüm için uzun zaman gerektiren bir yapıda olduğu değerlendirilmektedir. Anılan temel sorunların çözümü için ekonomik ve sosyal politikaların uygulanması yoluyla başta yoksulluk olmak üzere, eğitim ve geleneksel bakış açısı gibi çocuk işçiliğini tetikleyen daha birçok temel nedenin ortadan kaldırılabileceği düşünülmektedir.

Çocukların çalışıyor olmalarının doğurduğu sonuçlara bakıldığında ise bunlardan en önemlisinin çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişiminin zarar görmesi olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanısıra, çocuk işçiliği, çocukların eğitim yoluyla edineceği niteliklerden yoksun kalmalarına neden olmakta ve oluşan bu nitelikten yoksun işgücü kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve yoksul tabakaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda, çocuk işgücü adeta, yoksulluğu her gün yeniden beslemektedir. Literatürde “yoksulluk tuzağı” olarak adlandırılan bu durum, ülkeler ve bireyler açısından yüksek toplumsal maliyetler oluşturmaktadır.

Çocuk işgücüne olan talebin ortadan kaldırılması, çocuk işçiliği ile mücadelenin önemli bir basamağıdır. Bu kapsamda, çocuk işçi çalıştırmanın kanuni olarak yasaklanmasının yanı sıra bu konuya ilişkin işverenlerin farkındalığının artırılmasının oldukça önemli bir adım olacağı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, TÜİK 2006 ve 2012 yılları ÇİA sonuçları değerlendirildiğinde 2006-2012 döneminde çocuk istihdam oranlarında bir değişim olmadığı dikkatleri çekmektedir. Dünya genelinde yıllar geçtikçe çalışan çocuk sayısında belirgin bir düşüş yaşanmasına rağmen, çocuk işçiliği ile mücadele konusunda toplumsal algının oluşturulduğu ve çeşitli mücadele politikalarının geliştirildiği bir dönemde, Türkiye’de rakamsal göstergelerde bir iyileşme görülememesi, bu durumun nedenlerinin daha derin ve ayrıntılı bir şekilde araştırılması ihtiyacını doğurmaktadır.

Çocuk işgücü konusunda yapılan araştırmalar ve çalışmalar göstermektedir ki, çalışan çocukların büyük çoğunluğu aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla işgücü piyasasına girmektedir. Ülkemizde de durumun farksız olduğu TÜİK tarafından 2012 yılında yapılan araştırma sonuçlarında görülmektedir. Buna göre, istihdamda olan çocukların % 41,4’ü “hanehalkı gelirine katkıda bulunmak” amacıyla çalıştığını ifade etmiştir. Bu nedenle, çocuk işçiliği ile mücadele ederken ilk olarak çalışan çocukların ailelerinin gelir düzeyini artıracak önlemler alınmalıdır.

Ailelerin çocuk hakları ve çocuk işçiliğinin zararları hakkında bilinçlendirilmesi sürecin olmazsa olmaz bir parçasıdır. Aileleri, çocuklarını çalıştırmaya iten nedenler, çocuğun eğitim sistemi içerisindeki yeri ve bu sistem içerisinde kalma isteği gibi konular özenle araştırılmalı ve değerlendirilmelidir. Ayrıca, ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek sosyo-ekonomik önlemler alınmalıdır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, eğitim kalitesinin artırılması ve ailelerin bilinç ve eğitim düzeyinin artırılması çocuk işçiliği ile mücadelede oldukça önemli adımlar olup, bunların yanısıra toplumsal ve geleneksel bakış açısının değiştirilmesi konusunun da gündeme alınmasının büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, toplumsal düzeyde oluşturulacak olan sosyo-ekonomik politikalar uzun vadede yoksulluğu ortadan kaldırmaya odaklanarak, gelir dağılımı, istihdam, eğitim, sosyal güvenlik gibi sorunlara da çözüm bulmaya çalışılmalıdır.

Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında okula devamlılığın sağlanmasının en etkili araç olduğu birçok bilimsel çalışma neticesinde elde edilen bir bulgudur. Bu nedenle hem temel eğitim hem de mesleki eğitimin yaygınlaştırılmasının, eğitimin kalitesinin yükseltilmesinin ve eğitim-istihdam bağlantısının kurulmasının çocuk işçiliği ile mücadelede büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olması da çocuk işçiliğini dolaylı olarak da olsa etkileyen önemli bir parametredir. Kadınların işgücü piyasasına katılmalarının, çocuk işgücünün elimine edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, daha çok sayıda kadının istihdama katılımı yönünde politikaların oluşturulması ve verilen teşviklerin yaygınlaştırılmasının sorunun çözümüne katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çocuk işçiliği sorunu toplumsal düzeyde çözüme kavuşturulabilecek bir sorun olması nedeniyle yerel yönetim, yerel kurum ve kuruluşların da elini taşın altına koyarak mücadele sürecine katkı sağlamasının oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir. Yerel yönetimlerin yansıra konu ile ilgili kurum ve kuruluşların, hükümetin, işçi ve işveren kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin birlikte ve koordineli hareket etmesinin hayati önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çocuk işçiliğini önleyici yasal düzenlemelerin uygulamasının denetlenmesi hususunun öneminin altı çizilerek, bu hususta iyileştirme yapılmasının temel bir çözüm yolu olduğu değerlendirilmektedir. Bu hususta, sosyal hizmet uzmanları, iş müfettişleri ve öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir.

Sonuç olarak, öncelikle her düzeyde ve her kesimde toplumsal duyarlılık oluşturulması ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle mücadelede kamuoyunun desteğinin alınmasının oldukça önem arzettiği düşünülmekte ve çok boyutlu bir sorun olmaya devam eden çocuk işçiliğinin, uzun soluklu çalışmalar neticesinde, köklü politikalar oluşturularak, uzun vadede çözüme kavuşacak bir sorun olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

AVŞAR, Zakir; ÖĞÜTOĞULLARI, Eren; “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı:1, 2012.

BAKIRCI, Kadriye; Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2004.

BALAMİR, A; Türkiye’de İmalat Sanayiinde Çocuk İşgücü, Nüfusbilim Dergisi, sayı:4, 1982, ss.99-117. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003.

BASU, Kaushik; TZANNATOS Zafiris ; “The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do?”, The World Bank Economic Review, Sayı:17(2),2003.

BASU, Kaushik; VAN, Pham Hoang; “The Economics of Child Labor”, The American Economic Review, Sayı:88(3), 1998.

BECCHI, E. ve JULIA, D.,1998, s.125. aktaran: İNAL, Kemal; Türkiye’de Çocuk Emegi, Ütopya Yayınevi, 2010.

BLUME, Jonas; BREYER Julika; “ Microfinance and Child Labour, Employment Sector”, Employment Working Paper No. 89, Social Finance Programme, ILO, Geneva, 2011.

CENTEL, Tankut; Çocuklar İle Gençlerin İş Güvenliği (Doktora Tezi), Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.

CENTEL, Tankut; Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Asgari Çalışma Yaşı, Turhan Esener’e Armağan, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Türk Milli Komitesi, Ankara, 2000.

CORTEZ, Solange Aparacida Estevao ve diğerleri; “Does Child Labour Affect Final Height?”, Occupational Medicine. March 2007.

CUNNINGHAM, Hugh; VIAZZO, Pier Paolo; ”Some Issues in the Historical Study of Child Labour”, Child Labour in historical Perspective, 1800-1895: Case Studies from Europe, Japan and Columbia içinde. Sicille(Italy): UNICEF International Child Development Centre, Instituto degli Innocenti, 1996.

ÇAĞLAR, Şule; Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış, ILO, Ankara, 2009.

ÇELİK, Aziz; Dünden Bugüne Çocuk İşçilik, Gökhan Atılğan (ed.) Çalışma Hayatında Çocuklar. TES-İŞ, 2005.

Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/cocukisciligigenelbakis.pdf>

ÇOKLUK, Ömay; Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Sayı: 10(3), 2010.

DAĞDEMİR, Nural; Türkiye’de Çocuk İşgücü Kullanımı Sonuçları ve Mücadele Yolları, Yüksek Lisans Tezi, T.C Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

DAYIOĞLU Meltem ve diğerleri., Türkiye’de Çocuk İşçiliğini Sona Erdirmeye Yönelik Analitik Çerçeve, çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006.

DE HERDT, Rene; DE GRAEVE, Bie; Child Labour :1800-1914, 1992.

DE HERDT, Rene; Child Labour in Belgium:1800-1914, 1996. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003.

DUYAR, İzzet; “Çalıştırılan çocuklarda bedensel yıpranmalar”, İnsanbilim Dergisi; Sayı:2, 2013.

DUYAR, İzzet; ÖZENER, Barış; Çocuk İşçiler: Çarpık Gelişen Bedenler, Ütopya Yayınevi, 2003.

EDMONDS, Eric V.; “Does Child Labor Decline with Improving Economic Status?”, NBER Working Paper 10134, Cambridge, 2003.

EMERSON, Patrick M., SOUZA, Andre Portela; “Is There a Child Labor Trap?: Intergenerational Persistence of Child Labor in Brazil”, Economic Development and Cultural Change, Sayı:51(2), 2003.

ENGELS, Friedrich; İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 1974.

ERTÜRK, Yakın; “Türkiye’de Çocuk Emeginin Kullanım Biçimleri”, içinde, Çocuk Kültürü, 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi, ÇOKAUM Yayınları, 1997.

Evidence From Pakistan and Nicaragua”, The World Bank Economic Review. Vol. 17, No. 2.

Extract of the Report of the 18th International Conference of Labour Statisticians, Geneva, 2008,

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/stat/documents/meetingdocument/wcms_101467.pdf.

FIELD, Andy; Discovering Statistics Using SPSS, London, 2005.

FİŞEK, Gürhan ve diğerleri.; Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996. 1.bs. Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997.

FİŞEK, Gürhan; “Türkiye’de Çocuk Emeği Çalışmalarına Genel Bakış”, içinde, Çocuk Kültürü, 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi, ÇOKAUM Yayınları, 1999.

GEMALMAZ, M. Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II. Cilt, İstanbul, 2010.

GOLDİN, Claudia; “Household and Market Production of Families in a Late Nineteenth Century American Town”, Explorations in Economic History, Sayı:16(2), 1979.

GÖKALP, Özge Tuçe; Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma, Electronic Journal of Vocational Colleges, 2011.

GUPTA, Manash Ranjan; “Wage Determination of a Child Worker: A Theoretical Analysis”, Review Development Economics, Sayı: 4(2): , 2000.

GÜLMEZ, Mesut; “Tanzimat’tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları 1839-1919”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt No:3.

HAGEMANN Frank ve diğerleri.; Global Child Labour Trends 2000 to 2004; ILO, Geneva, 2006

HAZAN, Moshe; BERDUGO, Binyamin; “Child Labor, Fertility and Economic Growth”, Economic Journal, Sayı:112, 2002.

HOSMER&LEMESHOW; Applied Logistic Regression, New York, Jhon Wiley & Sons, 2000.

KAHRAMANOĞLU, Ertan; Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Nauman-Vakfı Yayını, Ankara,1996.

KAUSHIK Basu, “Child Labor: Cause, Consequence, and Cure, with Remarks on International Labor Standards”, Journal of Economic Literature, Sayı:37, 1999.

KILIÇ, Cem; www.etcf.org.tr/EN/doc/kasim.../Cem%20Kilic_Course%20material.doc.

KILIÇ, Şebnem; Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçinin Hakları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk(İnsan Hakları Hukuku) Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

KUCZYNSKI, Jürgen; İşçi Sınıfı tarihi, e-yayınılık, İstanbul, 1968.

LEBRUN, F., VENARD, M. ve QUENART, J., 1981, s.141. aktaran: İNAL, 2010.

LEVISON, Deborah ve diğerleri., 'Is Child Labor really necessary in India's Carpet Industry?', Economics of Child Labor in Hazardous Industries of India, New Delhi, 1998.

Lojistik Regresyon Analizi, http://78.189.53.61/-/Bs/Ess/K_Sumbuloglu.Pdf.

MAC LENNAN, Emma; "Çalışma Hayatında Çocuk Hakları", Ayrıntı Yayıncılık, 1993.

MAKAL, Ahmet, Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1920-1946, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

MAKAL, Ahmet; Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

MAKWİNJA, Simon Mathias; Child Labour and the Violation of Child Rights: A Case of Child Workers on Tea and Tobacco Plantations in Malawi, Tromso, 2010.

MANTOUX, Paul; The Industrial Revolution in Eighteenth Century: An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England, New York, 1961, s.411. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003.

MOEHLING, Carolyn M.; "The Intrahousehold Allocation of Resources and the Participation of Children in Household Decision-Making: Evidence from Early Twentieth Century America", Mimeo North Western University, 1995.

ÖZDEMİR Ali Murat; ÖZDEMİR, Gamze YÜCESAN ; "Çocukların Oyun Hakkı Var mıdır?", Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz Ağustos Eylül-2005, http://www.guvenlicalisma.org/icerik/haber/dosyalar/cocuk_emegi.pdf.

ÖZTÜRK, İmran; Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Tarihsel gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara, 1998.

PARSONS, Donald; GOLDIN Claudia; “Parental Altruism and Self-Interest: Child Labor Among Late Nineteenth Century American Families”, Economic Inquiry, Sayı: 27, 1989.

QUATAERT, Donald; Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.62-63. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003.

ROSATI, Furio Camillo; ROSSI, Mariacristina; “Children’s Working Hours and School Enrollment:

SHAHROKHI, Laila; “History of Child Labor” , 1996.

<http://www.earlham.edu/~pols/globalprobs/cildren/Laila.html>.

SHARMA, Subhash; Applied Multivariate Technique, New York: Jhon Wiley & Sons. 1996.

SUNAL Onur, “Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17229.pdf>.

ŞAHİN, Barış; Çocuk İşçilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

ŞEN, Bülent; KAHRAMAN, Fatih ; “ Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İç göç ve Çocuk Emeği”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:27, 2012.

TALAS, Cahit; Toplumsal Politikaya Giriş, 1. Basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981. aktaran DEMİR, Sezen; Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk İşgücü, Yüksek Lisans Tezi, T.C Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2012.

TALAS, Cahit; Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

TANNER, James Mourilyan; A History of the Study of Human Growth, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s.147. aktaran DUYAR; ÖZENER, 2003.

TATLIDİL, Hüseyin; Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Ankara: Cem Web Ofset. 1996.

THOMPSON, E.P; The Making of the English Working Class, New York: Vintage Boks., 1966.

TOPRAK, Zafer; Sosyal Politika Tarihimizin İlk Önlemler Paketi: Müessesât-I Sinaiyede Çocukların ve Kadınların Çalıştırılması, Toplum ve Bilim, Sayı:27, 1984.

TOR, Hacer; Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları, Journal of World of Turks, ZfWT Sayı: 2, 2010.

TUNCAY, A. Can; Toplu İş Hukuku, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2010, s. 207; SÜZEK, Sarper; İş Hukuku, Beta Basım Yayım, 2013.

UNICEF, “Child Protection from Violence, Exploitation and Abuse”, 2010, http://www.unicef.org/protection/index_childlabour.html, 17.02.2014.

WAHBA, Jackline; “The Influence of Market Wages and Parental History on Child Labor and Schooling in Egypt”, Working Paper University of Southampton, Department of Economics, 2002.

Ankara milletvekili İzzet ÇETİN’in 7/2971 esas no’lu yazılı soru önermesine ilişkin cevap; <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-2971sgc.pdf>.

Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi: <http://www.abgs.gov.tr>.

Avrupa Konseyi Türkiye Resmi İnternet Sitesi: <http://www.avrupakonseyi.org.tr>.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.csgeb.gov.tr/>.

TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012.

TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067.

TÜİK, Yoksulluk Çalışması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013.

Uluslararası Çalışma Örgütü Resmi İnternet Sitesi: <http://www.ilo.org>.

Uluslararası Çalışma Örgütü Resmi İnternet Sitesi
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm>.

1982 Anayasası’nın Madde Gerekçeleri.

2000/581/EC Komisyon Yorumu: L243/41 28.9.2000
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:243:0041:0041:EN:PDF,16.01.2014>.

4857 sayılı İş Kanunu Genel Gerekçesi.

4857 sayılı İş Kanunu Madde Gerekçeleri.

Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Kasım 2001, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf>.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi,
http://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Bildirisi,
11.01.2014.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-docs/CRC@20%20-%20history%20-%20big.pdf>.

Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, ÇSGB,2006.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG: 06.04.2004, No: 25425.

ILO Ankara Ofisi, Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı,
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm>.

ILO, 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi.

ILO, 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi.